

The Holy See

FIDES ET RATIO

II. János Pál pápa
enciklikája püspökeihez
a hit és az értelem kapcsolatának természetéről

ELŐSZÓ

A Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén, 1999. szeptember 14-én jelent meg II. János Pál pápa 13. enciklikája, amelynek latin kezdőszavai: „Fides et ratio”, magyarul „Hit és ész”. Korunk gondolkodásmódjában fontos tanítást ad a hit és az ész kapcsolatáról.

Fel kell arra figyelni, hogy az enciklika a ratióknak, vagyis az észnek, mint az emberi megismerésnek és gondolkodásnak a képességéről szól, amellyel megismerhetjük az emberre vonatkozó igazságot.

Vannak alapvető kérdések, amelyekre választ kell adnunk, amint ezt az enciklika kezdetén olvassuk: „Ki vagyok én? Honnan jövök és hová megyek? Miért van a rossz? Mi vár ránk mostani életünk után?” Ezekre a kérdésekre nem a természettudomány, hanem az emberi gondolkodás segítségével lehet választ adni.

Korunkban sokan kételkednek az észnek abban az adottságában, hogy a természettudományokat meghaladó kérdésekre biztos választ tud adni. Az enciklika ezekkel az áramlatokkal szemben kiemeli az ész megismerő képességét és méltóságát.

Az emberre vonatkozó igazság megismerését segíti a keresztény hit. A pápa sokszor visszatérő tanítása, hogy az Istenről szóló igazság ismerete feltárja az emberre vonatkozó igazságot. Ezért a hit és az ész nincs ellentétben egymással, nem is független egymástól, hanem kiegészítik egymást.

Az enciklika elkészítése hosszú ideig tartott. A kéziratot a pápa tizenkét évvel ezelőtt kezdte el. A hosszú idő nemcsak az alapos, körültekintő munkára, hanem a téma fontosságára is rámutat,

amelynek összefoglalását adja a kezdő mondat: „A hit és az ész olyan, mint két szárny, melyekkel az emberi szellem felemelkedik az igazság szemlélésére. Istent megismerve juthatunk el önmagunk teljes igazságához.”

Eredményezze a pápai tanítás, hogy Isten igazságának megismerése segítse az ember igazságának mélyebb felismerését, ezzel az emberhez méltó élet szolgálatát.

Budapest, 1999. február 5.

Paskai László
bíboros, prímás,
esztergom-budapesti érsek

Tartalomjegyzék

- BEVEZETÉS Ismerd meg önmagadat
- ELSŐ FEJEZET – ISTEN BÖLCSESSÉGÉNEK KINYILATKOZTATÁSA Jézus, aki kinyilatkoztatja az AtyátAz ész a misztérium előtt
- MÁSODIK FEJEZET – CREDO UT INTELLIGAM
„A bölcsesség tud és ért mindent” (Bölcs 9,11) „Szerezz magadnak bölcsességet, szerezz magadnak belátást” (Péld 4,5)
- HARMADIK FEJEZET – INTELLEGO UT CREDAM
Az igazság keresésének útjánAz ember igazságának különféle arculatai
- NEGYEDIK FEJEZET – A HIT ÉS AZ ÉRTELEM KAPCSOLATA A hit és az értelem találkozásának jelentős lépéseiAquinói Szent Tamás gondolkodásának maradandó újdonságaAz értelemtől elszakított hit tragédiája
- ÖTÖDIK FEJEZET – A TANÍTÓHIVATAL ÍTÉLETEI FILOZÓFIAI KÉRDÉSEKRŐL A Tanítóhivatal bölcs ítéletalkotása mint az igazságnak tett szolgálatAz Egyház filozófiai érdeklődése
- HATODIK FEJEZET – A TEOLÓGIA ÉS FILOZÓFIA KÖLCSÖNHATÁSA A hit tudománya és a filozófiai gondolkodás követelményeiA filozófia különféle álláspontjai
- HETEDIK FEJEZET – MAI KIHÍVÁSOK ÉS FELADATOK Isten Igéjének mellőzhetetlen követelményeiA teológia mai feladatai
- BEFEJEZÉS
- JEGYZETEK

Főtisztelendő Püspöktestvéreimnek Üdvözet és Apostoli áldás!

A hit és az ész (fides et ratio) két szárny, melyekkel az emberi szellem fölemelkedik az igazság szemlélésére. Maga Isten oltotta az emberek elméjébe a törekvést, hogy meg akarják ismerni az igazságot és önmagukat, és Istent megismerve és szeretve eljuthassanak önmaguk teljes

igazságához (vö. Kiv 33,18; Zsolt 27 [26],89; 63 [62],23; Jn 14,8; 1Jn 3,2).

BEVEZETÉS – „ISMERD MEG ÖNMAGADAT”

1. Mind Keleten, mind Nyugaton fölismerhető egy út, mely évszázadok során egyre előbbre vitte az emberiséget az igazsággal való találkozáshoz és foglalkozáshoz. Ez az út az egyes emberek öntudatában bontakozott ki és nem is történhetett másként: minél inkább megismeri az ember a körülötte lévő valóságot és a világot, annál inkább fölismeri a maga egyedülálló voltát, s közben egyre sürgetőbbé válik számára a dolgok és saját léte értelmének kérdése.

Ezért minden, ami ismeretünk tárgyaként elének kerül, életünk része lesz. A delphoi templom szemöldökgerendájába vésett „Gnóti szeauton”, 'Ismerd meg magadat!' felirat tanúskodik egy főigazságról, melyet alapszabályként el kell fogadnia mindenkinek, aki a teremtett dolgok közül ki akar emelkedni mint „ember”, azaz mint „önmagát ismerő lény”.

Ha beletekintünk az ókori történetírók műveibe, világossá válik, hogy a Föld legkülönbözőbb tájain, ahol nagyon eltérő kultúrák éltek, ugyanabban az időben ugyanazok az emberi életet jellemző alapkérdések merültek föl: Ki vagyok én? Honnan jövök és hová megyek? Miért van a rossz? Mi lesz a jelen élet után? E kérdések megtalálhatók Izrael szent Írásaiban is, fölmerülnek a Védákban éppúgy, mint az Avesztában, de megtaláljuk őket Konfuciusz és Lao-Cse írásaiban éppúgy, mint Tirthankara és Buddha beszédeiben. Föltűnnek Homérosz költeményeiben, valamint Euripidész és Szophoklész tragédiáiban éppúgy, mint Platón és Arisztotelész filozófiai értekezéseiben. E kérdések közös forrása a dolgok értelmének keresése, mely kezdettől fogva él az emberi lélekben: a rájuk adott választól pedig függ az ember egész életét meghatározó irányulás.

2. E kereséstől az Egyház nem maradt és nem is maradhat távol. Azóta ugyanis, hogy a húsvéti misztériumban ajándékba kapta az ember életére vonatkozó végső igazságot, zarándok lett a világ útjain, hogy hirdesse: „az út, az igazság és az élet” (Jn 14,6) Jézus Krisztus. A különféle szolgálatok között, melyeket az Egyháznak az emberek számára föl kell ajánlania, van egy, melyet egészen a sajátjának tart: ez a „Veritatis diaconia”, 'az igazság szolgálata'.^[1] E szolgálat egyrészt a hívő közösséget részesévé teszi a közös fáradozásnak, mellyel az emberiség el akar jutni az igazsághoz;^[2] másrészt arra kötelezi a közösséget, hogy a biztosan megismert dolgok hirdetője legyen, természetesen annak tudatában, hogy minden fölfogott igazság csak egy állomás a teljes igazsághoz vezető úton, mely Isten végső kinyilatkoztatásában fog megmutatkozni: „Most tükörben és homályosan látunk, akkor majd színről színre; most részlegesen ismerem meg, akkor majd úgy fogok megismerni, ahogyan engem ismernek” (1Kor 13,12).

3. Az embernek sokféle képessége van arra, hogy az igazság megismerésében előbbre jusson, s így a tulajdon létezését egyre emberibbé tegye. Kiemelkedik közülük a filozófia, mely közvetlenül segít az élet értelmére vonatkozó kérdés megfogalmazásában és a válasz körvonalazásában:

tehát az emberiség egyik legnemesebb feladatát jelenti. A görög Philozophia szó etimológiája szerint azt jelenti: „a bölcsesség szeretete”. A filozófia megjelenése és kibontakozása valóban épp arra a korra esik, amikor az emberek kezdtek a dolgok alapja és célja után érdeklődni. A filozófia különböző módokon és formákban mutatja, hogy az igazság utáni vágy az emberi természethez tartozik. Elméjének természetes tulajdonsága, hogy a dolgok okai után kérdez, és a lassanként adódó válaszok olyan formát öltenek, mely nyilvánvalóvá teszi az emberi kultúrák egymást kiegészítő voltát.

A tény, hogy a filozófia nagyon erősen hatott a nyugati kultúrák kialakulására és fejlődésére, nem feledtetheti velünk azt a befolyást, melyet a keleti életfelfogásokra gyakorolt. Minden népnek megvan ugyanis a maga ősbölcsessége, mely a kultúrák valós gazdagságaként arra törekszik, hogy kifejeződjék és főként filozófiai gondolatokban érlelődjék. Mennyire igaz ez, mutatja, hogy a filozófia bizonyos alapformája azokban az alapelvekben is kimutatható, melyeket a társadalmi élet szabályozásában a nemzeti és nemzetközi törvényhozás követ.

4. Mindazonáltal meg kell jegyeznünk, hogy egy-egy név mögött különféle jelentések rejtőznek. Ezért szükséges egy fogalomtisztázó bevezetés. A vágytól készletve, hogy az élet végső igazságát fölfedezze, próbálja az ember megszerezni azokat az egyetemes ismereteket, melyek lehetővé teszik, hogy jobban megérthesse és megvalósíthassa önmagát. Ezen alapfogalmak a csodálkozásból fakadnak, melyet a teremtés szemlélése ébreszt az emberben: ámulat fogja el, amikor fölfedezi, mennyire része a világnak, s mennyi kapcsolat fűzi másokhoz, akik hozzá hasonlóak, s akikkel sorsközösségben van. Itt kezdődik az út, mely egyre újabb megismerési területek fölfedezésére vezet. A csodálkozásra és csodálásra képtelen ember terméketlen ismétlődésekbe fullad, s lassanként képtelenné válik az igazán személyes életre.

Az emberi értelem sajátos, spekulatív gondolkodási képessége hozzásegít ahhoz, hogy a filozofálás révén pontos ismeretekhez jussunk, s logikusan összefüggő tételekből megbízható tanítást tartalmazó, önálló tudományos rendszert építsünk föl. Ezért különböző kultúrákban és különböző korszakokban olyan eredmények születtek, melyek elősegítették igaz gondolkodásmódok kidolgozását. A történelmi igazsághoz tartozik, hogy ez olykor oda vezetett, hogy egyetlen szellemi áramlatot azonosítottak a filozófiai gondolkodás egészével. Ilyen esetekben bizonyos „filozófus-gőg” jelentkezett az igénnyel, hogy a saját messze tekintő, de tökéletlen látását általános értelmezéssé tegye. Valójában minden filozófiai rendszernek bármekkora tiszteletet is érdemel összességében és mélységében minden hamisság nélkül el kell ismernie a filozófiai gondolkodás elsőbbségét, melyből származik, s melynek következetesen szolgálnia kell.

Így az idők változásai és a gondolkodás haladása ellenére fölismerhető a filozófia olyan magva, mely a gondolkodás történetében állandóan jelen van. Gondoljunk hogy csak néhány példát mondjunk az ellentmondásmentesség, a célosság, az okság elvére, illetve a személy olyan fölfogására, hogy szabad és értelmes lény, aki képes Istent, az igazságot és a jószágot megismerni; vagy gondoljunk néhány általánosan elfogadott erkölcsi alaptételre. Ezek és egyéb

témák bizonyítják, hogy eltekintve az egyes gondolkodási iskoláktól létezik az ismereteknek olyan ⁵összessége, melyben az emberiség szellemi örökségét ismerhetjük föl. Ez azt jelenti, hogy egy rejtett filozófiával állunk szemben, melynek alapelveit teljesen általános és nem tudatos módon mindenki birtokolja. E fogalmaknak, épp mert valamilyen módon mindenki részesedik bennük, a különféle filozófiai iskolák számára bizonyos középpontot kell képezniük. Valahányszor az észnek sikerül megragadnia és megfogalmaznia a lét első és általános elveit, s belőlük helyes következtetéssel logikus és szükségszerű tartalmat kibontani, mindannyiszor helyes észnek, vagy ahogy az ókori gondolkodók mondták, orthosz logosz-nak, recta ratio-nak nevezhető.

5. Az Egyháznak a maga részéről el kell ismernie az ész erőfeszítéseit olyan célok eléréséért, melyek az emberi életet egyre emberibbé teszik. A filozófiában ugyanis az emberi életet érintő alapigazságok megismeréséhez vezető utat látja. Ugyanakkor a filozófiát nagyon szükséges eszköznek tartja ahhoz, hogy elmélyítse a hívő megértését és közölni tudja az evangélium igazságát mindazokkal, akik még nem ismerik.

Elődeim hasonló kezdeményezéseihez kapcsolódva szeretném én is a figyelmet az ész e sajátos tevékenységére fordítani. Főként az készlet erre, hogy napjainkban a végső igazságok keresése, úgy tűnik, elhomályosul. Kétségtelen, a modern filozófiának dicséretére válik, hogy figyelmét az emberre irányította. Ebből kiindulva a kérdések özönét hordozó ész fokozta az ember vágyát, hogy egyre többet és többet ismerjen meg, elsősorban az egyedi dolgokat. Bonyolult gondolatrendszerek épültek föl, melyek a kultúra és a történelem kibontakozását elősegítő gyümölcsöket hoztak a megismerés különböző területein. Az antropológiát, a logikát, a természettudományokat, a történelmet, a nyelvészetet, ... ami bizonyos értelemben a tudás egészét áthatotta. Az elért eredmények azonban nem feledtethetik: az ész, mely egyoldalúan csak az emberrel mint szubjektummal foglalkozik, teljesen mellőzni látszik azt, hogy ez az ember arra is hivatott, hogy egy őt meghaladó igazsághoz eljusson. Amennyiben csökken kapcsolata ezzel az igazsággal, minden ember a saját belátásának rabja lesz, s személyes voltát pusztán tapasztalatokra támaszkodó pragmatikus szabályok megtartásában látja, abban a téves meggyőződésben, hogy rajta kívül mindent a technikának kell uralnia. Méltán adódott, hogy az ész melynek egyre inkább ki kellene fejeznie igazságra irányultságát a sok ismerettel megterhelve magába fordult, s napról napra képtelenebbé vált arra, hogy tekintetét fölemelje és vállalja a kalandot, melyben elérheti létezése igazságát. A modern filozófia, elmulasztván a „lét” iránti érdeklődést, kutatását az emberek gondolkodására koncentrált. Tehát nem az igazság megismerésére kapott emberi képességet emelte ki, hanem inkább korlátait és feltételes voltát hangsúlyozta.

Ebből az agnoszticizmus és a relativizmus sokféle formája született, melyeknek végkövetkezményeként a filozófiai kutatás elveszett az általános szkepticizmus futóhomokjában. A legutóbbi időkben pedig olyan tanítások váltak jelentőssé, melyek még azokat az igazságokat is lebecsülendőnek tartják, melyekről az ember azt hitte, hogy már elérte őket. A nézetek törvényes sokfélesége átadta a helyet a közömbös pluralizmusnak, mely arra a föltételezésre épült, hogy minden vélekedés egyenértékű: ez az igazság iránti bizalmatlanság egyik legelterjedtebb jele, ami

a mai világban lépten-nyomon megfigyelhető. Ugyanebbe a bizalmatlanságba esik néhány Keletről származó életfelfogás is; tagadják ugyanis az igazság kizárólagos voltát, mert abból a föltételezésből indulnak ki, hogy az igazság különböző, egymásnak egyenesen ellentmondó tanításokban egyformán megjelenhet. E látásmóddal minden egyszerű vélekedéssé redukálódik. Az embernek az a benyomása, hogy hullámmozgást lát: a filozófiai gondolkodásnak egyrészt sikerült rálépnie arra az útra, mely egyre közelebb viszi az emberi lét és kifejezés formáinak megértéséhez, másrészt olyan egzisztenciális, hermeneutikai vagy nyelvészeti nézeteket akar kifejleszteni, melyek távol állnak az élő személy, a lét és Isten igazságának alapvető kérdésétől. Ennek következtében jelent meg a modern emberben és nemcsak egyes filozófusokban az ember nagyszerű megismerő képessége iránti átfogó bizalmatlanság. Egyesek hamis szerénységgel megelégszenek időleges részigazságokkal, anélkül, hogy egyáltalán megkísérelnék föltenni a személyes és közösségi emberi élet értelmére és végső alapjára irányuló alapvető kérdéseket. Röviden: szertefoszlott tehát a remény, hogy a filozófiától végső válaszokat kaphatunk e kérdésekre.

6. Az Egyház azon tekintélyénél fogva, mely Jézus Krisztus kinyilatkoztatásának őreként megilleti, meg akarja erősíteni, hogy az igazságról gondolkodnunk kell. Ezért határoztam el, hogy hozzátok fordulok, Püspöktestvéreim, akikkel osztozom az igazság nyílt hirdetésének (vö. 2Kor 4,2) küldetésében, s a teológusokhoz és filozófusokhoz, kiknek feladata az igazság különböző szempontjainak kutatása, illetve minden emberhez, aki keresi az igazságot: meg szeretném osztani veletek ezt az igaz bölcsességhez vezető útról szóló elmélkedést, hogy mindazok, akik szívükben hordozzák a bölcsesség szeretetét, elindulhassanak a jó úton, s elnyerjék benne fáradságuk jutalmát és megtalálják a lélek örömét.

E kezdeményezésre elsősorban a II. Vatikáni Zsinat által megfogalmazott fölismerés készlet, mely szerint a püspökök „az isteni és katolikus igazság tanúi”.^[3] Az igazság melletti tanúskodás tehát ránk, püspökökre hagyott feladat; nem mondhatunk le róla anélkül, hogy ne lennénk hanyagok a ránk bízott hivatalban. A hit igazságainak megerősítésével korunk emberében ismét fölébreszthetjük az igazi bizalmat tulajdon megismerőképességei iránt, s kihívást intézhetünk a filozófiához, hogy nyerve vissza és bontakoztassa ki teljes méltóságát.

Más okom is van a jelen elmélkedésre. Veritatis splendor kezdetű enciklikámban ráirányítottam a figyelmet „a katolikus tanítás néhány alapvető igazságát, melyek a mai világban abban a veszedelemben kerültek, hogy meghamisítják vagy megtagadják őket”.^[4] Soraimmal folytatni szeretném e gondolatot és szeretném fölhívni a figyelmet az igazság témájára és a hittel kapcsolatos alapvető szerepére. Tagadhatatlan ugyanis, hogy gyorsan és átfogóan változó korunkban főként a fiatalok akiké a jövő, s akiktől a jövő függ vannak kitéve az érzésnek és olyan ráhatásoknak, hogy nincsenek igazi alapvető elvek. Valami megbízható alap melyre az egyes személyek és a társadalom léte ráépíthető igényét fokozottan érezzük, valahányszor meg kell állapítanunk a kínálatok töredékes voltát, melyek mulandó dolgokat fontossággal ruháznak föl, miközben félrevezetik az élet igazi értelmét kereső képességet.

Így bizony megtörténik, hogy sokan a szakadék szélére jutnak az életükkel, anélkül, hogy tudnák, mi marad meg belőle. Ezért megesik, hogy néhányan, akik pedig arra hivatottak, hogy gondolkodásuk gyümölcsét érhető formában kifejezzék, tekintetüket elfordították az igazságtól és a munka azonnali sikerét részesítik előnyben azoknak a dolgoknak türelmes kimunkálásával szemben, amiket az életben kell megtapasztalni. A filozófiának vissza kell nyernie eredeti hivatását, mert súlyos feladata, hogy az emberi gondolkodást és kultúrát alakítsa azáltal, hogy az embereket állandóan hívja az igazság keresésére. Ezért nemcsak szükségét érzem, hanem erkölcsi kötelességemnek is tartom, hogy nyilatkozzam e témáról annak érdekében, hogy a keresztény időszámítás harmadik évezredének küszöbét átlépő emberiség ráébredjen nagyszerű képességére és megújult bátorsággal fogjon hozzá a történelmébe ágyazott üdvözítő terv megvalósításához.

ELSŐ FEJEZET – ISTEN BÖLCSESSÉGÉNEK KINYILATKOZTATÁSA

Jézus, aki kinyilatkoztatja az Atyát

7. Az Egyház minden elmélkedésének háttérében annak tudata áll, hogy olyan üzenet letéteményese, mely magától Istentől ered (vö. 2Kor 4,12). Ez az ismeret, melyet az embernek fölkínál, nem saját, mégoly emelkedett gondolkodásának terméke, hanem Isten Igéjének a hitben történő elfogadásából születik (vö. 1Tesz 2,13). Hívő életünk kiindulópontja a teljesen egyedülálló találkozás, melyet az örök idők óta elrejtett, most azonban föltárt misztérium határoz meg (vö. 1Kor 2,7; Róm 16,25-26): „Istennek a maga jóságában és bölcsességében úgy tetszett, hogy kinyilatkoztatja önmagát, és tudtunkra adja akaratának szent titkát (vö. Ef 1,9), mely szerint az embereknek Jézus Krisztus, a megtestesült Ige által a Szentlélekben útjuk nyílik az Atyához, és az isteni természet részesei lesznek.”^[5] Ez a teljesen ingyenes kezdeményezés az ember megszólítására és megmentésére Istentől indul ki. Isten úgy akarja megismertetni magát, mint a szeretet forrását, és az ismeret, amit az ember Őróla szerez, magával hozza az emberi lét értelmére vonatkozó minden ismeret tökéletességét, amit az elme (mens) csak elérhet.

8. A II. Vatikáni Zsinat Dei Verbum konstitúciója szinte szó szerint átvéve az I. Vatikáni Zsinat Dei Filius kezdetű dogmatikus konstitúciójának tanítását, és utalva a Trienti Zsinat tételeire folytatja az intellectus fidei, a hívő megértés útját, amikor a kinyilatkoztatást a Szentírás tanítása és a teljes patrisztikus hagyomány fényében vizsgálja. Az I. Vatikáni Zsinat atyái az isteni kinyilatkoztatás természetfölötti jellegét emelték ki. A racionalista kritika mely az akkoriban széles körben elterjedt hamis, hitellenes tételekre támaszkodott tagadott minden megismerést, ami nem az ész természetes képességéből következik. Ez készítette a zsinatot annak nyomatékos hangsúlyozására, hogy az emberi ész megismerésén kívül mely természete szerint el tud jutni a Teremtő fölismerésére van egy olyan megismerés is, amely a hit sajátja. E megismerés olyan igazságot fejez ki, melynek alapja az önmagát kinyilatkoztató Isten, és a legbiztosabb igazság, mert Isten nem téved, és megtevészeni sem akar senkit.^[6]

9. Az I. Vatikáni Zsinat tehát tanítja, hogy a filozófiai gondolkodással elért igazság és a

kinyilatkoztatott igazság nem keverhető össze, de nem is teszik egymást fölöslegessé. „A megismerésnek két rendje van, melyek nemcsak kiindulópontjukban, hanem tárgyukban is különböznek. Különböznek kiindulópontjaikban, mert az egyik rendben a természetes ésszel, a másokban az isteni hittel ismerünk meg. Különböznek tárgyukban, mert azon az igazságon kívül, amihez a természetes ész eljuthat, a hit tárgya az Istenben elrejtett misztérium, amit, ha Isten ki nem nyilatkoztatja, meg nem ismerhetnénk.”^[7] A hit, mely Isten tanúságára alapszik és a kegyelem természetfölötti segítsége támogatja, más rendbe tartozik, mint a filozófiai megismerés. Ez ugyanis az érzéki észlelésre, a tapasztalatra épül és egyedül az ész világosságában halad előre. A filozófia és a tudományok a természetes ész (ratio) rendjében mozognak, míg a Szentlélektől megvilágosított és vezérelt hit fölismeri az evangéliumban „a kegyelem és igazság teljességét” (vö. Jn 11,4), melyről Isten elhatározta, hogy a történelemben az Ő Fia, Jézus Krisztus által egyszer s mindenkorra föltárja (vö. 1 Jn 5,9; Jn 5,31-32).

10. A II. Vatikáni Zsinat atyái a kinyilatkoztató Jézusra tekintettek és Isten történelemben adott kinyilatkoztatásának üdvözítő jellegét mutatták be, és így írták le sajátosságát: „E kinyilatkoztatással a láthatatlan Isten (vö. Kol 1,15; 1Tim 1,17) szeretetének bőségéből mint barátaihoz szól az emberekhez (vö. Kiv 33,11; Jn 15,14-15), és társalog velük (vö. Bár 3,38), hogy meghívja őket és befogadja a saját közösségébe. E kinyilatkoztatás rendje egymással bensőleg összefüggő tettekből és szavakból áll: Isten üdvtörténeti tettei kinyilvánítják és megerősítik a tanítást és a szavakkal jelzett valóságokat; a szavak pedig hirdetik a tetteket, és megvilágítják a bennük rejlő misztériumot. Az Istenről és az ember üdvösségéről így kinyilatkoztatott mélységes igazság Krisztusban ragyog föl, aki az egész kinyilatkoztatás közvetítője és teljessége.”^[8]

11. Az isteni kinyilatkoztatás beleszövődött az időbe, s ezáltal a történelem folyamatába. Sőt „az idők teljességében” (Gal 4,4) megtörtént Jézus Krisztus megtestesülése. Ezen esemény után 2000 évvel kötelességemnek érzem annak ismételt nyomatékos hangsúlyozását, hogy „a keresztény hitben legnagyobb súlya az időnek van”.^[9] Az időben lesz ugyanis láthatóvá a teremtés és az üdvösség egész műve, és elsősorban Isten Fiának megtestesülése által világosodik ki, hogy már most annak elővételezését éljük, ami magának az időnek a beteljesedése lesz (vö. Zsid 1,2).

Az Istenre és az Ő életére vonatkozó igazság, melyet Isten az emberre bízott, beleszövődött az időbe és történelembe. Egyszer s mindenkorra kijelentetett a Názáreti Jézus misztériumában. A Dei Verbum konstitúció ezt ékesszólóan mondja: „Miután sokszor és sokféleképpen szólt Isten a prófétákban, »ezekben az utolsó napokban a Fiában szólt hozzánk« (Zsid 1,12). Elküldte ugyanis Fiát, tudniillik az örök Igét, aki megvilágosít minden embert, hogy az emberek között lakozzék és elmondja nekik Isten titkait (vö. Jn 1,1-18). Jézus Krisztus, a megtestesült Ige, az »emberekhez küldött ember« tehát »Isten igéit mondja« (Jn 3,34), és véghez viszi az üdvözítő művet, melyet az Atya bízott rá, hogy megtegye (vö. Jn 5,36; 17,4). Ezért Ő akit ha valaki lát, az Atyát is látja (vö. Jn 14,9) egész jelenlétével és minden megnyilvánulásával, szavaival és tetteivel, jeleivel és csodáival, főként pedig halálával és a halálból való dicsőséges föltámadásával, végül az igazság Lelkének elküldésével beteljesítvén a kinyilatkoztatást, tökéletessé teszi azt.”^[10]

Isten népe számára a történelem tehát utat jelent, melyet végig kell járnia, hogy a kinyilatkoztatott igazság a Szentlélek folytonos tevékenységének köszönhetően a maga tartalmát teljesen megmutathassa (vö. Jn 16,13). Ugyancsak a Dei Verbum konstitúció tanítja, amikor megerősíti: „Az Egyház ugyanis a századok folyamán állandóan az isteni igazság teljessége felé tart, míg csak be nem teljesednek benne Isten igéi.”^[11]

12. Így a történelem lesz az a hely, ahol megbizonyosodhatunk Istennek az emberiség javára szolgáló tevékenységéről. Isten azokban a dolgokban érint bennünket, melyek számunkra a legmegszokottabbak és könnyen bizonyíthatók, mert a mindennapos környezetünket alkotják, mely nélkül nem tudnánk megérteni önmagunkat.

Isten Fiának megtestesülése lehetővé teszi, hogy lássuk azt az örök és végleges beteljesedést (szintézist), melyet az emberi szellem önmagától még csak el sem képzelhetett: az Örökkévaló belép az időbe, a Minden elrejtőzik a részben, Isten magára ölti az ember arcát. Így a Krisztus kinyilatkoztatásában kifejeződött igazság már nincs szoros földrajzi és kulturális keretek közé zárva, hanem kitárul mindazon férfiak és nők felé, akik el akarják fogadni az életnek értelmet adó színtiszta beszédet. Krisztusban most már minden embernek útja van az Atyához; halálával és föltámadásával nekünk ajándékozta az isteni életet, melyet az első Ádám elveszített (vö. Róm 5,12-15). E kinyilatkoztatással az embernek fölkínáltatik az életére és a történelem sorsára vonatkozó végső igazság: „Valójában csak a megtestesült Ige titkában tárul föl az ember titka” állapítja meg a Gaudium et Spes konstitúció.^[12] Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, az emberi személy titka megfejthetetlen marad. Hogyan találhatna az ember választ oly drámai kérdésekre, mint a fájdalom, az ártatlan szenvedése és a halál, ha nem abban a világosságban, mely Krisztus szenvedésének, halálának és föltámadásának misztériumából sugárzik?

Az ész a misztérium előtt

13. Természetesen nem szabad felejtenünk, hogy a kinyilatkoztatás bővelkedik misztériumokban. Jézus a maga életével kétségtelenül föltárta az Atya arcát, hiszen azért jött, hogy „elmondja Isten titkait”,^[13] az ismeret azonban, amit mi erről az Arcról hordozunk, a mi megértésünk természete miatt mindig töredékes és korlátolt marad. Egyedül a hit ad lehetőséget arra, hogy belépünk a misztérium belsejébe, azáltal, hogy a megfelelést (ellentmondásmentességét) segít megérteni.

A zsinat tanítja, hogy „a kinyilatkoztató Istennek a hit engedelmességével tartozunk”.^[14] E rövid, de fontos kijelentés a kereszténység egyik alapvető igazságára világít rá. Mindenekelőtt arra, hogy a hit engedelmes válasz Istennek, ami föltételezi, hogy Istent a maga istenségében, transzcendenciájában és végtelen szabadságában ismerhesse meg. Isten, aki elvárja, hogy abszolút transzcendenciájának tekintélye miatt ismerjék meg, megadja az általa kinyilatkoztatott dolgok hihetőségi bizonyítékait is. Az ember a hitével beleegyezését adja ezen isteni tanúságtételhez. Ez azt jelenti, hogy teljesen és fönntartások nélkül elismeri a kinyilatkoztatott dolgok igazságát, mert maga Isten kezeskedik értük. Ez az embernek ajándékozott és ki nem követelhető igazság mint személyek közötti kapcsolat jelenik meg, és arra készíti az észet, hogy

nyíljék meg az igazság előtt és fogja föl annak mély értelmét. Ezért a cselekedetet, amellyel Istenre bízunk magunkat, az Egyház mindig úgy tekintette, mint alapvető döntés idejét, mely az egész személyt magában foglalja. Az értelem és az akarat teljesen szellemi természete szerint jár el, hogy az ember olyan cselekedetet hajthasson végre, melyben kinek-kinek a szabadsága teljesen megnyilvánulhat.^[15] A hitben tehát a szabadság nem egyszerűen jelen van, hanem jelen kell lennie. Sőt, a hit teszi lehetővé mindenkinek, hogy szabadságát a lehető leginkább kifejezze. Más szóval, a szabadság nem az Isten-ellenes választásokban teljeseedik be. Valójában hogyan is lehetne a szabadság hiteles használatának tekinteni a vonakodást, hogy az ember megnyíljon az előtt, ami lehetővé teszi teljes kibontakozását? A hitben az ember léte legjelentősebb cselekedetét teszi meg; a szabadság ugyanis eljut az igazság bizonyosságára, és eldönti, hogy benne fog élni.

A misztérium megértésére törekvő észnek segítségére jönnek a kinyilatkoztatásban föllelhető jelek is, melyek arra szolgálnak, hogy megalapozottabbá tegyék az igazság keresését, s lehetővé tegyék az ész önálló kutatását a misztériumon belül is. E jelek egyrészt fokozzák az ész jelentőségét, mert lehetővé teszik számára, hogy saját eszközeivel, melyekre joggal büszke, a misztérium belsejében vizsgálódjon; másrészt arra ösztökélik az észet, hogy lépjen ki a jelek tapasztalati köréből és ragadja meg az általuk hordozott, őket meghaladó jelentést. A jelekben tehát már jelen van a rejtett igazság, amire az elme irányul, s melytől az nem tekinthet el anélkül, hogy a neki fölkínált jelet le ne törölné.

Bizonyos szempontból a kinyilatkoztatás szentségi természetére, nevezetesen az eucharisztikus jelre hivatkozunk, melyben a dolog és annak jelentése közötti egyedülálló egység lehetővé teszi a misztérium mélységének fölfogását. Az Eucharishtiában valóban jelen van és él Krisztus, Lelkével tevékenykedik, de ahogyan Szent Tamás nagyszerűen mondta: „Szárnya lankad észnek, szemnek, élő hitből végy erőt. Színében bor és kenyérnek jel csak ez, de más a lényeg, drága nagy jók rejlenek.”^[16] Ugyanezt mondja a filozófus Pascal: „Miként Jézus Krisztus ismeretlen maradt az emberek között, úgy az Ő igazsága külsőleg nem különbözik az általános véleményektől. Így az Eucharisztia is közönséges kenyérnek látszik.”^[17]

A hívő ismerete nem oldja föl a misztériumot, csak nyilvánvalóbbá teszi, és bizonyítja, hogy föltétlenül szükséges elem az ember élete számára: „Krisztus (...) az Atya és az ő szeretete misztériumának kinyilatkoztatásában teljesen föltárja az embert az embernek, és megmutatja magasztos hivatását,”^[18] tudniillik, az Isten szentháromságos élete titkában való részeseését.^[19]

14. A két Vatikáni Zsinat tanítása a filozófia tudománya számára is igazi megújulás távlatát nyitja meg. A kinyilatkoztatás olyan szilárd tájékozódási pontot hoz a történelembe, melytől az ember nem tekinthet el, ha el akar jutni élete misztériumának megértéséhez; másrészt ez a megismerés állandóan Isten misztériumára utal, amit az ész nem tud kimerítően megismerni, hanem csak a hitben képes befogadni és elfogadni. E két mozzanaton belül az emberi észnek sajátos helye van, mely lehetővé teszi a kutatást és a megragadást anélkül, hogy bármi más korlátozná Isten végtelen misztériumának színe előtt, mint saját képességének véges természete.

Ezért a kinyilatkoztatás egyetemes és végső igazságot vezet be történelmünkbe, mely az emberi ésszt arra serkenti, hogy soha meg ne álljon; sőt arra készíti, hogy állandóan tágítsa megismerésének határait, egészen odáig, hogy a legapróbb részletekig mindent megértsen, amire képes. Ezen elmélkedésünkben segítségünkre jön az emberi történelem egyik lélekben leggazdagabb és legjelentősebb alkotó személyisége, akire mind a filozófia, mind a teológia hivatkozik: Szent Anzelm. Ő, a canterbury-i érsek Proszlogionjában ezt írja: „Miközben nagy lelkesedéssel foglalkozott gondolatom e problémával, olykor úgy tűnt, mintha már megragadhatnám, amit kerestem; máskor teljesen kisiklott a gondolatomból; végül elvesztettem a reményt, hogy valaha is megtalálhatom, és abba akartam hagyni a megtalálhatatlan keresését. Amikor azonban ezeket a gondolatokat ki akartam űzni magamból, hogy ne foglalkoztassák lelkemet és más problémákhoz nyúlhassak, melyekből valami hasznom lehet, egyre nagyobb sürgetéssel álltak elém (...). Mire vállalkoztam én, nyomorult, Éva fiainak egyike, Istentől távol, és mire jutottam? Hová indult a vágyam, és hová jutottam? Mire törekedtem, és mire vágyódom még mindig? (...) Uram, Te nemcsak az vagy tehát, akinél nagyobbat lehetetlen elgondolni (non solum es, quo maius cogitari nequit), hanem Te mindennél nagyobb vagy, amit az ember egyáltalán elgondolhat (quiddam maius, quam cogitari possit). Mert valami ilyen elgondolható; ha nem Te volnál az, nálad nagyobbat gondolhatnánk el, ami lehetetlen.”^[20]

15. A názáreti Jézusban kinyilatkoztatott keresztény igazság mindenki számára lehetővé teszi, hogy fölfogja saját életének „misztériumát”. Miközben maga a végső igazság tiszteletben tartja a teremtmény autonómiáját és szabadságát, ugyanakkor kötelezi is arra, hogy megnyíljen a transzcendencia előtt. A szabadság és az igazság kapcsolata itt éri el csúcspontját, és ekkor értjük meg teljes egészében az Úr szavát: „akkor majd megismeritek az igazságot, és az igazság megszabadít titeket” (Jn 8,32).

A keresztény kinyilatkoztatás az immanens gondolkodásmód föltételekhez kötöttsége és a technokrata logika beszűkülései közepette igazi vezércsillag az embereknek; ez az Istentől fölkínált legnagyobb lehetőség arra, hogy a szeretetnek azt az eredeti tervét, mely a teremtéssel vette kezdetét, újra tökéletesen megtalálják. Az igaz megismerésére vágyó embereknek, amennyiben még képesek önmagukon és a saját terveiken túl fölfelé tekinteni, megadatik a lehetőség, hogy az igazság útján járva visszanyerjék az igaz kapcsolatot a saját életükkel. A Második Törvénykönyv szavait nagyon jól lehet alkalmazni erre a helyzetre: „A parancs, melyet ma adok neked, nem fölötted vagy tőled távol van; nem az égben van, hogy azt kellene mondanod: Ki mehet föl érte az égbe, hogy lehozza nekünk, halljuk és megtegyük? Nem is a tengeren túl van, hogy azt kellene mondanod: Ki kelhet át érte a tengeren, hogy elhozza nekünk, hogy hallhassuk és megtegyük? Nagyon közel van hozzád a törvény, a szádban és a szívedben van, hogy megtegyed.” (30,11-14) Ezzel összecseng a filozófus és teológus Szent Ágoston híres gondolata: „Noli foras ire, in te ipsum redi. In interiore homine habitat veritas.” (Ne ki akarj menni, magadba térj be. A benső emberben lakik az igazság.)^[21]

E meggondolás fényében fölmerül az első következmény: az igazság, ahogyan a kinyilatkoztatásból megismerjük, nem az ész által előkészített gondolat érett gyümölcse vagy

csúcspontja. Ellenkezőleg, ingyenes ajándékként jelenik meg, gondolatokat ébreszt, és megkívánja, hogy a szeretet kifejezéseként fogadjuk el. Ez a kinyilatkoztatott igazság Isten végső és örök látásának történeti elővételezése, mely azoknak van fönntartva, akik hisznek benne és nyitott szívvel keresik Őt. Az egyes emberek végső célja tehát mind a filozófiának, mind a teológiának kutatási tárgya. Mind a kettő különböző eszközökkel és különböző tartalommal szemünk elé állítja az „élet útját” (Zsolt 16,11), mely, miként hitünk tanítja, a Szentháromság egy Isten látásának örök és teljes örömébe vezet.

MÁSODIK FEJEZET – CREDO UT INTELLIGAM (HISZEK, HOGY MEGÉRTSEK)

„A bölcsesség tud és ért mindent” (Bölcs 9,11)

16. Már a Szentírás csodálatos világossággal mutatja, milyen mély összefüggés van a hittel és az ésszel megszerezhető ismeretek között. Ezt elsősorban a bölcsességi könyvek tanúsítják. Ami a Szentírás ezen oldalainak elfogulatlan olvasásakor megragad bennünket, az a tény, hogy e szövegekben nemcsak Izrael hite, hanem már letűnt társadalmak és kultúrák gazdagsága is megtalálható. Mintha csak különleges terv szólaltatná meg újra Egyiptomot és Mezopotámiát, s keltene életre az ókori Kelet kultúráinak melyek oly gazdagok a nagyon mély belátásokban néhány közös vonását.

Nem véletlen, hogy amikor a szent szerző le akarja írni a bölcs embert, úgy mutatja be, mint aki szereti és keresi az igazságot: „Boldog az, akinek bölcsességen jár az esze, aki mindent okosan megfontol, aki eszét a bölcsesség felé irányítja és annak titkait igyekszik fölfedni; mint valami vadász, úgy jár a nyomában, leskelődik, hogyan juthat a közelébe, benéz az ablakán, fülel az ajtaján, s megtelepszik háza közelében, a falához kötözi sátrának cövekét, az oldalán üti fel a sátrát, s ezáltal kellemes otthonban lakhatik, gondjaira bízza gyermekei sorsát, s az ágai alatt kipihen magát, a nagy hőség elől árnyékába bújjik, oltalmat nyújt neki annak dicsősége.” (Sir 14,20-27)

Mint látjuk, a sugalmazott szerző szerint a megismerés vágya az összes ember közös jellemzője. Az értelem révén mindenkinek, hívőknek és nem hívőknek egyaránt, megadatik a képesség, hogy a megismerés „mély vizéből” merítsenek (vö. Péld 20,5). Kétségtelen, az ókori Izraelben a világ és jelenségeinek megismerése nem absztrakcióval történt, mint az ókori filozófusoknál vagy az egyiptomi bölcseknél. A jámbor izraelita még kevésbé szerezte az ismereteket olyan kritériumok alapján, melyek a modern kor tudományos vitáinak jellemzői. Ennek ellenére a Szentírás az ismeretek hatalmas tengerébe a maga sajátos hozadékával ömlött bele.

Mi ez a hozadék? A sajátosság, ami a szentírási szövegeket megkülönbözteti, az a meggyőződés, hogy az ész és a hit megismerése mélységes, megbonthatatlan egységet alkot. A világ és minden, ami benne van, tehát a nép története és eseményei is, olyan valóságok, melyeket az ész eszközeivel kell elemezni és megítélni, de a hit e folyamatból nem hagyható ki. A hit nem azért

avatkozik be, hogy az ész autonómiáját csorbítsa, vagy cselekvési terét szűkítse, hanem csak azért, hogy megértesse az emberrel: Izrael Istene e történésben láthatóvá válik és cselekszik. Lehetetlen tehát, hogy a világot és történelmi eseményeket alaposan megismerjük anélkül, hogy hinnénk a bennük tevékenykedő Istenben.

A hit megerősíti a belső látást, mert megnyitja az észet arra, hogy az események előre törekvő folyamatában fölfedezze a Gondviselés tevékeny jelenlétét. A Példabeszédek Könyvének mondata ebben az összefüggésben nagyon jelentős: „Az emberi szív megtervezi útját, de az Úr irányítja lépését” (Péld 16,9). Azaz az ember fölismerheti az ész fényével útját, de akadálytalanul és gyorsan csak akkor tud a végére járni, ha keresését egyenes lélekkel a hit távlatára irányítja. Ezért az észet és a hitet nem lehet szétválasztani anélkül, hogy lehetetlenné ne válna az ember számára megfelelő módon megismerni a világot, Istent és önmagát.

17. Alaptalan tehát föltételeznünk bármiféle versengést az ész és a hit között: egymásban laknak, s mindkettőnek megvan kibontakozásához a saját tere. Ismét a Példabeszédek Könyve mutat ebbe az irányba megállapításával: „Isten dicsősége az ige elrejtése, a királyok dicsősége a beszéd megfejtése” (Péld 25,2: az enciklikában!). Isten és az ember, mint két külön világ, egészen egyedülálló kapcsolatban áll egymással. Minden Istenből ered, Benne van a misztérium teljessége és ez az Ő dicsősége; az emberé a feladat, hogy eszével kutassa az igazságot, és ebben áll nemessége. E mozaik-képhez újabb követ ad a Zsoltáros, amikor így imádkozik: „Milyen drágák nekem a te gondolataid, Istenem; igen hatalmas a számuk. Ha megszámlálom őket, számosabbak a homokszemnél; ha a végükre jutnék, ismét csak veled vagyok.”(139,17-18) A megismerés vágya oly nagy és oly erős, hogy az emberi szív áthághatatlan korlátainak megtapasztalása ellenére vágyódik a végtelen gazdagságra, amely odaát van, mert már fölfogja, hogy ott megnyugtató választ tartogatnak minden még megválaszolatlan kérdésére.

18. Elmondhatjuk, hogy Izrael tudta: elmékedésével megnyitja az utat az ész számára a misztériumhoz. Isten kinyilatkoztatásában megsejthette a mélységet, amit ésszel próbált elérni, de nem tudott. Ebből a mélységes megismerési formából kiindulva értette meg a választott nép, hogy az észnek néhány alapszabályt be kell tartania ahhoz, hogy természete megfelelően megnyilvánulhasson. Az első szabály az, hogy figyelembe kell venni ezt az igazságot: az ember megszakíthatatlan úton van; a második annak tudatosítása, hogy ezen a belső úton nem lehet azzal a göggel járni, hogy minden az egyéni találékonyságnak a gyümölcse; a harmadik szabály alapja az istenfélelem: az észnek el kell ismernie Isten szuverén transzcendenciáját s ugyanakkor a világot kormányzó, gondoskodó szeretetét.

Ha az ember e szabályoktól eltér, az eltévelyedés veszélyének teszi ki magát, s végül „oktalanná” válik. A Szentírás számára ez az oktalanság az életet fenyegető veszedelem. Az oktalan ugyanis azt képzei, hogy sokat tud, valójában azonban képtelen tekintetét a szükséges dolgokra fordítani. Ez abban is megakadályozza, hogy rendet tartson elméjében (vö. Péld 1,7), s önmagával és környezetével a megfelelő módon viselkedjék. Mikor pedig odáig jut, hogy kijelenti: „Nincs Isten” (Zsolt 14,1), világossá válik, mily semmitérő a tudása, s mily távol van a dolgok teljes igazságától,

eredetétől és rendeltetésétől.

19. A Bölcsesség Könyvében vannak fontos részek, melyek még jobban megvilágítják e témát (vö. 13. f.). E helyeken a szent szerző úgy beszél Istenről, mint aki a dolgok természete által mutatkozik meg. Az ókoriaknál a természettudományos vizsgálódás legnagyobb részét egybeesett a filozófiával. Miután a szent szöveg elmondta, hogy értelmével az ember képes megismerni „a világmindenség szerkezetét és az elemek működését (...), az év lefolyását és a csillagok állását, az állatok természetét és a vadállatok indulatait” (Bölcs 7,17. 19-20), egyszóval, hogy képes filozofálni, nagyon jelentős lépést tesz előre: miközben ugyanis a szerző a görög filozófia gondolatát használja, melyre ebben az összefüggésben nyilvánvalóan utal, kijelenti, hogy az ember éppen a természet ésszel való végiggondolása útján föl tud emelkedni Istenhez: „mert a teremtmények nagyságából és szépségéből következtetni lehet Teremtőjükre” (Bölcs 13,5). Fölismeri tehát az isteni kinyilatkoztatás első szakaszát, ami a „természet csodálatos könyve”; melyet az ember, ha eszének sajátos eszközeivel olvas, eljuthat a Teremtő megismerésére. Ha pedig az ember eszével képtelen eljutni a mindeneket teremtő Isten fölismerésére, ezt nem annyira az eszköz fogyatékos voltának kell tulajdonítani, hanem inkább az akadálnak, melyet szabad akarata és bűnei állítanak útjába.

20. Ebből a szempontból az észet megbecsülik, de nem értékelik túl. Mindaz ugyanis, amit az ész elér, igaz lehet, de csak akkor nyeri el teljes jelentését, amikor a fogalmakat a dolgok teljesebb távlatába, tudniillik a hit távlatába emelik: „Az Úr irányítja mindenki lépteit, az ember hogyan érthetné meg útját?” (Péld 20,24) Az Ószövetség szerint tehát a hit fölszabadítja az észet, mert lehetővé teszi számára, hogy megismerése tárgyát következetesen elérje és abba a legmagasabb rendbe emelje, ahol minden elnyeri a maga értelmét. Röviden: az ember az ésszel eljut az igazsághoz, mert a hittel megvilágosítva fölfedezi minden létezőnek, különösen a saját létének mély értelmét. Ezért a szerző joggal állítja, hogy az igaz megismerés kezdete az istenfélelem: „A bölcsesség kezdete az Úr félelme” (Péld 1,7; vö. Sir 1,14).

„Szeress magadnak bölcsességet, szerezz magadnak belátást” (Péld 4,5)

21. Az ószövetségi emberek számára a megismerés nemcsak az ember, a földkerekség és a történelem megfigyelésén alapszik, hanem fölbonthatatlan kapcsolatot tételez föl a hittel és a kinyilatkoztatott dolgokkal. Ezek közé tartoznak azok a kihívások is, melyekkel a választott népnek szembe kellett néznie, s melyekre válaszolnia kellett. Amikor a bibliai ember elgondolkodott saját helyzetén, fölfedezte, hogy csak a kapcsolataiban értheti meg önmagát: kapcsolatában önmagával, a néppel, a világgal és Istennel. E kitárulás a kinyilatkoztatásban kapott misztérium felé igaz ismeret forrása lett számára, és lehetővé vált, hogy esze megmerüljön a végtelen azon terében, mely addig el sem képzelhető megismerési lehetőségeket tartogatott számára.

A kutató nekifeszülés azonban a szerzőt el is fárasztotta, mert az ész határaiba ütközött. A Példabeszédek Könyve egyenesen kimerültségről beszél, mely a szerzőt akkor fogta el, amikor megkísérelte megérteni Isten titokzatos terveit (vö. Péld 30,16). A hívő azonban, bármennyire

fárasztó is, nem hagyja abba a kutatást. Igazsághoz vezető útja folytatásához az erő ebből a bizonyosságból származik: Isten „kutatónak” teremtette (vö. Préd 1,13), és feladatául adta, hogy semmit ne hagyjon érintetlenül, jóllehet a kétség állandóan fenyegeti. Istenre támaszkodva mindig és mindenütt a szépre, a jóra és az igazra törekszik.

22. Szent Pál a Rómaiakhoz írt levelének első fejezetében még jobban megérteti velünk a bölcsességi könyvek gondolatait. Az Apostol a nép nyelvén elmondott filozófiai érveléssel mély igazságot fejez ki: a teremtett dolgok által az „oculi mentis”, a 'lélek szeme' eljut Isten megismerésére. Isten ugyanis a teremtményekben föltárja az emberi ész előtt a maga „erejét”, és „istenségét” (vö. Róm 1,20). Az emberi észnek tehát képessége az, hogy túlszárnyalja természetes határait: ez nemcsak azt jelenti, hogy nincs az érzéki megismeréshez kötve, mert kritikus ítéletet tud róla alkotni, hanem azt is, hogy az érzéki ismereteken elgondolkodva meg tudja érinteni az okot, ami az összes érzékelhető dolgok eredetét magyarázza. A filozófia nyelvén szólva mondhatnánk, hogy e nagyon fontos szentpáli hely az ember metafizikai képességét állítja.

Az Apostol megítélése szerint a teremtés eredeti tervében az ész el volt látva a képességgel, hogy könnyedén az érzéki világ fölé emelkedjen, s eljusson mindenek eredetéhez: a Teremtőhöz. Az engedetlenség miatt mellyel az ember teljesen és abszolút módon független akart lenni Teremtőjétől elveszett ez a teremtő Istenhez való könnyed fölemelkedés.

A Teremtés Könyve szemléletesen írja le az ember állapotát, amikor elmondja, hogy Isten Éden kertjébe helyezte őt, melynek közepén ott állt „a jó és rossz tudásának fája” (Ter 2,17). A szimbólum világos: az ember nem volt abban a helyzetben, hogy magától meg tudja különböztetni és el tudja dönteni, mi a jó és mi a rossz, hanem ehhez egy magasabb elvre volt szüksége. A gőg vaksága annyira megtévesztette őszüleinket, hogy szuverénnek és függetlennek hitték magukat, és azt gondolták, kizárhatják az Istentől származó megismerést. Ős-engedetlenségükbe minden további férfit és nőt bevontak, megsebesítették az emberi észet, és ez a seb attól kezdve akadályozza a teljes igazsághoz vezető úton. Az ember igazságot megismerő képessége már attól elhomályosult, hogy elutasította Azt, aki az igazság forrása eredete. Ugyancsak az Apostol tárja föl, hogy a bűn miatt mennyire „oktalanná” váltak az emberek gondolatai, s mennyire kificamodtak és hamisak lettek következtetések (vö. Róm 1,21-22). A lélek szeme már nem lát világosan: az emberi ész lassanként önmaga rabja lett. Krisztus eljövetele volt az üdvözítő esemény, mely kiragadta az észet gyöngeségéből, és megszabadította a kötelékektől, melyekkel önmagát kötözte meg.

23. Ezért a keresztények kapcsolata a filozófiával alapvető ítéletalkotást követel. Az Újszövetségben, főként Szent Pál leveleiben világossá vált: „e világ bölcsessége” szemben áll Istennek Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott bölcsességével. A kinyilatkoztatott bölcsesség fölülmúlja a mi megszokott gondolkodási formáinkat, ezért megfelelő módon nem tudjuk kifejezni azt.

Az első korintusi levél kezdete alapján veti föl e nehézséget. Isten megfeszített Fia maga az a

történeti esemény, melynél zátonyra fut az ész minden kísérlete, mellyel pusztán emberi érvekre építve kimerítő magyarázatot próbál adni a létezés értelméről. A filozófia számára az igazi megoldandó feladat a kereszt botránya, Jézus Krisztus halála. Itt ugyanis minden kísérlet meghiúsul, mely az Atya üdvözítő tervét pusztán emberi logikára próbálja visszavezetni. „Hol van a bölcs? Hol az írástudó? Hol van e világ meghódítója? Nemde csúffá tette Isten e világ bölcsességét?” (1Kor 1,20 az enciklikában). Amit Isten akar megvalósítani, ahhoz nem elég a bölcs emberek bölcsessége, sokkal inkább elszánt megújulásra van szükség, a teljesen új elfogadására: „Isten azt választotta ki, ami a világ szemében balga, hogy megszegyenítse a bölcsket (...), azt választotta ki, ami a világ előtt alacsonyrendű és lenézett: a semminek látszókat, hogy megsemmisítse azokat, akik valaminek látszanak” (1Kor 1,27-28). Mert az emberi bölcsesség elutasítja azt, hogy a gyöngességében lássa erejének alapját; Szent Pál azonban habozás nélkül megerősíti: „Amikor gyöngye vagyok, akkor vagyok erős” (2Kor 12,10). Az ember képtelen megérteni, hogyan lehet a halál az élet és a szeretet forrása, Isten azonban éppen azt választotta üdvözítő terve titkának föltárására, amit az ész „balgaságnak” és „botránynak” lát. A kortárs filozófusok nyelvét használva éri el Szent Pál tanításának és annak a paradoxonnak csúcspontját, amit hirdetni akar: „Isten a semminek látszókat választotta ki, hogy megsemmisítse azokat, akik valaminek látszanak” (1Kor 1,28). Az Apostol nem riad vissza attól, hogy erősebb kifejezéseket használjon, mint a filozófusok Istenről folytatott vitáikban, hogy kifejezze az ingyenes szeretet lényegét, mely Jézus Krisztus keresztjében nyilatkoztatta ki önmagát. Az emberi ész képtelen kimeríteni a szeretet keresztben megjelenő misztériumát; a kereszt ellenben meg tudja adni az észnek a végső választ, amit keres. Nem a szavak bölcsessége, hanem a Bölcsesség Szava az, amit Szent Pál az igazság és az üdvösség kritériumaként állít.

A kereszt bölcsessége ezért fölülmúl minden kulturális határt, amit rá akarnak erőltetni, és arra kötelez, hogy kitáruljunk annak az igazságnak egyetemessége előtt, melynek hordozója. Mekkora kihívást jelent az észnek, és mekkora jó származik abból, ha az ember elfogadja! A filozófia, mely elismeri az ember állandó törekvését az igazság felé, a hit segítségével meg tud nyílni arra, hogy a kereszt „ostobaságában” befogadja az ítéletet azok fölött, akik az igazság ismeretével ámitják magukat, s közben saját sekélyes filozófiájuk foglyai. A hit és a filozófia kapcsolata a megfeszített és föltámadott Krisztus hirdetésében sziklazátonnyal találkozik, melyen hajótörést szenvedhet. E zátonyon túl azonban megérkezhet az igazság végtelen tengeréhez. Itt mutatkozik meg világosan az ész és a hit közötti határ, de az a tér is láthatóvá válik, ahol e kettő találkozni tud.

HARMADIK FEJEZET – INTELLEGO UT CREDAM (MEGÉRTEK, HOGY HIGGYEK)

Az igazság keresésének útján

24. Lukács evangélista elbeszéli az Apostolok Cselekedeteiben, hogy Pál missziós útjai során Athénba érkezett. E város, a filozófusok székhelye, tele volt a legkülönbözőbb pogány istenek szobraival. Egy oltár fölkelte figyelmét és alkalmat kínált neki a közös nevező megtalálásához, mellyel igehirdetését elkezdhette: „Athéni férfiak! Mindenütt azt látom, mintha igen vallásosak

lennétek. Útközben ugyanis nézvén a bálványaitokat, találtam egy olyan oltárt is, amelyre ez volt írva: »Az ismeretlen Istennek«. Akit tehát ti ismeretlenül tiszteltek, azt hirdetem én nektek.” (ApCsel 17,22-23)

Ebből kiindulva beszélt Szent Pál Istenről, a Teremtőről, aki mindenek fölött áll és mindent éltet. Majd így folytatta: „Egy emberből alkotta az egész emberi nemet, és benépesítette az egész földkerekséget, meghatározván földön lakásuk idejét és határait, hogy keressék Istent, hátha megtapintják és megtalálják, ámbár nincs messze egyiküktől sem” (ApCsel 17,26-27).

Az Apostol megmutatja azt az igazságot, melyet az Egyház kincstárként szokott használni; az emberi szív mélyébe el van ültetve az istenkeresés és az Isten utáni heves vágy. A nagypénteki liturgia hangsúlyozottan idézi ezt, amikor a nem hívőkért imádkozunk: „Mindenható örök Isten, te oly erős vágyat oltottál az emberi szívbe, hogy csak akkor van békéje, ha téged megtalál.”^[22] Van tehát egy olyan út, melyen az ember járhat, ha akar: azzal az észbeli képességgel kezdődik, mellyel fölébe tud emelkedni az esetleges dolgoknak, hogy a végtelen felé zarándokoljon.

Az ember különböző korokban különféle módokon bizonyította, hogy képes e legmélyebb vágyának kifejezésére. Az irodalom, a zene, a festészet, a szobrászat, az építészet, s termékeny elméjének minden más műve e kutatás-vágyának kifejezési eszközei lettek. Különösen a filozófia vállalta magára e feladatot, s az ember ezen egyetemes törekvésének megfelelő eszközeivel és tudományos lehetőségeivel ki is fejezi.

25. „Minden ember törekszik a tudásra”,^[23] s e törekvés tárgya az igazság. A mindennapi élet mutatja, mennyire törekszik mindenki arra, hogy megtudja: a pusztán hallott szavakon túl valójában a dolgok hogyan is állnak? Az egész látható teremtésben az ember az egyetlen lény, aki nemcsak a tudásra képes, hanem tud is e tudásról; ezért érdeklődik mindannak tényleges igazsága után, ami számára érzékelhető. Senki sem lehet közömbös tudásának igazsága iránt. Ha az ember valamit hamisnak talál, minden további nélkül elveti; ha ellenben fölfedezheti az igazságot, megelégedettséget érez. Ezt mondja Szent Ágoston is, amikor így ír: „Találkoztam néhány emberrel, akik be akartak csapni másokat, de senkivel nem találkoztam, aki azt akarta volna, hogy becsapják.”^[24] Akkor számít joggal felnőttnek az ember, amikor erői szerint különbséget tud tenni az igaz és a hamis között, s így saját ítéletet mond a dolgok hiteles igazságáról. Ez oly sok kutatás oka, főként a tudományok területén, melyek a legutóbbi évszázadokban annyi eredményt értek el, hogy elő tudják segíteni az egész emberiség igazi haladását.

Az elméleti téren folyó kutatásnál nem kevésbé jelentős a gyakorlati kutatás: tudniillik az igazságnak a jó megvalósítására irányuló kutatása. Az etikusan viselkedő személy ugyanis, aki a szabad és helyes akarat szerint cselekszik, a boldogság útját járja és a tökéletesség felé tart. Ebben az esetben is az igazságról van szó. E tételt erősítettem meg a Veritatis splendor kezdetű enciklikában: „... nincs erkölcsiség szabadság nélkül ... Ha létezik az igazság keresésében a saját út tiszteletben tartásának joga, akkor előbb és még inkább létezik mindenki súlyos kötelezettsége

az igazság keresésére és a megismert igazsághoz való ragaszkodásra”.^[25]

A választott és saját erővel megszerzett értékeknek tehát igazaknak kell lenniük, mert csak az igazi értékek tudják az emberi személyt tökéletesíteni és természetét érvényesíteni. Az értékek ezen igazságát az ember nem úgy találja meg, hogy magába zárkózik, hanem úgy, hogy kitérül a befogadására, még az emberi természetet meghaladó módokon is. Ez elengedhetetlen feltétel ahhoz, hogy az ember önmagává váljék és felnőjön, amint ez egy felnőtt és bölcs személyhez illik.

26. Az igazság kezdetben kérdések formájában jelentkezik az ember számára: van az életnek értelme? hova vezet az élet? Első pillantásra az embernek mint személynek a létezése teljesen értelmetlennek tűnhet. Nincs szükségünk az abszurditásokat képviselő filozófusokra vagy a Jób könyvében olvasható provokatív kérdésekre ahhoz, hogy kételkedjünk az élet értelmében. A szenvedés, önmagunk és mások szenvedésének mindennapos tapasztalata, sok olyan jelenség, melyek az ész fényénél megmagyarázhatatlannak látszanak, elegendőek ahhoz, hogy elkerülhetetlenül találkozzunk a dolgok értelmét kereső drámai kérdéssel.^[26] Ehhez járul, hogy létezésünk első abszolút biztos igazsága azon a tényen kívül, hogy egyáltalán létezőnk a halálunk elkerülhetetlen volta. E megrendítő körülmény feltétlenül kimerítő válasz keresésére indít. Mindenki tudni akarja és mindenkinek tudnia kell élete végének igazságát. Tudni akarja, hogy létének a halál végleges vége-e, vagy van valami, ami túlmegy a halálon; remélhet-e továbbélésben, vagy sem. Nem véletlen, hogy a filozófiai gondolkodásra döntő hatással volt Szókratész halála, s e hatás 2000 év után is megmaradt. Nem véletlen tehát, hogy a filozófusok a halál tényét látva újra meg újra fölteszik az élet értelmének és a halhatatlanságnak kérdését is.

27. Senki, sem a filozófus, sem az egyszerű ember nem képes megkerülni e kérdéseket. A rájuk adott válaszoktól függ a keresés legnagyobb része: lehetséges-e egyetemes és abszolút igazság elérése, vagy sem? Önmagában minden igazság, még egy részizgazság is, ha valóban igazság, egyetemesnek mutatkozik. Ami igaz, annak mindenki számára és mindig igaznak kell lennie. De ezen az egyetemességen túl az ember még keres valami abszolút valóságot, ami képes választ adni a kérdéseire és értelmet adni mindennek: egy végső létezőt, ami minden dolog alapja. Hogy más szavakkal éljünk, az ember végső magyarázatot keres, valami legfőbb értéket, amin túl további kérdés vagy érv nincs és nem is lehet. Vélemények elbűvölhetik az embert, de meg nem nyugtatják. Mindenki számára elérkezik a pillanat, amikor akár elfogadja, akár nem, szükségessé válik számára, hogy saját létezését egy abszolút igazság támassza meg, mely bizonyosságot ad s többé kétségbe nem vonható.

Az évszázadok során valami ilyen igazságot próbáltak fölfedezni és kifejezni a filozófusok, amikor tanítást vagy iskolát hívtak életre. A filozófiai tanításokon túl vannak más kifejezési formák is, melyekkel az ember próbálja megformálni a maga „filozófiáját”: a személyes meggyőződések és tapasztalatok, családi vagy kulturális hagyományok, vagy életprogramok, melyekben egy mester tekintélyére hagyatkozik. Mindezekben a jelenségekben az az eleven vágy szólal meg, hogy az ember el akar jutni az igazság bizonyosságához és abszolút értékéhez.

Az ember igazságának különféle arculatai

28. Az igazság keresése és ezt be kell ismernünk! nem mindig ilyen nyilvánvalóan és következetesen mutatkozik meg. Az ész természetes korlátai és a szív állhatatlansága bárki keresését elhomályosíthatja és gyakran megzavarhatja. Különféle személyes érdekek elnyomhatják az igazságot. Az is előfordulhat, hogy az ember, alighogy elkezd megismerni az igazságot, elkerüli, mert fél a követelményeitől. Ennek ellenére, még ha fut is előle, az igazság befolyásolja létezését. Soha nem alapozhatja ugyanis életét kétségre, bizonytalanságra vagy hazugságra; az ilyen életet állandóan szorongás és félelem fenyegetné. Így is meg lehet tehát határozni az embert: igazságkereső lény.

29. Nem gondolhatjuk azt, hogy ez az emberi természetben ennyire mélyen gyökerező keresés teljesen haszontalan és hiábavaló. Maga a képesség az igazság keresésére és a kérdésre már önmagában az első választ jelenti. Az ember nem kezdené el annak keresését, amiről semmit sem tud, vagy teljesen elérhetetlennek tudja. Csak a válasz reménye tudja elindítani első lépteit. Ez történik a tudományos kutatásban: amikor a tudós, intuícióját követve, meghatározott jelenség logikus és bizonyítható magyarázatát keresi, kezdetből bízik abban, hogy választ talál, és nem adja meg magát a sikertelenség miatt. Eredeti meglátását nem adja föl csak azért, mert célját nem érte el; sokkal inkább méltán mondhatja, hogy a megfelelő választ még nem találta meg.

Ugyanezt kell mondanunk az igazság kereséséről a végső kérdések témakörében. Az igazságra való szomjazás oly mélyen van a szívben, hogy ha valami miatt mellőzni kénytelen az ember, saját létét veszélyezteti. Elegendő megfigyelnünk a mindennapi életet, hogy megbizonyosodjunk róla: mindegyikünkben mennyi aggodalom van, mely bizonyos lényeges kérdésekből fakad, s ugyanakkor mennyire hordozunk valami halvány elképzelést a rájuk adandó válaszokról. Azokról a válaszokról van szó, melyeknek igazságáról már csak azért is meg vagyunk győződve, mert tapasztaljuk, hogy lényegében nem különböznek azoktól a válaszoktól, melyekhez sokan mások eljutottak. Kétségtelenül nem minden megszerzett igazság egyenlő súlyú. Az elért eredmények együttvéve bizonyítják: az embernek nagy általánosságban megvan a képessége arra, hogy eljusson az igazsághoz.

30. Hasznos lehet, ha az igazság e különböző formáit a következőkben röviden megemlítyük. A legnagyobb csoportot azok a formák alkotják, melyek közvetlen belátásra alapszanak vagy a tapasztalat bizonyítja őket; ezek az igazságok a mindennapi élet és a tudományos kutatás területére tartoznak. Másik szintre tartoznak a filozófiai jellegű igazságok, melyekhez az ember az ész spekulatív képességével jut el. Végül vannak a vallási igazságok, melyek alapjai részben a filozófiába nyúlnak. Ezek az igazságok azokban a válaszokban találhatóak, melyeket a saját hagyományaikat követő különböző vallások kínálnak föl a végső kérdésekre.^[27]

Ami a filozófiai igazságokat illeti, megjegyzendő, hogy azok nem írhatók körül pusztán a filozófusok olykor rövidéletű tanításaival. Mint mondtuk, bizonyos módon minden ember filozófus, és vannak filozófiai fogalmai, melyekkel életét irányítja: más és más módon mindenki kialakítja az

átfogó szemléletet és a választ saját létezésének értelméről: ennek világosságában értelmezi személyes sorsát és szabályozza magatartását. Ugyanitt föl kell tenni a kérdést, hogy milyen kapcsolat van a filozófiai-vallási igazságok és a Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott igazság között. Mielőtt azonban erre válaszolnánk, tovább kell mérlegelnünk a filozófiai megismerést.

31. Az ember nem arra teremtett, hogy egyedül töltse életét. Családban születik és növekedik, és évek múltán munkájával beépül a társadalomba. Így tehát a bölcsőtől fogva különféle hagyományoknak válik részesévé, melyektől nemcsak a nyelvet és a kultúrát kapja, hanem nagyon sok igazságot is, melyekben szinte ösztönösen hisz. Azonban a serdülés és a személyes érlelődés hatására ezeket az igazságokat kétségbe vonja, és az értelem ítélő tevékenységével egyenként megrostálja őket. Ez nem akadályozza meg, hogy ezen átmeneti időszak után ugyanezeket az igazságokat a velük kapcsolatos tapasztalatok vagy átgondolások alapján „újra birtokba vegye”. Ennek ellenére az ember életében az egyszerűen elhitt igazságok száma sokkal nagyobb azokénál, melyeket személyes felülvizsgálattal vesz birtokba. Mert ki volna képes arra, hogy a modern életet meghatározó számtalan tudományos eredményt kritikusan fölülvizsgálja? Ki tudná akárcsak az információáradatot is ellenőrizni, mely napról napra a világ minden részéről árad, s amelyet általában igaznak fogadunk el? Végül ki tudná megismételni azokat a tapasztalatokat és gondolatmeneteket, melyekből az emberiség bölcsességének és vallásosságának kincstára összegyűlt? Az ember, tudniillik a kereső lény, másnak hívő lény is.

32. Amikor valaki hisz, hitét a más személyek által elért ismeretekbe veti. Ebben föl kell ismerni a jellegzetes feszültséget: egyrészt a hívő bizalomból fakadó megismerés tökéletlen megismerési módnak látszik, melyet lassanként, személyesen szerzett belátással (evidentia) tökéletesíteni kell; másrészt a hívő bizalom gyakran gazdagabbnak mutatkozik a puszta belátásnál, mert személyek közötti kapcsolatot foglal magában, és nemcsak a személyes megismerő képességeket, hanem azt a mélyreható képességet is mozgósítja, mellyel az ember más személyekre bízza magát, amikor szorosabb és bensőségesebb kapcsolatra lép velük.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az ilyen emberi kapcsolatokban nyert igazságok elsősorban nem a cselekmények vagy a filozófia rendjéhez tartoznak. Sokkal inkább a személy sajátos igazságát keresik így: kicsoda ő és mit mutat meg legbensejéből? Az emberi tökéletesség ugyanis nemcsak az igazság elvont ismeretének elsajátításában áll, hanem a másik iránti odaadás és hűség eleven kapcsolatában is. Ebben a hűségben, mellyel az ember tudatosan átadja magát, megtalálja a lélek teljes bizonyosságát és biztonságát. Ugyanakkor a hívő bizalom által szerzett megismerés, mely a személyek közötti megbecsülésre támaszkodik, csak akkor lehetséges, ha kapcsolatban van az igazsággal: a hívő ember arra az igazságra bízza rá magát, amit a másik közöl vele.

Milyen sok példát hozhatunk föl a mondottak megvilágítására! Gondolatom azonban egyenesen a mártírok tanúságtételére irányul. A mártír ugyanis a lét igazságának a legmegbízhatóbb tanúja. Ő jól tudja, hogy Jézus Krisztus színe előtt megtalálta életének igazságát, s e bizonyosságot senki nem veheti el tőle. Sem a szenvedés, sem a kegyetlen halál nem tudja elszakítani az igazságtól, melyet akkor fedezett föl, amikor találkozott Krisztussal. Ezért tölt el minket csodálattal, ébreszt

egyértéktést, serkent megszívlelésre és követésre mindmáig a vértanúk tanúságtétele. Ezért bízunk a szavukban: bennük megtalálható annak a szeretetnek evidenciája, melynek nincs szüksége hosszas érvelésre a meggyőzéshez, mert arról beszél, amit mindegyikünk teljesen igaznak tart és már régóta keresett. Végül a vértanú nagy hívő bizalmat támaszt bennünk, mert olyasmit mond, amit már befogadtunk, és olyasmit mutat meg, amit mi is, ha volna hozzá erőnk, szívesen megtennénk.

33. Így megérthetjük, hogy e kérdés különböző részei lassan kiegészítik egymást. Az ember természete szerint kutatja az igazságot. E kutatás nemcsak valamelyik rész eseményektől vagy tudományoktól függő igazságainak megszerzésére irányul; az ember nemcsak egyes döntései számára keresi az igaz jót. Kutatása egy további igazságra irányul, mely alkalmas arra, hogy megvilágítsa az élet értelmét; ezért arról a kutatásról van szó, mely eredményét csak az abszolútban találhatja meg.^[28] Az elmében (mens) lévő képességekkel az ember ilyen igazságot megtalálhat és megérthet. Ezt az életfontosságú és egzisztenciája számára lényeges igazságot nemcsak racionális úton éri el, hanem úgy is, hogy bizalommal ráhagyatkozik másokra, akik biztosíthatják az igazság biztos és hiteles voltát. A képesség és a döntés, hogy az ember önmagát és életét másokra bízva, az antropológia szerint egyebek mellett az egyik legfontosabb és legkifejezőbb cselekedet.

Nem feledhetjük, hogy a kutatás közben az ész rászorul a bizalomteljes dialógus és a hiteles barátság támogatására is. A gyanakvás és a bizalmatlanság légköre, ami az elméleti kutatást olykor körülveszi, figyelmen kívül hagyja az ókori filozófusok tanítását, mely szerint a barátság a helyes filozofálás legjobb környezete.

Az eddig mondottakból láthatjuk, hogy az ember olyan kutatási utat jár, mely emberileg befejezhetetlen: kutatja az igazságot és keres egy személyt, akire rábízhatja magát. A keresztény hit elébe jön, hogy följánlja neki annak konkrét lehetőségét, hogy szemlélhesse e keresés beteljesedését. Mivel nem hiszékenységről van szó, a keresztény hit bevezeti az embert a kegyelem rendjébe, hogy részesedhessen Krisztus misztériumában, melynek erejéből lehetővé válik számára a Szentháromság egy Isten igaz és megfelelő megismerése. Így Jézus Krisztusban, aki maga az igazság, a hit fölismeri az emberi közösséget megszólító végső meghívást arra, hogy beteljesülhet, amit heves vágyaként tapasztal.

34. Ez az „igazság”, melyet Isten Jézus Krisztusban kinyilatkoztat nekünk, nem áll ellentétben azokkal az igazságokkal, melyekhez a filozófia által jutunk el. Sőt, a megismerés két foka vezet el a teljes igazságra. Az igazság egysége az emberi ész egyik alapvető követelménye, mely az ellent nem mondás elvében fejeződik ki. A kinyilatkoztatás azáltal, hogy megmutatja: a teremtő Isten egyben az üdvtörténet Istene is fölkínálja ezen egység bizonyosságát. Egy és ugyanaz az Isten, aki a dolgok természetes rendjének érthetőségét és értelmes voltát melyre a tudós nyugodtan ráhagyatkozhat^[29] megalapozza és biztosítja, azonos azzal az Istennel, aki a mi Urunk Jézus Krisztus Atyjaként nyilatkoztatja ki magát. A természetes és kinyilatkoztatott igazság ezen egysége Krisztusban nyeri el élő és személyes azonosságát, ahogy az Apostol mondja: „az

igazság, ami Jézusban van” (vö. Ef 4,21; Kol 1,15-20).

Ő az örök Ige, akiben minden teremtett, s ugyanakkor a megtestesült Ige, aki a maga teljes személyében[30] kinyilatkoztatja az Atyát (vö. Jn 1,14.18). Amit az emberi ész keres, „anélkül, hogy tudná” (ApCsel 17,23), csak Krisztusban található meg: ami ugyanis benne nyer kinyilatkoztatást, az minden Őbenne és Őáltala teremtett és így Őbenne létező (vö. Kol 1,17) teremtmény számára az „igazság teljessége” (vö. Jn 1,14-16).

35. E nagyszerű távlat összefüggéseiben kell vizsgálnunk a kinyilatkoztatott igazság és a filozófia közötti kapcsolatot. E kapcsolat kettős megfontolásra készítet, mert a kinyilatkoztatásból származó igazság egyúttal olyan igazság, melyet az ész fényénél kell megértenünk. E kettős értelem figyelembevételével tudjuk meghatározni a kinyilatkoztatott igazság és a filozófiai megismerés helyes kapcsolatát. Először a hit és a filozófia kapcsolatát a történelem folyamatában vizsgáljuk. Ebből meg tudunk állapítani néhány alapvető szempontot biztosító elvet, melyekhez ragaszkodnunk kell, hogy a két megismerési rend helyes viszonyát meg tudjuk állapítani.

NEGYEDIK FEJEZET – A HIT ÉS AZ ÉRTELEM KAPCSOLATA

A hit és az értelem találkozásának jelentős lépései

36. Az Apostolok Cselekedeteinek tanúsága szerint a keresztény igehirdetés kezdettől fogva szembesült a korabeli filozófiai tanításokkal. E könyv elbeszéli, hogy Szent Pál Athénban vitatkozott „néhány epikureus és sztoikus filozófussal” (17,18). Az Apostol Areopágoszon tartott beszédének egzisztenciális elemzése kiemeli, hogy ismételten hivatkozik a többnyire sztoikus eredetű, népies meggyőződésre. És ez nem volt véletlen. Az első keresztények, ha azt akarták, hogy a pogányok megértsék őket, beszédeikben nem hivatkozhattak „Mózesre és a prófétákra”; a természetes istenismeretre és minden ember erkölcsi lelkiismeretének hangjára kellett támaszkodniuk (vö. Róm 1,19-21; 2,14-15; ApCsel 14,14-16). Mivel azonban ez a természetes ismeret a pogány vallásokban bálványimádásba tévedt (vö. Róm 1,21-32), az Apostol okosabbnak látta, ha beszédével a filozófusok gondolatához kapcsolódik, akik a mítoszokkal és misztérium-kultuszokkal kezdettől fogva az isteni transzcendenciát jobban tisztelő fogalmakat állítottak szembe.

A klasszikus gondolkodás filozófusainak egyik legnagyobb törekvése volt, hogy az emberek istenfogalmát megtisztítsák a mitológiai formáktól. Mint tudjuk, a görög vallás is, miként a legtöbb kozmikus vallás olyan politeizmust hitt, melyben még a dolgoknak és természeti jelenségeknek is megvoltak a maguk istenei. Az istenek eredetének, s ezen belül a mindenség eredetének megértési kísérlete először a költészetben jelent meg. Az istenek eredetéről szóló költemények mind a mai napig ennek az emberi keresésnek első tanúi. A filozófia atyáinak (az első filozófusoknak) az volt a feladata, hogy láthatóvá tegyék az ész és a vallás összefüggését. Figyelmüket az általános elvekre irányítva többé már nem elégedtek meg az ősi mesékkel, hanem értelmesen akarták megalapozni istenségbe vetett hitüket. Így indultak el az úton, mely miután

elhagyta az ősi sajátos hagyományokat az ész általános követelményeinek megfelelő fejlődésbe torkollott. A cél, ami felé e fejlődés tartott, a hitt dolgok kritikus megítélése volt. Ezen az úton elsőként az istenfogalom tisztult. A babonás hitet babonának minősítették, és a vallást a racionális elemzéssel legalább részben megtisztították. Erre az alapra támaszkodva kezdtek az egyházatyák dialógust az ókori filozófusokkal, s nyitották meg Jézus Krisztus Istene hirdetésének és megértésének útját.

37. Amikor a keresztények filozófiához közeledéséről beszélünk, meg kell említenünk azt az óvatosan körültekintő álláspontot is, amit a pogány kultúrvilág más elemei, például a „gnosztikus” tanítás váltott ki a keresztényeknél. A filozófiát mint gyakorlati bölcsességet és életiskolát könnyen össze lehetett téveszteni a tökéletesek szűk köre számára fönntartott, magasabbrendű, titokzatos ismerettel. Szent Pál 1kétségtelenül ezekre a titokzatos spekulációkra gondol, amikor a kolosszeieket így inti: „Vigyázzatok, senki félre ne vezessen benneteket bölcselkedéssel és hamis tanítással, ami emberi hagyományon és világi elemeken alapszik, nem pedig Krisztuson” (2,8). Az Apostol szavai rendkívül aktuálisak, ha a titokzatos tanítás különböző formáira vonatkoztatjuk, melyek a kellő kritikai érzék nélküli lelkeket ma is áthatják. Szent Pál példáját követve az első századok más egyházi írói is főként Szent Ireneusz és Tertullianus kifejezték tartózkodásukat azon kulturális fölfogás ellen, mely a kinyilatkoztatás igazságát a filozófusok értelmezése alá akarta rendelni.

38. A kereszténység találkozása a filozófiával tehát nem volt sem közvetlen, sem egyszerű. A filozófusok tevékenysége és iskoláik látogatása az első keresztények szemében inkább zavaró, mint segítő tényező volt. A keresztényeknek az első sürgető feladatot a föltámadott Krisztus üzenete jelentette, amit személyes találkozás formájában kellett átadniuk, hogy az egyes embereket belső megtérésre és a keresztség kérésére elvezessék. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy figyelmen kívül hagyták a hit megértésének és megalapozásának feladatát. Épp ellenkezőleg! Kelszosz bírálata, aki szerint a keresztény „műveletlen és bárdolatlan”,^[31] igazságtalan és színlelt előítéletnek bizonyult. Kezdeti tartózkodásukat másfelől kell magyarázni. Valójában az evangéliummal való találkozás az élet értelme addig megoldatlan kérdésére annyira fölszabadító választ hozott, hogy a keresztények számára a filozófusokkal való érintkezés elavult és bizonyos tekintetben túlhaladott dolognak tűnt.

Ez ma még világosabbnak tűnik, ha meggondoljuk a kereszténységnek azt a sajátosságát, hogy hirdette mindenki jogát az igazság megismerésére. A kereszténység ugyanis a fajok, társadalmi rang és nemek által okozott szakadékokat és elkülönüléseket mellőzve kezdettől fogva hirdette minden ember egyenlőségét Isten előtt. E fölfogás első következménye az igazság témakörét érintette. Nyilvánvalóan túlléptek azon a fölfogáson, mely a régieknél az igazság keresését magasabb társadalmi rétegnek tartotta fönnt. Mivel az igazság megközelítése olyan jó, amely Istenhez vezet, ezen útnak mindenki előtt nyitva kell állnia. Az igazsághoz sokféle út vezet; mégis, mivel a keresztény igazságnak üdvözítő ereje van, ezek az utak csak azzal a föltétellel járhatók, hogy el kell vezetniük a végső célhoz, tudniillik Jézus Krisztus kinyilatkoztatásához.

Az elsők között, akik bár óvatos megkülönböztetéssel pozitív kapcsolatot tartottak a filozófiai tanítással, említendő Szent Jusztinosz. Ő, jóllehet igen becsülte a görög filozófiát, világosan és határozottan állította, hogy a kereszténységben találta meg „az egyetlen biztos és termékeny filozófiát”. [32] Hasonlóképpen Alexandriai Kelemen az evangéliumot „az igaz filozófiának” [33] nevezte, és a filozófiát a mózesi törvény analógiájára úgy értelmezte, hogy pedagógus a keresztény hitre [34] és előkészület az evangéliumra. [35] Mert „a filozófia a lélek és a szó becsületességében és az élet tisztességében rejlő bölcsességre vágyik, fölkészít a bölcsességre és minden módon segít elnyerésében. Nálunk filozófusoknak azokat nevezik, akik a mindent teremtő és tanító bölcsességet, azaz Isten Fia megismerését szeretik.” [36] Az alexandriai szerző szerint a görög filozófia fő célja nem a keresztény igazság kiegészítése vagy megerősítése, hanem a hit védelme: „Önmagában tökéletes és semmiféle kiegészítésre nem szorul a Megváltó tanítása, mert Isten ereje és bölcsessége. Ha pedig a görög bölcsesség hozzájárul, attól az igazság nem lesz erősebb; de mivel megcáfolja a szofisták érveléseit és elhárítja az igazság elleni fortélyos támadásokat, joggal nevezhető a szőlőhegy sövényének és falának.” [37]

39. A fejlődés történetében mindenesetre megfigyelhető, hogy a keresztény gondolkodók a filozófiai gondolkodást kritikusan vették át. Az elsők között meghatározó jelentősége van Órigenésznek. Ő ugyanis, hogy válaszoljon a filozófus Kelszosz támadásaira, fölhasználta a platóni filozófiát. A platóni gondolkodás sok elemére emlékeztetve kezdte meg a keresztény teológia kidolgozását. Maga a név éppúgy, mint a teológia fogalma, tudniillik hogy értelmes beszéd Istenről a korabeli görög szóhasználatból ered. Az arisztotelészi filozófiában például a teológia a filozófiai vizsgálódás legnemesebb részét, csúcspontját jelentette. A keresztény kinyilatkoztatás fényében azonban a szó, mely korábban az istenekről szóló általános tanítást jelentette, egészen új jelentést kapott, mert a gondolkodást írta le, amit a hívő azért végez, hogy az Istenről szóló igaz tanítást adja elő. Ez az új, immár elterjedt keresztény fogalom a filozófiára támaszkodott, ugyanakkor lassanként törekedett elkülönülni tőle. A történelem mutatja, hogy a teológiába átvett platóni tanítás mély változásokon ment át, főleg az olyan fogalmak, mint a lélek halhatatlansága, az ember megistenülése és a rossz eredete.

40. A platóni és újplatóni gondolkodás lassú kereszténnyé tételének folyamatában külön említést érdemelnek a kappadókiai atyák, Areopagita Dénes s leginkább Szent Ágoston. A nagy nyugati tudós párbeszédet folytatott különböző filozófiai iskolákkal, de valamennyiben csalódott. Amikor azonban megjelent előtte a keresztény hit igazsága, megkapta az erőt ahhoz a föltétel nélküli megtéréshez, melyre az ismételten fölkeresett filozófusok nem tudták elvezetni. A magyarázatot ő maga így adja: „Ettől kezdve egyre inkább a katolikus tanítást részesítettem előnyben. Fölfogtam, hogy mennyivel egyszerűbben és a megtévesztés leghalványabb szándéka nélkül parancsolják itt, hogy higgyük azt, ami nincs bizonyítva, akár azért, mert nem mindenki számára bizonyítható, akár azért, mert egyáltalán nem bizonyítható; míg más tanítók fennhéjázóan ígérnek a tudást, majd kinevetik a hívő készséget, s azután megparancsolják, hogy hinni kell a kitalált és legképtelenebb dolgokat, melyek soha nem bizonyíthatók.” [38] Ágoston a szemükre veti tudniillik a platónikusoknak, akikre általában joggal hivatkozott, hogy a nagyszerű célt ismerték ugyan, de nem akartak tudni az odavezető útról, a megtestesült Igéről. [39] A hippói püspöknek sikerült

megalkotnia a filozófiai és teológiai gondolkodás első nagy szintézisét, melyben a görög és latin gondolkodás ismeretei ötvöződtek. Őbenne a tudás bibliai tanításon alapuló végső egységét megtudta szilárdítani és támasztani a legmagasabbrendű spekulatív tanítás. A szentágostoni szintézis a nyugati világban a filozófiai és teológiai gondolkodás legmagasabb formája maradt évszázadokon át. Személyes életének eseményeitől megerősítve és életszentségétől támogatva arra is képes volt, hogy írásaiba sok olyan elemet építsen be, melyek ha a későbbi fejlődést nézzük különféle filozófiai irányzatokat jeleztek előre.

41. A keleti és nyugati egyházatyák tehát különféle formákban találkoztak a filozófiai iskolákkal. Ez nem azt jelenti, hogy a rájuk bízott evangéliumi üzenetet azonosították a gondolatrendszerekkel, melyekkel kapcsolatba léptek. Tertullianus kérdése „Mi közös dolga van Athénnek és Jeruzsálemnek? Mi köze egymáshoz az Akadémiának és az Egyháznak?”^[40] a kritikus tudat világos ítélete, mellyel a keresztény gondolkodók kezdettől fogva szemlélték a hit és filozófia kapcsolatának problémáját, annak hasznát és veszedelmét egyaránt figyelembe véve. Egyáltalán nem voltak naiv gondolkodók. Mivel intenzíven élték a hit tartalmát, eljuthattak a spekulatív gondolkodás magasabb formáihoz. Ezért méltánytalan és felszínes ítélet azt mondani, hogy művük nem egyéb, mint a hit tartalmának átfordítása filozófiai kategóriákba. Ennél sokkal nagyobbat tettek! Nekik ugyanis sikerült teljesen napfényre hozni azt, amire a nagy ókori filozófusok tanítása burkoltan és előzményszerűen csak utalt.^[41] Feladatuk volt, mint mondtuk, hogy megmutassák, hogyan találhat ki a mítoszok zsákutcájából a külső kötelékeitől megszabadított ész, hogy a legmegfelelőbb módon kitérüljön a transzcendencia felé. A megtisztított és igaz elme tehát képes volt arra, hogy a reflexió legmagasabb szintjeire emelkedjék, megbízható alapot nyújtva ezzel a teremtmények, a transzcendens és abszolút létező megértéséhez.

Ez volt az egyházatyák által hozott újdonság. Teljesen elismerték az abszolútum felé nyitott észt, és beleültették a kinyilatkoztatásból származó gazdagságot. A találkozás nemcsak a kultúrák szintjén történt, melyek közül az egyik elbűvölte a másikat, hanem a lelkek természetének mélyén is végbement, s a teremtmény és Teremtője találkozása lett. Az ész azáltal, hogy megkapta a célt, mely felé anélkül, hogy tudta volna, természete szerint törekedett, a megtestesült Ige személyében elérhette a legfőbb jót és a legfőbb igazságot. Ami a filozófiákat illeti, az egyházatyák nem riadtak vissza attól, hogy kimutassák a kinyilatkoztatással közös, illetve attól különböző elemeket. Az összhang megállapítását nem zavarta bennük a különbségek fölismerése.

42. A skolasztikus teológiában Canterbury Szent Anzelmnek a hívő megértésről (intellectus fidei) adott értelmezése következtében a filozófiailag művelt ész még fontosabbá vált. A szent canterbury-i érsek szerint a hit elsőbbsége nem akar versenyezni az ész sajátos keresésével. Az ész ugyanis nem arra hivatott, hogy ítéletet alkosson a hit tartalmáról; erre alkalmatlan és nem képes. Feladata sokkal inkább az, hogy megtalálja a jelentést, fölfedezze a magyarázatokat, melyek mindenkinek lehetővé teszik, hogy a hit tanításának bizonyos megértésére eljusson. Szent Anzelm hangsúlyozza a tényt, hogy az értelemnek azt kell keresnie, amit szeret: minél inkább

szereti, annál inkább vágyódik megismerésére. Aki az igazságért él, olyan megismerési formára törekszik, mely egyre inkább szeretetre gyullad azok iránt, amiket megismer, ám bár tudomásul kell vennie, hogy nem tett meg mindent, amit szeretett volna: „Ad te videndum factus sum; et nondum feci propter quod factus sum” ('arra teremtetem, hogy Téged lássalak; és még nem tettem meg, amire teremtetem').^[42] Az igazság utáni vágy tehát arra készíti az észet, hogy mindig előbbre jusson; sőt szinte elhatalmasodik rajta képességének tudata, mely napról napra tágasabb, mint az, amit ténylegesen elér. De éppen itt és most fedezheti föl az ész, hol is végződik útja: „Úgy vélem, annak, aki megfoghatatlan dolgot kutat, meg kell elégednie azzal, hogy az értelmes szembesülés segítségével igen nagy bizonyossággal megismerje létét, jóllehet nem képes arra, hogy az értelemmel a létmódjáig hatoljon. (...) Mert mi annyira megfoghatatlan és kimondhatatlan, mint az, ami mindennek fölött való? Ha tehát az, amit eddig a legfőbb lényegről mondtunk, a szükséges érvekkel bizonyítva van, jóllehet az értelemmel nem tudunk annyira belehatolni, hogy azt szavakkal is elmagyarázhatnánk, bizonyosságának alapja emiatt egyáltalán nem inog meg. Mert ha a magasabbrendű megfontolás értelmesen megragadta a megfoghatatlan létet, úgy, ahogy a legfőbb bölcsesség ismeri azokat, amiket alkotott (...), ki tudhatná elmagyarázni, hogyan ismeri és hogyan nevezi önmagát Ő, akiről az ember semmit vagy jóformán semmit nem tudhat.”^[43]

A filozófiai megismerésnek és a hívő megismerésnek alapvető összhangját még valami erősíti: a hit igényli, hogy tárgyat az ész segítségével ragadja meg; az ész viszont keresésének csúcspontján szükségszerűen arra vezet, amit a hit elébe tár.

Aquinói Szent Tamás gondolkodásának maradandó újdonsága

43. E hosszú úton Szent Tamást egészen különleges hely illeti meg, nemcsak tanításának tartalma miatt, hanem a dialógus jellegű kapcsolat miatt is, melyet kora arab és zsidó gondolkodásával föl tudott venni. Abban a korban ugyanis, amikor a keresztény gondolkodók újra fölfedezték az ókori, pontosabban az arisztotelészi filozófia kincseit, az ő legnagyobb érdeme, hogy kiemelte az ész és a hit közötti összhangot. Azzal érvelt, hogy mind az ész, mind a hit fénye Istentől származik, ezért nem állhatnak szemben egymással.^[44]

Még alapvetőbb Tamás fölismerése, hogy a természet, ami a filozófia tárgya, hozzásegíthet az isteni kinyilatkoztatás megértéséhez. A hit tehát nem fél az észről, hanem keresi és megbízik benne. Miként a kegyelem föltételezi és tökéletesíti a természetet,^[45] úgy tételezi föl és tökéletesíti a hit az észet. Amikor a hit megvilágosítja, az ész megszabadul a törékenységtől és a bűn engedetlenségéből fakadó korlátoktól, s megkapja a szükséges erőt ahhoz, hogy fölemelkedjék a Szentháromság egy Isten misztériumának megismerésére. Az Angyali Doktor, bár nagyon hangsúlyozza a hit természetfölötti jellegét, nem felejt el a hit ésszerű voltának értékét; sőt, mélyére tudott hatolni és körül tudta írni bölcsességének jelentését. A hit ugyanis bizonyos értelemben „a megismerés gyakorlása”; amikor az ész beleegyezését adja a hit igazságaihoz, nem kerül hatályon kívül, nem is csorbul; de ezek az igazságok csak szabadon és tudatosan érhetők el.^[46]

Ezért az Egyház joggal tekintette mindig Szent Tamást a gondolkodás mesterének, s állította példaképül arra, hogyan kell helyesen foglalkozni a teológiával. Ezzel kapcsolatban szeretném idézni azt, amit Elődöm, Isten szolgája, VI. Pál pápa Szent Tamás halálának 700 éves évfordulója alkalmából írt: „Szent Tamásban kétségtelenül a legmagasabb fokon megvolt a bátorság is az igazsághoz, a szellem szabadsága is, amikor új problémákhoz nyúlt, és rendelkezett azzal az intellektuális becsületességgel is, mely azok sajátja, akik nem engedik a kereszténységet összekeverni a világi filozófiával, de nem is utasítják azt eleve el. Ezért a keresztény tanítás történetében az ő neve azon elődök közé tartozik, akiknek a modern filozófia és egyetemes tudomány köszönhető. A megoldásnak melyet zseniális és szinte prófétai érzékével az ész és a hit akkor új szembeállítására megtalált magva és sarkpontja az volt, hogy a világ szekuláris, 'evilági' jellegét összekapcsolta az evangélium komoly és kemény követelményeivel; ezáltal kivonta magát a világ és értékei tagadásának természetellenes irányzata alól, anélkül, hogy mellőzte volna a természetfölötti rend magasrendű és megalkuvást nem tűrő követelményeit.”^[47]

44. Szent Tamás nagy meglátásai közül az egyik a küldetésre vonatkozik, melyet a Szentlélek akkor bontakoztat ki, amikor az emberi tudást a bölcsességben érleli. Az Aquinói Doktor már a Summa Theologiae első oldalain^[48] tanítani akarja annak a bölcsességnek elsőbbségét, mely a Szentlélek ajándéka és bevezet az isteni valóságok megismerésébe. Teológiája azt tanítja, hogy a bölcsesség sajátossága a hittel és az istenismerettel való szoros kapcsolat. A bölcsesség a közös természet (connaturalitas) alapján ismer meg, és a hit igazságából kiindulva fogadtatja el helyes ítéletét: „A Szentlélek ajándékai közé tartozó bölcsesség különbözik az okosságtól, mely az értelmi erények közé tartozik. Ez utóbbit ugyanis gyakorlással szerezzük meg, amaz ellenben 'onnan fölülről való', miként a Jakab-levél 3,15 mondja. A hittől is különbözik. A hit ugyanis a maga módján adja beleegyezését az isteni igazsághoz: de az isteni igazság szerinti ítélet a bölcsesség ajándékához tartozik.”^[49]

Az e bölcsességnek tulajdonított elsőbbség nem feledteti az Angyali Doktortól a bölcsesség két másik, kiegészítő formáját: a filozófiai bölcsességet, mely arra a képességre támaszkodik, mellyel az értelem veleszületett korlátai között a valóságot kutatja; és a teológiai bölcsességet, mely a kinyilatkoztatástól függ és Isten misztériumát érintve a hit igazságait vizsgálja.

Szent Tamás, mélységesen meggyőződve arról, hogy „minden igazság, bárki mondja, a Szentlélektől való”,^[50] teljes önzetlenséggel szerette az igazságot. Az igazságot kereste mindenütt, ahol csak föllelhető volt, és a lehető legjobban megmutatta egyetemes voltát. Az egyházi Tanítóhivatal elismerte és értékelte benne az igazság szenvedélyes szeretetét; tanítása, mert mindig az egyetemes, objektív és transzcendens igazságot hirdette, olyan csúcsokat ért el, „melyeknek meghódításában páratlan az emberi értelem”.^[51] Méltán nevezhették tehát „az igazság apostolának”.^[52] Mivel kételkedések nélkül törekedett az igazságra, valóban föl tudta ismerni annak objektív tartalmát. Filozófiája valóban a létezés, s nem csupán a látszat filozófiája.

Az értelemről elszakított hit tragédiája

45. Miután megalapították az első egyetemeket, a teológia közvetlenebbül találkozhatott a kutatás és a tudományos megismerés más formáival. Nagy Szent Albert és Szent Tamás voltak az elsők, akik jóllehet ragaszkodtak a teológia és a filozófia közötti szerves kapcsolathoz elismerték a filozófia és a tudományok autonómiáját, melyre szükségük van ahhoz, hogy a maguk tudományos területén sikeresen dolgozhassanak. A késő középkortól kezdve azonban a két megismerési terület törvényes különbsége lassanként szerencsétlen szétválasztáshoz vezetett. Bizonyos gondolkodók túlzott racionalista igényeket követve olyan alapokat vetettek, melyekről eljutottak a hit igazságaival szemben teljesen autonóm és azoktól elszakított filozófiához. E szétválasztás következményei közé tartozott egyebek mellett az egyre fokozódó bizalmatlanság az ésszel szemben. Egyesek általános szkeptikus és agnosztikus bizalmatlanságot kezdtek vallani, vagy azért, hogy a hitnek nagyobb teret biztosítsanak, vagy hogy az ésszel való, még lehetséges kapcsolatait ellehetetlenítsék.

Röviden szólva: mindazt, amit az egyházatyáknak és a középkor tudósainak tanítása elgondolt és megvalósított mint mély egységet, mely a spekulatív gondolkodás legmagasabb formáinak megfelelő megismerést hozott létre, valójában teljesen lerombolta azok tanítása, akik a hittől elszakított és azt helyettesítő racionális megismerésért szálltak síkra.

46. Az erőteljesebben szélsőséges vélemények, főként a nyugati filozófia történetében, nagyon jól ismertek és láthatók. Túlzás nélkül kimondható, hogy az újabbkori filozófia nagyrészt a keresztény kinyilatkoztatástól való fokozatos elszakadással alakult ki, s végül nyílt ellenkezésbe került vele. E folyamat a múlt században érte el csúcspontját. Az „idealizmus” néhány képviselője a legkülönbözőbb módokon próbálta a hitet és annak tartalmát még Jézus Krisztus halálának és föltámadásának misztériumát is racionálisan érthető, dialektikus struktúrákká átalakítani. E gondolkodással az ateista humanizmus különböző, filozófiailag kidolgozott formái szálltak szembe, melyek a hitet úgy állították be, mintha a teljes értelmesség fejlődésére nézve káros és elidegenítő volna. Attól sem riadtak vissza, hogy új vallásként lépjenek föl olyan célkitűzéseket használva eszközül, melyek politikai és társadalmi téren az emberiséget károsító totalitárius rendszerekké váltak.

A tudományos kutatás területén pozitivistá gondolkodásmód vált uralkodóvá, mely nemcsak megszakított minden kapcsolatot a keresztény világnézettel, hanem elsősorban elhagyott minden utalást a metafizikai és erkölcsi rendre. Ennek az lett következménye, hogy bizonyos tudósok, akiknek semmiféle etikája nem volt, megkockáztatták, hogy érdeklődésük központjába már nem az embert és életének egészét állították. Mi több, úgy tűnik, közülük néhányan a technikai haladásban rejlő lehetőségek ismeretében nemcsak a piac logikájának, hanem a természet és az ember fölötti démoni hatalom kísértésének is engedtek.

A racionalizmus krízise következményeként végül kialakult a nihilizmus, mely kortársainkra mint a semmi filozófiája varázserővel hat. Követői elméleteket állítanak föl arról, hogy a keresés öncélú és semmi reménye vagy lehetősége nincs annak, hogy az igazságot mint célt elérjék. A nihilista értelmezés szerint a lét semmi egyéb, mint benyomások és tapasztalatok alkalmá, melyben a

mulandóságnak van elsőbbsége. A nihilizmusból fakad az a vélemény, hogy az embernek többé nem kell vállalnia végleges elkötelezettséget, hiszen minden menthetetlenül mulandó és tünékeny.

47. Másrészt azt sem szabad elfelejteni, hogy a modern kultúrában magának a filozófiának is megváltozott a szerepe, mivel a bölcsességből és egyetemes tudásból az emberi tudás sokféle területének egyikévé zsugorodott össze; sőt bizonyos tekintetben teljesen fölöslegessé vált. Közben a racionalitás más formái egyre nagyobb jelentőségre tettek szert, s fennen hirdették a filozófia tudományának mellékes voltát. Az igazság szemlélése, valamint az élet végső céljának és értelmének keresése helyett ezen ésszerű formák mint „rationes instrumentales”, 'gyakorlati megfontolások' arra irányulnak vagy legalábbis irányulhatnak, hogy a hasznossági célokat, az élvezetet vagy a hatalmat szolgálják.

Már első enciklikámban elmondtam, mennyire veszedelmes ezen az úton járni, amikor ezt írtam: „Úgy látszik, korunk emberét egyre inkább veszélyeztetik a tulajdon értelme, akarata és keze munkája eredményeként létrejött dolgok. A sokfajta emberi tevékenység végeredménye ugyanis nagyon gyorsan és sokszor előre nem látott módon „elidegenedik”: elveszik attól, aki létrehozta; és nemcsak ez történik, s nem is csak oly mértékben, ahogy e tevékenységhez természete szerint hozzátartoznék, hanem a létrehozott eredmények az ember ellen fordulnak. Ez tűnik a mai ember élete legkeservesebb és legáltalánosabb tényezőjének. Ezért az embert egyre nagyobb félelem tölti el. Fél attól, hogy munkájának gyümölcsei nem mind és nem is a többségük, hanem az a néhány, melyekért különösen is megdolgozott ellene fognak fordulni.”^[53]

E kulturális változások után néhány filozófus, akik elhagyták az igazság önmagáért való keresését, azt az egyetlen célt tűzte maga elé, hogy a szubjektív bizonyosságot vagy a gyakorlati hasznosságot akarja elérni. Ezután már csak egy lépés az ész igazi méltóságának tagadása, mely elveszítette az igazság megismerésének és az abszolútum keresésének képességét.

48. A filozófia történetének ezen utolsó fejezetéből tehát kiviláglik a hit és a filozófus ész közötti egyre mélyülő szakadék. Kétségtelenül igaz, hogy a figyelmesen vizsgálódó szem azok filozófiai reflexióiban, akik növelték a hit és az ész távolságát, olykor értékes gondolatcsírákat találhat, melyeket ha őszinte szellemmel és szívvel elmélyítenek és továbbvisznek, segíthetnek az igazsághoz vezető út megtalálásában. Ilyen gondolatcsírák találhatóak például az érzékelés és tapasztalat, a fantázia és a tudattalan, a személyiség és a személyek közötti kapcsolat, a szabadság és érték, az idő és a történelem alapos elemzéseiben. A halál témája is nagyon komoly kihívás lehet minden filozófus számára, hogy önmagában léte igazi értelmét keresse. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a hit és az ész jelenlegi kapcsolata gondos megkülönböztetést igényel, mert mind az ész, mind a hit elszegényedett, és mindegyik elgyöngült a másikkal szemben. A kinyilatkoztatástól elszakadt és útját-vesztett ész az a veszély fenyegeti, hogy szem elől téveszti végső célját. A hit, mely nélkülözi az észet, a tapasztalatot és az érzékenységet hangsúlyozza, s abba a veszélybe kerül, hogy többé nincs egyetemes mondanivalója. Tévedés azt gondolni, hogy a gyöngye értelem színe előtt a hitnek nagyobb meggyőző ereje van; épp ellenkezőleg, az a veszély fenyegeti, hogy mítosszá, illetve babonává torzul. Ugyanígy az ész,

mely előtt nem áll érett hit, nem kap fölszólítást arra, hogy szemét a lét újdonságára és radikális voltára irányítsa.

Éppen ezért ne tűnjék fölöslegesnek határozott és sürgető fölhívásom, hogy vissza kell állítani a hit és a filozófia szoros kapcsolatát, mely képessé teszi őket arra, hogy kölcsönösen tiszteletben tartva a másik autonómiáját, természetüknek megfelelően járvák a maguk útját. A hit nyitottsága legyen összhangban az ész merészségével.

ÖTÖDIK FEJEZET – A TANÍTÓHIVATAL ÍTÉLETEI FILOZÓFIAI KÉRDÉSEKRŐL

A Tanítóhivatal bölcs ítéletalkotása mint az igazságnak tett szolgálat

49. Az Egyház nem tanít saját filozófiát, és egyik filozófiát sem részesíti előnyben a többi rovására.^[54] E tartózkodás mélyebb indoka az, hogy a filozófiának akkor is a maga módján és saját törvényei szerint kell dolgoznia, ha kapcsolatba lép a teológiával; különben semmi biztosíték sem volna arra, hogy az igazságra irányul és az ész által ellenőrzendő folyamatban törekszik az igazságra. Nem sokat segítene az olyan filozófia, amely nem az ész irányításával, saját elvei és sajátos módszere szerint járna el.

Az autonómia, melynek a filozófia örvend, abban gyökerezik, hogy az ész lényege szerint az igazságra irányul és önmagában rendelkezik az igazság eléréséhez szükséges eszközökkel. A filozófiának, mely tudatában van ilyen „lényegi adottságoknak”, tisztelnie kell a kinyilatkoztatott igazság igényeit és evidenciáit is.

A történelem azonban mutatja, hogy nem ritkán milyen mellékvágányokra és milyen tévedésekbe jutott elsősorban a modern filozófiai gondolkodás. A Tanítóhivatalnak nem feladata és nem is illetékessége, hogy a filozófiai gondolkodás hiányosságait kipótolja. Ellenben kötelessége világosan és határozottan ellenállni, ha kétes filozófiai nézetek fenyegetik a kinyilatkoztatott igazságok helyes megértését, vagy ha hamis és pártoskodó véleményeket terjesztenek, melyek megzavarják Isten népe hitének egyszerűségét és tisztaságát, s ezzel súlyos eltévelyedéseket okoznak.

50. Az egyházi Tanítóhivatalnak ezért a hit fényében lehetősége van és kötelessége tekintélyi módon kritikus ítéletet mondani azon filozófiákkal és fölfogásokkal szemben, melyek nincsenek összhangban a keresztény tanítással.^[55] A Tanítóhivatal feladata elsősorban megítélni, milyen filozófiai előfeltételezések és következmények térnek el a kinyilatkoztatott igazságtól, és megfogalmazni a követelményeket, melyeket a hit támaszt a filozófiával szemben. A filozófiai tudomány fejlődése során különféle iskolák alakultak. E sokféle tanítás is arra készíti a Tanítóhivatalt, hogy hivatalosan mondjon ítéletet arról, hogy ezen iskolák alap gondolatai összeegyeztethetők-e Isten Igéje és a teológiai megismerés követelményeivel, vagy sem.

Az Egyháznak bizonyítania kell, hogy adott filozófiai rendszerben mi nem egyeztethető össze a hitével. Sok filozófiai téma ugyanis, mint pl. Isten, ember, az ember szabadsága és erkölcsi

cselekvése, méltán tartozik az Egyházra, hiszen az általa őrzött kinyilatkoztatott igazságokat érintik. Amikor ezt az ítéletet kimondjuk, nekünk püspököknek alázatos, de fáradhatatlan szolgálattal „az igazság tanúi”-nak kell lennünk, amit minden filozófusnak el kell ismernie a „recta ratio”, a 'helyes ész', azaz az igazságról megfelelő módon gondolkodó ész javára.

51. Ezen ítéletet nem szabad elsősorban negatív értelemben venni, mintha a Tanítóhivatalnak az volna a szándéka, hogy minden lehetséges tevékenységet kizárjon vagy megkössön. Épp ellenkezőleg, buzdításai elsősorban serkenteni, támogatni és bátorítani akarják a filozófiai gondolkodást. A filozófusok egyébként elsőként értik, mennyire szükséges, hogy önkritikusak legyenek, az esetleges tévedéseket helyesbítsék és átlépjék gondolkodásuk túlságosan szűk határait. Különösen azt kell figyelembe venni, hogy az igazság csak egy, ámbar kifejezési formái magukon viselik a történelem pecsétjét, sőt a bűntől megsebzett és meggyengített emberi észből származnak. Ebből következik, hogy a filozófia egyetlen történeti formája sem léphet föl törvényesen azzal az igénnyel, hogy megragadta a teljes igazságot, vagy hogy tökéletesen értelmezi az embert, a világot, valamint az ember és Isten kapcsolatát.

Napjainkban e hit fényénél történő megítélés még sürgetőbb a gyakran végtelenen részletező filozófiai rendszerek, módszerek, fogalmak és érvek miatt. Az ítéletalkotás nehéz, hiszen már az ész veleszületett és elidegeníthetetlen képességeinek megítélése is fáradságos a maguk alkati, történeti korlátaival; még bizonytalanabb lehet egyes filozófiai fogalmakban szétválasztani azt, ami a hit szempontjából igaz és termékeny, attól, ami téves és veszedelmes. Az Egyház természetesen tudja, hogy a „bölcesség és tudomány kincsei” Krisztusban vannak elrejtve (vö. Kol 2,3); éppen ezért szorgalmazza a filozófiai kutatás kibontakozását, hogy be ne záruljon a misztérium megismeréséhez vezető út.

52. Az egyházi Tanítóhivatal nem csak a legújabb időkben nyilvánított véleményt bizonyos filozófiai tanításokról. Példának elegendő az elmúlt századokból fölhoznunk nyilatkozatokat az emberi lélek vándorlását (praeegzisztenciáját) valló elméletekről,^[56] vagy az asztrológia tanításaiba foglalt bálványimádásról és ezoterikus babonáról^[57]; s nem szabad meglepedkeznünk a latin averroizmus keresztény hittal ellenkező tételeit elítélő rendszerezettebb írásokról sem.^[58]

Ha az elmúlt évszázad közepe óta a Tanítóhivatal gyakrabban hallatta szavát, annak oka az, hogy akkoriban nem kevés katolikus feladatának tekintette saját filozófiája szembeállítását az újabb filozófusok véleményeivel. Akkor az egyházi Tanítóhivatalnak arra kellett ügyelnie, nehogy e filozófiák is negatív és téves formákat öltsenek. Ezért egyformán negatív értékelést adott egyrészt a fideizmusról^[59] és a radikális tradicionalizmusról^[60] az ész természetes képességeivel szemben tanúsított bizalmatlanságuk miatt; másrészt a racionalizmusról^[61] és az ontologizmusról^[62], mert a természetes észnek tulajdonították azt a megismerést, ami csak a hit fényében lehetséges. Ami e vitákban pozitív tartalom volt, azt magában foglalja a Dei Filius dogmatikus konstitúció, mellyel első alkalommal nyilatkozott ünnepélyesen egyetemes zsinat, nevezetesen az I. Vatikáni Zsinat az ész és a hit kapcsolatáról. E konstitúció sok hívő filozófiai

kutatására volt meghatározó, pozitív hatással, s még ma is normatív fogódzópont e területen az elfogulatlan és következetes keresztény reflexió számára.

53. A Tanítóhivatal megnyilatkozásai az egyes filozófiai fölfogásoknál többet foglalkoztak azzal, hogy a természetes megismerés, végső soron a filozófiai megismerés szükséges a hívő belátáshoz. Az I. Vatikáni Zsinat ünnepélyes formába foglalta és újra megerősítette a tanítást, amelyet a rendes Tanítóhivatal állandóan a hívők elé adott, és kiemelte, hogy a természetes istenismeret és a kinyilatkoztatás, az ész és a hit mennyire elválaszthatatlanok, s ugyanakkor mennyire függetlenek egymástól. A zsinat a kinyilatkoztatás által is föltételezett alapkövetelményből indult ki tudniillik, hogy Istent, minden dolog kezdetét és célját természetes úton meg lehet ismerni^[63], és a már idézett ünnepélyes megerősítést adta: „Két megismerési rend van, melyek nemcsak kiindulópontjukban, hanem tárgyuk szerint is különböznek”.^[64] A racionalizmus minden fajtájával szemben állítani kellett tehát a hit titkainak különbségét a filozófiai fölfedezésekkel szemben, illetve a hittitkok transzcendenciáját és elsőbbségét velük szemben. Másrészt viszont az igazság egysége elleni fideista próbálkozásokkal szemben hangsúlyozni kellett azt a pozitív segítséget, amit a racionális gondolkodás a hívő megismerés számára jelenthet és jelentenie kell: „Ámbár a hit az ész fölött áll, emiatt soha nem adódhat igazi eltérés a hit és az ész között: mivel ugyanaz az Isten, aki kinyilatkoztatja a misztériumokat és a hitet belénk önti, adta az ész világosságát az emberi léleknek, Isten pedig önmagát meg nem tagadhatja, sem az igazság nem mondhat ellent az igazságnak.”^[65]

54. A Tanítóhivatal a mi századunkban is ismételten visszatért a témára és óvott a racionalista kísértéstől. Ebbe a sorba tartoznak X. Pius pápa írásai, aki fölhívta a figyelmet arra, hogy a modernizmus alapját a fenomenologizmus, agnoszticizmus és immanentizmus sajátos filozófiai fogalmai alkotják.^[66] Nem feledkezhetünk meg a marxista filozófia és a kommunista ateizmus katolikus részről történt elutasításának súlyáról és jelentőségéről sem.^[67]

Azután XII. Pius pápa emelte föl a szavát, amikor Humani generis kezdetű enciklikájában az evolucionizmus, egzisztencializmus és historicizmus fölfogásával kapcsolatos tévedésektől óvott. Rávilágított, hogy e nézeteket nem teológusok dolgozták ki, nem is ők terjesztik, hanem „Krisztus aklán kívül” születtek;^[68] hozzáfűzte azonban, hogy ezeket az eltévelyedéseket nem szabad egyszerűen elvetni, hanem kritikusan meg kell őket vizsgálni: „A katolikus teológusoknak és filozófusoknak akikre az a nehéz feladat hárul, hogy védjék és az emberi szívekbe plántálják az isteni és emberi igazságokat ezeket a helyes úttól többé-kevésbé eltérő fölfogásokat ismerniük kell és nem szabad figyelmen kívül hagyniuk. Sőt, alaposan kell ismerniük e fölfogásokat, hiszen egy betegséget nem lehet jól gyógyítani, ha előbb jól meg nem ismerjük; továbbá egyrészt néha a hamis nézetben is ott rejlik az igazság kicsinyke magva, másrészt e nézetek kihívást jelentenek a szellemnek, hogy bizonyos igazságokat filozófiailag is, teológiailag is mélyebben kutasson és megvizsgáljon.”^[69]

Végül a Hittani Kongregáció, sajátos szolgálatot téve a Pápa egyetemes tanítóhivatalának,^[70] ismételten figyelmeztetett a veszélyre, ami abból fakadt, hogy a fölszabadítás teológiájának egyes

képviselői kritika nélkül vettek át fölfogásokat és módszereket a marxizmusból.[71]

A Tanítóhivatal tehát a korábbi időkben ismételten és különféle körülmények között mondott ítéletet a filozófia kérdésében. Mindaz, amit Tiszteletreméltó Elődeim tettek, olyan értékes szolgálat, amit nem szabad elfeledni hagynunk.

55. Ha a mai helyzetre fordítjuk tekintetünket, láthatjuk, hogy ugyanazok a kérdések vetődnek föl új sajátosságokkal. Ma már nem csupán egyes személyeket vagy csoportokat foglalkoztató kérdésekről, hanem olyan gondolatokról van szó, melyek a társadalomban úgy elterjedtek, hogy szinte a közgondolkodássá váltak. Ilyen pl. az ész iránti radikális bizalmatlanság, amit sok filozófiai kutatás új magyarázata fejez ki. Erre vonatkozóan sokfelől hallani a „metafizika haláláról”: azt akarják, hogy a filozófia elégedjék meg egyszerűbb feladatokkal, azaz a tények magyarázatával, az emberi tudás bizonyos területeinek vagy struktúrájának kutatásával.

Magában a teológiában is újra fölmerülnek korábbi próbálkozások. Egyes kortárs teológiai iskolákban például újra utat tör magának bizonyos racionalizmus, főként ha filozófiaiag érvényes nézeteket normaként vesznek át a teológiai kutatás számára. Ez főként akkor történik meg, amikor a teológus megfelelő filozófiai műveltség nélkül kritikátlanul igazodik a köznyelv és az átlagos kultúra által befogadott, de megfelelő racionális megalapozottsággal nem rendelkező nézetekhez.[72]

Vannak olyanok is, akik visszatérnek a fideizmus veszedelmébe, amely nem ismeri el az ész útján történő megismerés és a filozófiai tudomány jelentőségét a hívő belátás, sőt az Istenben való hit lehetősége számára. E fideista irányzat ma széles körben elterjedt változata a „biblicizmus”, ami arra törekszik, hogy a Szentírás olvasásából, illetve magyarázatából alakítsa ki a hihetőség egyetlen, szilárd tájékozódási pontját. Így történik, hogy egyedül és kizárólagosan csak a Szentírást tekintik Isten Igéjének, és ezzel aláássák az Egyház tanítását, melyet a II. Vatikáni Zsinat kifejezetten megerősített. A Dei Verbum konstitúció, miután utalt arra, hogy Isten Igéje mind a Szent Szövegekben, mind a Hagyományban jelen van,[73] hangsúlyozottan kijelenti: „A Szent Hagyomány és a Szentírás Isten szavának az Egyházra bízott egyetlen szent letéteménye. Hozzá ragaszkodik Isten egész szent népe, amikor pásztorai köré összegyűlve állhatatosan kitart az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban”(vö. ApCsel 2,42).[74] Az Egyház nem csak a Szentíráshoz hivatkozik. „Hite legfőbb szabálya”[75] a Szent Hagyomány, a Szentírás és az egyházi Tanítóhivatal egységéből származik, melyeket a Szentlélek oly szorosan összekapcsolt, hogy a három közül egy sem állhat meg a másik kettő nélkül.[76]

Nem szabad lebecsülni azt a veszedelmet sem, ami abból fakad, hogy a Szentírás igazságát kizárólag egyetlen módszer segítségével akarják föltárni, tagadva annak a tágabb egzegézisnek a szükségességét, mely az Egyház egésze számára teszi lehetővé a szöveg teljes megértését. A Szentírás tudósainak mindig szem előtt kell tartaniuk, hogy a különböző hermeneutikai módszereknek is megvan a filozófiai hátterük, amit a szent szövegekre való alkalmazás előtt

józanul mérlegelni kell.

A fideizmus más, burkolt formái ismerhetők föl abban, hogy kevésre becsülik a spekulatív teológiát és lenézik a klasszikus filozófiát, melyek fogalmaiból alkották mind a hívő megértés, mind a dogmatikus formulák szókinsét. Boldogemlékű XII. Pius pápa óvott a hagyományos filozófia elfeledésétől és a hagyományos szóhasználat elhagyásától.[77]

56. Végül széles körben megfigyelhető bizonyos bizalmatlanság az átfogó és abszolút kijelentésekkel szemben, főként azok részéről, akik szerint az igazság megegyezés kérdése, nem pedig az értelem megfelelése az objektív valóságnak. Kétségtelenül érthető, hogy a sok szakterületre tagolódó világban nehéz fölismerni az életnek azt a teljes és végső értelmét, amit a hagyományos filozófia keresett. Én mégsem tehetek mást, mint hogy a Jézus Krisztusban e végső értelmet megismerő hit fényében bátorítsam a keresztény és nem keresztény filozófusokat: bízzanak az emberi ész képességeiben, és ne elégedjenek meg túlságosan szerény célokkal filozófiai kutatásaikban. Az immár végéhez érő évezred története tanítja, hogy ezen az úton kell járni: a végső igazság vágyának és keresésének az új utak fölfedezésével járó nehézségektől sem visszarettenve nem szabad elvesznie. Maga a hit kihívást intéz az észhez, hogy lépjen ki minden elszigeteltségből és kockáztasson mindent azért, hogy elérje azt, ami szép, jó és igaz. Így lesz a hit az észnek biztos és meggyőző védelmezője.

Az Egyház filozófiai érdeklődése

57. A Tanítóhivatal természetesen nem szorítkozott a filozófiai tanok tévedéseinek és elhajlásainak fölfedésére. Ugyanazzal a gonddal erősítette meg a filozófiai gondolkodás igazi megújulásának alapelveit és mutatott konkrét új utakat is. Ebben az értelemben XIII. Leó pápa Aeterni Patris enciklikájával az Egyház élete szempontjából valóban történelmi jelentőségű előrelépést tett. Ez a dokumentum az egyetlen enciklika rangú pápai megnyilatkozás napjainkig, mely teljes terjedelmében a filozófiával foglalkozik. A nagy pápa átvette és kibővítette az I. Vatikáni Zsinatnak a hit és ész kapcsolatáról adott tanítását, s kimutatta: a filozófiai gondolkodás igen nagy segítség a hívő megismerés és a teológia tudománya számára.[78] Több mint egy évszázad után az enciklika sok megállapítása semmit nem veszített jelentőségéből, sem önmagában, sem a pedagógiai gyakorlatban; ez elsősorban Szent Tamás páratlan értékű filozófiájára érvényes. XIII. Leó szerint az Angyali Doktor fölélesztett tanítása a legjobb út a filozófia olyan alkalmazásához, amely megfelel a hit igényeinek. Szent Tamás írta a Pápa „amikor a kellő módon megkülönbözteti a hitet az észről, a kettőt a barátság kötelékével kapcsolja össze: biztosítja mindkettő jogait és óvja méltóságukat”. [79]

58. Valamennyien ismerjük, milyen áldott hatásai voltak e pápai fölhívásnak. Új lendületet kapott Szent Tamás és más skolasztikus szerzők tanításának kutatása. Erősen megélnékültek a történelmi kutatások, minek eredményeként újra fölfedezték a középkori gondolkodás akkoriban szinte ismeretlen gazdagságát és új tomista iskolák keletkeztek. A történelmi módszer alkalmazásával mélyebben megismerték Szent Tamás művét; sok kutató bátran alkalmazta a tomista hagyományt

az akkori filozófiai és teológiai problémák megvitatásánál. A múlt század legnagyobb teológusai akik gondolatainak és kutatásainak a II. Vatikáni Zsinat is sokat köszönhet a tomista filozófia e megújulásának fiai. Így a 20. század fordulóján az Angyali Doktor iskolájában nevelődött gondolkodók erős csapata állt az Egyház rendelkezésére.

59. Mindazonáltal a tomista és újtomista megújulás nem az egyetlen jele volt a filozófiai gondolkodás fölélesztésének a keresztény kultúrkörben. Már XIII. Leó pápa fölhívása előtt és vele párhuzamosan sok katolikus filozófus lépett föl, akik az új gondolkodási irányzatokhoz csatlakoztak, ugyanakkor saját módszereikkel tekintélyes és maradandó értékű filozófiai műveket alkottak. Voltak néhányan, akik olyan szintézist hoztak létre, melyek semmiben sem maradtak el az idealizmus nagy szintézisei mögött; mások lerakták az ismeretelméleti alapokat a hitnek új, az erkölcsi lelkiismeret megújított értelmezése fényében történő tárgyalásához; ismét mások megalkották azt a filozófiát, amely az evilági valóság elemzésével utat nyitott a transzcendens felé; végül olyanok is voltak, akik a hit követelményeit a fenomenológiai módszerben akarták érvényesíteni. Tehát különböző szempontok szerint a filozófiai gondolkodás olyan formáit alakították ki, amelyek életben tartották a hit és ész egységéről vallott keresztény tanítás nagyszerű hagyományát.

60. A II. Vatikáni Zsinat nagyon gazdag és termékeny tanítást adott a filozófiáról. Nem hagyhatom említés nélkül, főként ezen enciklika kereteiben, hogy a *Gaudium et spes* konstitúció egyik fejezete szinte összefoglalja a bibliai antropológiát és ad indításokat a filozófia számára. E zsinati szöveg az Isten képmásául teremtett emberi személy értékéről szól, megalapozza a többi teremtmények fölötti méltóságát, és kimutatja az emberi ész transzcendens képességét.^[80] A *Gaudium et spes* az ateizmus kérdéséről is tárgyal, és pontosan kimutatja e filozófiai fölfogás főként az emberi személy elidegeníthetetlen méltósága és szabadsága elleni tévedéseinek okait.^[81] Kétségtelenül komoly filozófiai jelentése van azoknak a mondatoknak, melyeket *Redemptor hominis* kezdetű enciklikámban idéztem, és tanításom szilárd tájékozódási pontjai közé tartozik: „Az ember misztériuma csak a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg igazán. Ádám, az első ember ugyanis az eljövendőnek, tudniillik az Úr Krisztusnak előképe volt. Krisztus, az új Ádám, az Atya misztériumának és szeretetének kinyilatkoztatásával megmutatja az embernek magát az embert, és föltárja előtte nagyszerű hivatását.”^[82]

A zsinat foglalkozott a papnövendékek számára szükséges filozófiai tanulmányokkal is; buzdításai a keresztény tanítás egészére is kiterjeszthetők. A zsinat ugyanis azt mondja : „A filozófiai tárgyakat úgy kell tanítani, hogy azok a növendékeket elsősorban az ember, a világ és Isten megalapozott és összefüggő ismeretének megszerzésére vezessék. Az oktatás támaszkodjék az örökérvényű filozófiai hagyományra és vegye figyelembe a jelen kor filozófiai kutatásait is.”^[83]

A Tanítóhivatal egyéb dokumentumai újra meg újra megismételték ezeket az irányelveket, és részletesebben is kifejtették, hogy a filozófiai képzés alapos legyen, főleg azok számára, akik a teológiai tanulmányokra készülnek. A magam részéről többször is hangsúlyoztam e filozófiai képzés fontosságát mindazoknak, akiknek egy napon lekipasztorként kell szembenézniük a

modern világ kihívásaival, s meg kell érteniük bizonyos magatartások rugóit, hogy megfelelő válaszokat tudjanak rá adni.^[84]

61. Ha sokszor tartottam szükségesnek érinteni e kérdést, megerősítettem az Angyali Doktor gondolatainak értékét és szorgalmaztam filozófiájának megértését, ez azért történt, mert a Tanítóhivatal utasításait nem mindig a megkívánt készséggel követték. Közvetlenül a II. Vatikáni Zsinat után sok katolikus iskolában e területen hanyatlást lehetett észlelni, melyet nemcsak a skolasztikus filozófia, hanem általában a filozófiai képzés mellőzésének lehetett betudni. Csodálkozva és sajnálattal kell megállapítanom, hogy nem kevés teológus részese a filozófiai tanulmányok ezen elhanyagolásának.

E tőlünk idegen akarat hátterében több magyarázat is meghúzódik. Elsőként az ész elleni bizalmatlanságra kell hivatkoznunk, melyet a kortárs filozófia nagy része vall, lemondva az ember végső kérdéseinek metafizikai kutatásáról azért, hogy rész- és szakproblémákra, olykor teljesen formális problémákra koncentrálhasson. Ehhez járul az elsősorban a „humán tudományokra” vonatkozó téves vélemény. A II. Vatikáni Zsinat többször utalt a tudományos kutatás pozitív értékére az ember misztériumának jobb megértésében.^[85] Ha a teológusok arra kapnak buzdítást, hogy sajátítsák el e tudományokat, s ha kell, becsületesen alkalmazzák kutatásaikban, ezt nem szabad burkolt fölhatalmazásnak tekinteni arra, hogy a filozófiát a lelkipásztori képzésben és a „hitre való előkészítésben” mellőzzék vagy egyszerűen elhagyják. Végül nem feledkezhetünk meg a hit inkulturációjának fontosságáról sem. Főleg a fiatal egyházak élete nyújt lehetőséget emelkedett gondolkodási formák mellett a népi bölcsesség sokféle kifejeződésének fölfedezésére, melyek valóságos kulturális és hagyományos örökséget képviselnek. E hagyományos szokások vizsgálatának együtt kell történnie a filozófiai vizsgálódással, mert ez teszi lehetővé a népi bölcsesség pozitív vonásainak kiemelését, miközben szükségszerűen összekapcsolja őket az evangélium hirdetésével.^[86]

62. Szeretném hangsúlyozni, hogy a filozófiai tanulmányok alapvetően és mellőzhetetlenül lényegesek a papnövendékek képzése és teológiai tanulmányai számára. Nem véletlen, hogy a teológiai kurzust megelőzi egy olyan időszak, amikor különleges figyelemmel foglalkoznak a filozófiával. Az erre vonatkozó döntés az V. Lateráni Zsinaton^[87] a középkor folyamán kiérlelt tapasztalatból következett, mivel a filozófiai és teológiai tudományok közti megfelelésnek igen nagy fontossága van. E tanulmányi rend, még ha közvetve is, jótékonyan elősegítette, megkönnyítette és befolyásolta a modern filozófia fejlődését. Jellemző példa az a jótékony hatás, melyet Francisco Suárez *Disputationes metaphysicae* c. műve fejtett ki, melyet még a német evangélikus egyetemek tanulmányi rendjébe is fölvettek. E módszer elvesztése viszont súlyos károkat okozott mind a papképzésben, mind a teológiai kutatásban. Gondoljunk csak a mai gondolkodás és a mai kultúra óvatlanságára, minek következtében a dialógus minden formája megszűnik, illetve válogatás nélkül elfogadnak bármely filozófiát.

Nagyon bízom abban, hogy e nehézségeket értelmes filozófiai és teológiai képzéssel ami az Egyházból soha nem veszhet ki le lehet győzni.

63. A mondottak alapján sürgető parancsnak éreztem, hogy ezen enciklikával hangsúlyozzam azt az erős érdeklődést, amellyel az Egyház a filozófia felé fordul; sőt a szoros kapcsolatot, mely a teológiát az igazság filozófiai kutatásával összeköti. Ebből következik a Tanítóhivatal kötelezettsége, hogy ítélje meg és serkentse a hittel egyáltalán nem ellenkező filozófiai tudományt. Az én feladatom, hogy néhány alaptételt és támpontot adjak, melyeket fontosnak tartok ahhoz, hogy a filozófia és a teológia harmonikus és hatékony kapcsolatát ki lehessen építeni. Ezen alaptételek fényében világosabban meg lehet ítélni, hogy a teológia a mai világban jelentkező filozófiai rendszerek vagy fölfogások közül melyikkel vehet föl és milyen formában tarthat kapcsolatot.

HATODIK FEJEZET – A TEOLÓGIA ÉS FILOZÓFIA KÖLCSÖNHATÁSA

A hit tudománya és a filozófiai gondolkodás követelményei

64. Isten Igéje a Föld minden sarkában, minden korban, minden embernek szól; és az ember természete szerint filozófus. A teológia pedig, mely a hit fényében ezen Ige megértésének átgondolt, tudományos földolgozása, sem bizonyos eljárás módjai, sem bizonyos feladatai elvégzése miatt nem mondhat le arról, hogy kapcsolata legyen a filozófiával, s e kapcsolatot a történelem folyamán valóban ki is dolgozták. Anélkül, hogy a teológusoknak különleges módszereket akarnék ajánlani ami a Tanítóhivatalnak nem is feladata, szeretném emlékezetbe idézni a teológia néhány feladatát, melyeknek megoldásában a kinyilatkoztatott Ige természetéből fakadóan a filozófiai gondolkodáshoz kell folyamodni.

65. A teológiát mint a hit tudományát két módszertani elv irányítja: az *auditus fidei* (hívő hallás) és az *intellectus fidei* (hívő megértés). Az első révén jut a kinyilatkoztatott letétemény birtokába, amint azt a Szent Hagymányban, a Szentírásban és az Egyház élő Tanítóhivatalában fokozatosan kibontakozott.^[88] A másodikkal, a spekulatív reflexióval a gondolkodás követelményeinek akar megfelelni teológia.

A hívő hallás megfelelő megszerzésében a filozófia különleges segítséget nyújt a teológiának, amikor megfontolja a megismerés, a személyes ismeretközlés struktúráját, valamint a nyelv sokféle formáját és funkcióját. Ugyanilyen fontos a filozófia szolgálata az egyházi Hagymány, a Tanítóhivatal és a teológia nagy mesterei tanításának jobb megértéséhez: ők ugyanis gyakran a filozófiai hagyományból kölcsönzött fogalmakkal és gondolatformákkal fejezik ki magukat. E téren a teológustól azt várjuk, hogy ne csak magyarázza azokat a fogalmakat és formulákat, melyekkel az Egyház gondolkodik és meghatározza tanítását, hanem alaposan értse a fogalmakat és szavakat befolyásoló filozófiai rendszereket, hogy helyes és összefüggő értelmezést tudjon adni.

66. Ami pedig a hívő megértést illeti, elsősorban arra kell ügyelni, hogy az isteni Igazságnak, „mely az Egyház tanítása által helyesen magyarázott Szentírásban adatik elénk”,^[89] megvan a maga oly logikusan fölépült érthetősége, hogy úgy tárul elénk, mint igazi bölcsesség. A hívő megértés világosabban föltárja ezt az igazságot, s nemcsak az Egyház tanítását tartalmazó

kijelentéseknek logikai és fogalmi struktúráját fogja föl, hanem és elsősorban kiemeli az üdvösséges jelentést is, melyet a kijelentések az egyes emberek és az egész emberiség számára hordoznak. E kijelentések összességéből jut el ugyanis a hívő az üdvtörténet megismerésére, melynek csúcspontja Jézus Krisztus személyében és az ő húsvéti misztériumában van. A hit beleegyezésével válik e misztérium részesévé.

A dogmatikus teológiának képesnek kell lennie arra, hogy a Szentháromság egy Isten és az üdvösség terve misztériumának egyetemes értelmét elbeszélő, de elsősorban érvelő formában elő tudja adni. Olyan kifejezések segítségével kell ezt tennie, melyeket kritikus ítélettel formál meg és amelyek mindenkivel közölhetőek. A filozófia segítségével nélkül ugyanis magyarázhatatlanok maradnak a teológiai tartalmak, mint pl. az Istenről való beszéd, a személyek vonatkozásai a Szentháromságon belül, Isten teremtő műve a világban, Isten és ember kapcsolata, a valóságos Isten és valóságos ember Krisztus mivolta. Ugyanez érvényes az erkölcszociológia különböző témáira, melyben a filozófiai etikában meghatározott fogalmak sorát használjuk, pl. erkölcsi törvény, lelkiismeret, szabadság, személyes felelősség, bűn, stb.

A hívő észnek ezért rendelkeznie kell természetes, igaz és megfelelő ismerettel a teremtett dolgokról, a világról és az emberről, melyekről az isteni kinyilatkoztatás is szól; mi több: képesnek kell lennie arra, hogy ezt a megismerést a megértés és az érvelés formájában uralja. A spekulatív dogmatikus teológia ezért föltételezi és magába foglalja az ember és a világ filozófiáját, pontosabban magának az objektív igazságra alapuló „létnek” a filozófiáját.

67. A fundamentális teológiának, melynek sajátos feladata, hogy számot adjon a hitről (vö. 1Pt 3,15), azt is vállalnia kell, hogy igazolja és kifejtse a hit és a filozófia tudománya közti kapcsolatot. Már az I. Vatikáni Zsinat újra föllevenítette Pál tanítását (vö. Róm 1,19-20), amikor fölhívta a figyelmet arra, hogy vannak természetes úton, azaz filozófiailag megismerhető igazságok. Ezek ismerete szükségszerűen megelőzi Isten kinyilatkoztatásának elfogadását. A fundamentális teológiának a kinyilatkoztatás, annak hihetősége és a hit megfelelő aktusának vizsgálata során ki kell mutatnia, hogy a hívő megismerés fényében napvilágra jön néhány olyan igazság, melyeket az ész már a maga autonóm kutatásaival már megtalált. A kinyilatkoztatás adja meg ezen igazságok teljességét, amikor a kinyilatkoztatott misztérium gazdagságára irányítja őket, ahol megtalálják végső céljukat. Gondoljunk csak például a természetes istenismeretre, az isteni kinyilatkoztatás és egyéb jelenségek megkülönböztethetőségére, a hihetőség fölismerésére vagy a nyelv azon képességére, hogy kifejezetten és valóságosan tud szólni a minden emberi tapasztalatot meghaladó valóságról. Mindezen igazságok az elmét rávezetik a kinyilatkoztatást előkészítő út fölismerésére, mely a kinyilatkoztatás elfogadásába torkollhat anélkül, hogy saját elveitől és autonómiájától a legkisebb mértékben is eltérítené.^[90]

Hasonlóképpen a fundamentális teológiának meg kell mutatnia a benső összhangot a hit és fő szükséglete között, ti. hogy az ész által fejezze ki magát, mely képes arra, hogy teljesen szabadon adja beleegyezését. Így a hit „utat tud mutatni annak az észnek, amely figyelmesen keresi a igazságot. Ily módon a hit, mely Isten ajándéka, bár nem az észre támaszkodik, azt semmiképpen

sem nélkülözheti; ugyanakkor az észnek a hitből kell erőt merítenie azokhoz az új célokhoz, melyeket egyedül képtelen elérni.”[\[91\]](#)

68. Az erkölcssteológiának talán még inkább szüksége van a filozófia segítségére. Az Újszövetségben ugyanis az emberi életet sokkal kevesebb előírás szabályozza, mint az Ószövetségben. A Szentlélekben való élet a hívőt a törvény fölött álló szabadságra és felelősségre vezeti. Mindazonáltal az evangélium és az apostoli iratok adnak általános elveket, lelkiismereti tanításokat és parancsolatokat a keresztény élet számára. A kereszténynek, hogy ezeket az egyes ember és a közösség életének konkrét körülményei között alkalmazni tudja, képesnek kell lennie arra, hogy lelkiismeretét és gondolkodásának erejét a végsőig fölhasználja. Más szóval ez megköveteli, hogy az erkölcssteológia mind az emberi természetről és társadalomról, mind az erkölcsi döntés általános elveiről rendelkezék helyes filozófiai látással.

69. Talán akad valaki, aki mindezzel szembeállítja, hogy a teológusnak a mai helyzetben nem annyira a filozófia, hanem inkább az embertudományok más formái, mint pl. a történelem vagy főként a természettudományok segítségéhez kell folyamodnia, melyek rendkívüli fejlődése ma mindenkit elkápráztat. Másoknak pedig a hit és a kultúra kapcsolata iránti túlzott érzékenységük miatt az a véleményük, hogy a teológiának a görög eredetű és Európa-központú filozófia helyett inkább a hagyományos bölcsességi formákhoz kellene fordulnia. Ismét mások a kultúrák hamis pluralizmusából kiindulva alapjában tagadják az Egyház által elfogadott filozófiai örökség egyetemes értékét.

A fősorolt nézetekben, melyekkel egyébként már a zsinati tanításban is találkoztunk,[\[92\]](#) van valami igazság. A tudományokra való hivatkozás, mely sok esetben hasznos, mert a kutatott tárgy tökéletesebb megismerését teszi lehetővé, nem feledtetheti a kifejezetten filozófiai, kritikus és általános érvényességre törő gondolkodás szerepét, amit egyébként a kultúrák termékeny cseréje is megkövetel. Nyomatékosan szeretném hangsúlyozni azt a kötelességünket, hogy nem állhatunk meg a konkrét, egyedi eseteknél, mellőzve elsőrendű feladatunkat: a hit tárgya egyetemes jellegének fölmutatását. Azt sem feledhetjük: amit a filozófiai gondolkodás sajátosan magával hoz, lehetővé teszi, hogy mind a különféle életfölfogásokban, mind a kultúrákban megértsük „nem azt, amit az emberek gondolnak, hanem azt, hogy mi a dolgok igazsága”.[\[93\]](#) A teológiának nem az emberek vélekedése, hanem egyedül az igazság tud segíteni.

70. Külön megfontolást érdemel még ha ez szükségszerűen nem is lehet kimerítő a kultúrák közötti kapcsolat a belőle adódó filozófiai és teológiai következmények miatt. A kultúrákkal való találkozás és szembesülés olyan tapasztalat, melyet az Egyház az evangélium hirdetésének kezdete óta átélt. Krisztus parancsa a tanítványoknak, hogy menjenek el az egész világra „a föld határáig” (ApCsel 1,8) és adják tovább az általa kinyilatkoztatott igazságot, olyan helyzetbe hozta a keresztény közösséget, melyben nagyon hamar megismerte az igehirdetés egyetemességét és a kultúrák különbözőségéből adódó nehézségeket. Szent Pál ehezusiakhoz írt levelének részlete segít annak megértésében, hogy a keresztények hogyan találkoztak ezzel a problémával. Az Apostol ezt írja: „Most pedig ti, akik valaha távoliak voltatok, Jézus Krisztus által, tudniillik az ő

vére által közeliékké lettetek. Mert ő a mi békénk. A két részt (zsidókat és pogányokat) egyesítette, halálával az ellenségeskedés válaszfalát ledöntötte.” (2,13-14)

A szöveget szem előtt tartva elmélkedésünk tágabb körű lesz és kiterjed a változásra, mely a pogányok megtérése után történt. A Krisztus által hozott üdvösség gazdagsága előtt leomlottak a különböző kultúrákat elválasztó falak. Isten ígérete most Krisztusban mindenkinek szóló ajándékká vált: többé nincs egy nép sajátosságaihoz, nyelvéhez, szokásaihoz kötve, hanem mindenkire kiterjedő örökség, melyből mindenki szabadon meríthet. A különböző helyekről és kultúrákból származó emberek mind arra hívatnak, hogy részesüljenek Isten gyermekei családjának egységében. Krisztus lehetővé teszi a két népnek, hogy „eggyé” legyen. Akik „távoliak” voltak, a húsvéti misztérium újdonságának jótéteménye következtében „közeliékké” váltak. Jézus lerombolja a válaszfalakat, s a misztériumában való részesedéssel egyedülálló és magasrendű egységet hoz létre. Ez az egység oly mély, hogy az Egyház Szent Pállal együtt elmondhatja: „Nem vagytok többé idegenek és jövevények, hanem a szentek polgártársai, Isten házanépe vagytok” (Ef 2,19).

Ebben az egyszerű kijelentésben nagyszerű igazság rejlik: a hit találkozása a különböző kultúrákkal valóban új dolgot hívott életre. Mivel a kultúrák mélyen a humánumban gyökereznek, magukban hordozzák a tanúságot az egyetemes és transzcendens valóság iránti nyitottságról, ami az ember sajátossága. Ezért a különböző kultúrák az igazság különböző megközelítései; föltétlenül hasznosak az ember számára, mert olyan értékekkel kötik össze, melyek egyre emberibbé tehetik a létét.^[94] Mivel a kultúrák az ősi szokások értékeit hordozzák, magukkal hozzák olykor kimondatlanul, de nem kevésbé valóságosan az utalást az önmagát a természetben kinyilatkoztató Istenre, amint az előbbieken a bölcsességi könyvek és Szent Pál részleteinek tárgyalásánál láttuk.

71. A kultúrák, mivel szorosan kötődnek az emberekhez és történetükhöz, részesednek azokban a folyamatokban, melyekben az emberi idő megmutatkozik. Ezért megfigyelhetők változások, és haladás mutatkozik az emberek találkozásainak és életmódjuk cseréjének következtében. A kultúrák az értékek cseréjéből táplálkoznak, életerejük és fönmaradásuk attól a képességüktől függ, hogy nyitottak maradnak-e az újdonságok befogadására. Milyen magyarázat van erre? Minden ember meghatározott kultúrához van kötve, függ tőle és hatással van rá. Egyszerre gyermeke és atyja a kultúrának, amelyben él. Minden életmegnyilvánulásában hordoz valamit, ami sajátosan rá jellemző a teremtenyek között: állandó nyitottságot a misztériumra és kielégíthetetlen megismerési vágyat. Ennek következtében minden egyes kultúra hordozza és kifejezi a kiolthatatlan vágyat valami tökéletesség után. Ezért elmondható, hogy a kultúra magában hordozza az isteni kinyilatkoztatás elfogadásának képességét.

A módra, ahogyan a keresztények a hitet megélték, környezetük kultúrája is hatással volt, és viszont, a keresztény életstílus hatására idővel átalakult a kultúra, amelyben éltek. A keresztények minden kultúrába beviszik az Isten változhatatlan igazságát, melyet Isten egy nép történelmében és kultúrájában nyilatkoztatott ki. Századok folyamán így ismétlődött az esemény, melynek

pünkösöd napján tanúi voltak a zarándokok Jeruzsálemben. Amikor az apostolokat hallották, ezt kérdezték: „Hát nem mind galileaiak, akik itt beszélnek? Hogyan hallja hát őket mindegyikünk a saját anyanyelvén? Mi, pártusok, médek, elamiták és Mezopotámiának, Júdeának, Kappadóciának, Pontusznak, Ázsiának, Frígiának, Pamfiliának, Egyiptomnak és Líbia Cirene körüli részének lakói, a Rómából való zarándokok, zsidók és prozeliták, krétaiak és arabok, halljuk, hogy a mi nyelvükön hirdetik Isten nagy tetteit!” (ApCsel 2,7-11) A különböző kultúrákban hirdetett evangélium befogadótól hívő elfogadást követelt, de nem akadályozta őket kulturális sajátosságaik megtartásában. S ez nem okozott semmiféle elkülönülést, mert a megkeresztelték népét olyan egyetemesség jellemzi, mely minden kultúrát befogad, és elősegíti, hogy a bennük rejlő értékek az igazságban teljesen kibontakozzanak.

Ezért egyetlen kultúra sem lehet kritérium, még kevésbé az igazság végső kritériuma az isteni kinyilatkoztatás számára. Az evangélium nem áll ellentétben ezzel vagy azzal a kultúrával, mintha a velük való találkozásnál kiragadná sajátosságaikból, vagy számukra idegen, külső formákba akarná kényszeríteni őket. Ellenkezőleg, az üzenet, amit a hívő a világba és kultúrákba visz, a szabadulás igazi formája minden bűn okozta rendetlenségtől, s ugyanakkor meghívás a teljes igazságra. E találkozásban a kultúráktól nemcsak semmit sem vesznek el, hanem épp ellenkezőleg, biztatást kapnak, hogy nyíljanak meg az evangélium igazsága előtt, amelyből ösztönzést nyernek a további fejlődéshez.

72. A tény, hogy az evangelizáció a maga útján először a görög filozófiával találkozott, nem azt jelenti, hogy a megközelítés más útjai ki vannak zárva. Napjainkban, amikor az evangélium egymás után kerül érintkezésbe olyan kultúrákkal, melyek korábban kívül estek a kereszténység területén, az inkulturáció új feladatai merülnek föl. A mi nemzedékünk olyan problémák elé kerül, amilyeneket az első századok egyházának kellett megoldania.

Gondolataim önkéntelenül Kelet felé fordulnak, melynek országai oly gazdagok ősi vallási és filozófiai hagyományokban. Indiának egészen sajátos helye van közöttük. Az indiai lelket nagy szellemi erőfeszítés vitte olyan tapasztalat megszerzésére, mely által a lélek az idő és a tér akadályaitól való megszabadulása után eléri az abszolút jót. A szabadulás e keresési folyamatába illeszkednek a főbb metafizikai iskolák.

A mai, főként indiai keresztények feladata, hogy e gazdag örökségből kiemeljék azokat az elemeket, melyek úgy egyeztethetők össze a hitükkel, hogy ezáltal a keresztény tanítás gazdagodjék. A dolgok e megítélésénél, a Nostra aetate zsinati határozatból kiindulva, néhány alapszabályt meg kell tartani. Az első szabály az emberi szellem egyetemessége, melynek alapvető követelményei az összes kultúrában azonosak. A második szabály az elsőből adódik: amikor az Egyház olyan nagy kultúrákkal találkozik, melyekkel korábban nem volt kapcsolata, nem vetheti el mindazt, amit a görög-latin gondolkodásba történt inkulturációja során elsajátított. Lemondani erről az örökségről ellentmondana Isten gondviselő tervének, aki az Egyházat az idő és történelem útján vezeti. Ez a szabály egyébként minden korszak Egyházára érvényes, a holnap Egyházára is, mely úgy fogja érezni, hogy gazdagodott a keleti kultúrákhoz történő mai

közeledésével. Ebben az örökségben új indításokat fog találni arra, hogy termékeny dialógusra lépjen azokkal a kultúrákkal, melyeket az emberiség fog segíteni, hogy előbbre jussanak a jövőbe vezető úton. Harmadszor: óvakodni kell attól, hogy az indiai gondolkodás sajátosságainak és különlegességeinek őrzésére vonatkozó jogos igényét összetévesszük azzal a véleménnyel, hogy egy kulturális hagyománynak be kell zárkóznia a maga különlegességébe és fönn kell tartania szembenállását más hagyományokkal; ez ellentétes volna az emberi szellem természetével.

Amit Indiáról mondtunk, érvényes Kína, Japán és Ázsia népei nagy kultúráinak hagyományaira, valamint arra a gazdagságra, amit Afrika, főként szájhagyomány útján átadott kultúrái hordoznak.

73. Mindezeket megfontolva a kapcsolat, melyet a teológia és a filozófia között ki kell alakítanunk, bizonyos körforgást mutat. A teológia kiindulópontja és forrása Isten történelemben kinyilatkoztatott igéje, míg a végső cél annak egymást követő korszakokban fokozatosan elért megértése. Másrészt pedig mivel Isten igéje Igazság (vö. Jn 17,17), megértéséhez elkerülhetetlenül hozzájárul az emberi igazságkeresés, azaz a filozófáló elme, mely saját törvényeinek tiszteletben tartásával tevékenykedik. De nem a teológiai nyelvben egy filozófiai rendszer valamilyen fogalmának vagy részének egyszerű alkalmazásáról van szó, hanem a döntő az, hogy a hívő ész gondolkodási képességét az igazság megismerésére olyan folyamatban használja, mely Isten Igéjéből kiindulva törekszik elérni annak teljesebb megértését. Egyébként világos, hogy ha az ész e két pólus Isten Igéje és annak jobb megértése között mozog, figyelmeztetést és bizonyos módon irányítást kap ahhoz, hogy elkerülje azokat az utakat, melyek elmennek a kinyilatkoztatott igazság, végső soron az egyszerű, tiszta igazság mellett; ezzel szemben késztetést kap olyan utak keresésére, melyekről még csak nem is álmodta, hogy járhat rajtuk. Az Isten Igéjével való eme körforgásos kapcsolatból a filozófia gazdagabban kerül ki, mert az ész új és nem várt célokat ér el.

74. A bizonyítékot egy ilyen kapcsolat termékenysége mellett nagy keresztény teológusok személyes története szolgáltatja, akik mint filozófusok is kiválóak voltak, és ránk hagyott nagy spekulatív értékű írásaik alapján joggal állíthatók az ókori filozófia mesterei mellé. Érvényes ez az egyházatyákra éppúgy kik közül legalább Nazianzi Szent Gergelyt és Szent Ágostont meg kell neveznünk, mint a középkori tudósokra, köztük a három nagy csillagra, Szent Anzelmra, Szent Bonaventurára és Aquinói Szent Tamásra. A filozófia és Isten Igéje közti termékeny kapcsolat megmutatkozott abban a bátor kutatásban is, melyet néhány újabb gondolkodó végzett. Közülük a nyugati területen olyan személyiségeket szeretnék megnevezni, mint John Henry Newman, Antonio Rosmini, Jacques Maritain, Étienne Gilson és Edith Stein; a keleti területről Vladimir S. Szolovjev, Pavel A. Florenszkij, Pjotr J. Csadajev és Vladimir N. Losszky említendő. Amikor e szerzőkre hivatkozom, kik mellett még sok mást is meg lehetne nevezni, természetesen nem szándékom helyeselni gondolkodásuk minden szempontját, hanem csak a filozófiai kutatás olyan útjának beszédes példáiként mutatom be őket, mely a hit tanításával való találkozásból figyelemreméltó előnyöket merített. Egy dolog biztos: e mesterek szellemi útjának szemlélése csak használhat az igazság keresésében való előbbre jutásban és az elért eredmények

fölhasználásában az ember javára. Reménykednünk kell, hogy e nagy filozófiai-teológiai hagyomány az Egyház és az emberiség javára ma és a jövőben is folytatókra és tisztelőkre talál.

A filozófia különféle álláspontjai

75. Mint a hit és a filozófia kapcsolatának röviden vázolt történetéből látszik, többféle filozófiai álláspontot lehet megkülönböztetni a keresztény hittel kapcsolatban. Az első az evangélium kinyilatkoztatásától teljesen független filozófia helyzete: arra a filozófiára gondolok, mely a Megváltó születése előtti korszakokban és a Krisztus utáni időben olyan területeken alakult ki, ahová az evangélium még nem jutott el. Ebben a helyzetben a filozófia kinyilvánította azon törvényes törekvését, hogy autonóm (sui iuris) vállalkozás akar lenni; azaz saját törvényeit követi, és kizárólag az ész erőit használja. Jóllehet tudatában vagyunk az emberi ész veleszületett gyöngeségéből fakadó komoly korlátainak, e törekvést támogatni és erősíteni kell. A filozófiai kutatás ugyanis, amennyiben a természet korlátai között keresi az igazságot, legalább bennfoglaltan nyitott a természetfölötti valóságra.

Mi több: amikor a teológiai nyelv filozófiai fogalmakat és érveket használ, be kell tartania a megismerés helyes autonómiáját. A szigorú észbeli kritériumok szerinti érvelés ugyanis biztosíték az általánosan érvényes eredmények eléréséhez. Itt is érvényes az elv, mely szerint a kegyelem nem rontja le, hanem tökéletesíti a természetet: a hívő beleegyezés, mely mind az értelmet, mind az akaratot kötelezi, a kinyilatkoztatott igazságot elfogadó hívő akarati szabadságát nem szünteti meg, hanem tökéletesíti.

E becsületes igénytől teljesen eltérő az úgynevezett „elkülönített” filozófia elmélete, ahogy azt néhány modern filozófus képviseli. Ez az elmélet a jogos autonómián felül a gondolkodás függetlenségét követeli, ami helytelen: ugyanis elutasítani az igazságnak azt a megtámasztását, ami az isteni kinyilatkoztatásból ered, egyértelmű az igazság mélyebb megismerése útjának elrekesztésével, magának a filozófiának a kárára.

76. A filozófia másik álláspontja az, amit sokan keresztény filozófiának neveznek. Ez az elnevezés helyes, de nem szabad félreérteni: nem az Egyház hivatalos filozófiáját jelenti, hiszen a hit lényege szerint nem filozófia. A keresztény filozofálás művészetét jelenti, tudniillik a hittel eleven kapcsolatban lévő filozófiai gondolkodást. Tehát nem egyszerűen egy olyan filozófiáról van szó, melyet keresztény filozófusok dolgoztak ki, akik kutatásaik során a hitnek semmiben sem akartak ellentmondani. Amikor keresztény filozófiáról beszélünk, a filozófiai gondolkodásnak arra a jelentős fejlődésére gondolunk, mely a keresztény hit közvetlen vagy közvetett hozzájárulása nélkül nem jöhetett volna létre.

A keresztény filozófiának tehát két fajtája van, melyek közül az egyik szubjektív, s általa a hit megtisztítja az észet. A hit mint isteni erény megszabadítja az észet a túlzott önbizalomtól mely a filozófusok nagy kísértése. Ennek tanúja már Szent Pál, az egyházatyák s a hozzánk időben közelebbi filozófusok, mint például Pascal és Kierkegaard. Az alázattal együtt a filozófus a

bátorságot is megkapja olyan problémákkal való foglalkozáshoz, melyeket a kinyilatkoztatásból nyert ismeretek nélkül aligha oldhatna meg. Gondoljunk például a rossz és a szenvedés problémájára, a személyes Isten kilétére, az élet értelmének kérdésére, vagy a radikálisan metafizikai kérdésre: „Miért létezik valami?”

A keresztény filozófia másik fajtája, mely a tartalomra vonatkozik, objektív: a kinyilatkoztatás világosan és érthetően közöl néhány olyan igazságot, mely az ész számára ugyan nem hozzáférhetetlen, mégse jött volna rá talán soha, ha csak önmagára kellene hagyatkoznia. E területre tartoznak olyan kérdések, mint a személyes, szabad és teremtő Isten fogalma, mely a filozófiai gondolkodás s főként a „lét” filozófiája számára oly nagy jelentőségű. Ide tartozik a bűn valósága is, ahogy a hit fényében jelenik meg, mely segít a rossz problémájának megfelelő filozófiai megközelítésében. A személynek mint szellemi lénynek a fölfogása is a hit sajátossága: az emberek méltóságáról, egyenlőségéről és szabadságáról szóló keresztény üzenet kétségtelenül befolyásolta a modern filozófiai gondolkodást. Mint korunkhoz közelebb álló példát említhetjük a keresztény kinyilatkoztatás csúcspontját jelentő történelmi esemény filozófiai jelentőségének fölfedezését. Nem véletlenül vált annak a történelemfilozófiának sarkpontjává, mely új fejezetet nyitott az ember számára az igazság keresésében.

A keresztény filozófia objektív elemei közé tartozik annak szükségessége is, hogy keresni kell a Szentírás által közölt néhány igazság észszerű voltát, mint például az ember természetfölötti meghívásának lehetősége, vagy az áteredő bűn. Olyan feladatok ezek, melyek arra indítják az ésszt, hogy elismerje: létezik igaz és értelmes valóság azokon a szűk határokon túl is, melyek közé hajlandó bezárkózni. E témák ugyanis tágítják az ésszerű dolgok körét.

Amikor e tartalmakról gondolkodnak, a filozófusok nem válnak teológussá; mert nem arra tesznek kísérletet, hogy a hit igazságait a kinyilatkoztatás felől értsék meg és magyarázzák. Munkájukat a saját területükön és saját, tisztán racionális módszerükkel végzik, de kutatásukat kiterjesztették az igaz új területeire. Elmondhatjuk, hogy Isten Igéjének e serkentő hatása nélkül a modern és kortárs filozófia jelentős része nem is léteznék. E tényállás megőrzi teljes jelentését akkor is, ha az utóbbi századokban sok filozófus hagyta el az igaz keresztény tanítást.

77. További jelentős filozófiai álláspont jelenik meg akkor, amikor maga a teológia szólítja meg a filozófiát. Valójában ugyanis a teológia mindig rászorult és rászorul a filozófia segítségére. Mivel ugyanis a teológiai munka a kritikus ész tevékenysége a hit fényében, a fogalmi és érvelési szempontból csiszolt és kiművelt ész egész kutatása számára alapföltétel és követelmény. Ezen túlmenően a teológiának szüksége van a filozófiára mint beszélgető-partnerre, hogy saját elveinek érthetőségét és egyetemes igazságát meg tudja állapítani. Nem véletlenül történt, hogy az egyházatyák és a középkori teológusok magyarázó eszközként elfogadták a nemkeresztény filozófiákat. E történelmi tény bizonyítja az autonómia kiválóságát, melyet a filozófia e harmadik álláspontjában is megőrzi, ugyanakkor megmutatja a szükséges és mélyreható változást is, melyet magára kell vállalnia.

A filozófiát e mellőzhetetlen és kiváló szolgálat értelmében nevezték az egyházatyák kora óta ancilla theologiae-nak, a 'teológia szolgáltató leányának'. Nem azért nevezték így, hogy a filozófia rabszolga vagy csupán eszköz voltát hangsúlyozzák a teológiával szemben. Sokkal inkább abban az értelemben használták, ahogyan Arisztotelész a tapasztalati tudományokról mint az „első filozófia” „szolgáltatóról” beszélt. E kifejezés, mely napjainkban a fent említett autonómia-elv következtében csak nehezen használható, a történelem folyamán arra szolgált, hogy a két tudomány kapcsolatának szükségességét és szétválasztásuk lehetetlen voltát jelezze.

Ha egy teológus vonakodik a filozófia használatától, abba a veszélybe kerül, hogy filozofál, anélkül, hogy tudná, és olyan gondolati struktúrákba zárkózik, melyek nem alkalmasak a hívő megértéshez. Ugyanígy, ha egy filozófus kizárna minden kapcsolatot a teológiával, kötelezettségének érezné, hogy önállóan foglalkozzék a keresztény hit tartalmaival, ahogy ez néhány modern filozófussal megtörtént. Mindkét esetben fölmerül az autonómia alapelvei melyeket minden tudomány meg akar őrizni megsemmisítésének veszélye.

Ez a filozófiai álláspont, mivel hozzájárul a kinyilatkoztatás megértéséhez, a teológiával együtt közvetlenebbül is a Tanítóhivatal tekintélye és megítélése alá tartozik; mint ezt korábban bizonyítottam. A hitigazságból ugyanis meghatározott követelmények következnek, melyeket a filozófiának attól a pillanattól tiszteletben kell tartania, amikor kapcsolatba lép a teológiával.

78. E meggondolások fényében teljesen érthetővé válik, hogy a Tanítóhivatal miért dicsérte ismételtén Aquinói Szent Tamás filozófiájának érdemeit, s miért állította mesterül és a teológiai tanulmányok példaképéül. A Tanítóhivatalnak nem az volt a szándéka, hogy kifejezetten filozófiai kérdésekben állást foglaljon, sem az, hogy különleges fölfogások megtartását parancsolja. Hanem az volt és marad a szándéka, hogy megmutassa: Aquinói Szent Tamás hiteles példakép mindazoknak, akik keresik az igazságot. Gondolkodásában ugyanis az értelem igénye és a hit ereje megtalálta azt a legmagasabb együttlátást, amit a gondolkodás egyáltalán elérhet; miközben radikálisan megvédte a kinyilatkoztatás sajátosságát, soha nem szorította háttérbe az ész saját útját.

79. Ebben az utolsó részben a Tanítóhivatal korábbi megnyilvánulásainál világosabban ki szeretnék jelteni néhány követelményt, amit a teológia s azt megelőzően Isten Igéje a filozófiai gondolkodás és a modern filozófia elé állít. Mint már korábban kiemeltem, a filozófusnak saját szabályai szerint kell eljárnia és saját elveire kell támaszkodnia; az igazság azonban csak egy lehet. A kinyilatkoztatás és annak tartalma soha nem nyomhatja el az ész fölfedezéseit és törvényes autonómiáját; az értelemnek viszont nem kell elveszítenie kérdező és önmagát kérdőre vonó képességét annak tudatában, hogy nem emelkedhet abszolút és kizárólagos érvényre. Mivel a kinyilatkoztatott igazság a szubisztens létezőből áradó ragyogással világítja meg a létet, világosságot ad a filozófiai reflexió útjának is. Így tehát a keresztény kinyilatkoztatás lesz az az igazi hely, ahol a filozófia és teológia tudománya kapcsolatra lépve kölcsönösen kiegészítik egymást. Ezért kívánatos, hogy mind a teológusok, mind a filozófusok engedjék vezetni magukat az igazság egyetlen tekintélyétől, és olyan filozófiát dolgozzanak ki, ami összhangban áll Isten

Igéjével. Ez a filozófia a kultúra és a keresztény hit találkozási helye lesz, a hívők és nemhívők között a megértés helye. Segítséget nyújt, hogy a hívők közvetlen közletről meggyőződjenek: a hit elmélyülését és épségét támogatja, ha társul a gondolkodással és nem mond le róla. És ismét csak az egyházatyák tanítása vezet erre a meggyőződésre: „Maga a hit nem más, mint beleegyezéssel (cum assensione) gondolkodni. (...) Mindaz, aki hisz, gondolkodik, hívő módon gondolkodik, és gondolkodván, hisz (...), mert a hit, ha nem gondolkodik, mit sem ér.”^[95] És egy másik helyen ez áll: „Ha elvétetik a beleegyezés, a hit elvész, mert beleegyezés nélkül nincs hit.”^[96]

HETEDIK FEJEZET – MAI KIHÍVÁSOK ÉS FELADATOK

Isten Igéjének mellőzhetetlen követelményei

80. A Szentírás kifejezetten és burkoltan egész sor olyan mozzanatot tartalmaz, melyek határozottan filozófiai emberképhez és világlátáshoz segítenek. A keresztények fokozatosan ébredtek tudatára a Szent Könyvekben rejlő gazdagságnak. A Szentírás lapjairól kiviláglik, hogy a számunkra tapasztalható valóság nem az abszolút valóság: nem teremtetlen és nem is magától való. Isten az egyetlen abszolút valóság. Emellett a Szentírásból az embert úgy ismerjük meg, mint imago Dei-t, Isten képmását, mely pontos jelzéseket ad létéről, szabadságáról és lelke halhatatlanságáról. Mivel a teremtett világ nem elég önmagának, az autonómia minden olyan illúziója, mely tagadja a teremtmények és az ember természet szerinti függését Istentől, szerencsétlenségekhez vezet, melyek megsemmisítik a harmónia és az emberi lét értelmének keresését.

A legszomorúbb kérdéstről, az erkölcsi rosszról is szó van a Szentírásban, mely elmondja, hogy az erkölcsi rossz nem az anyag valamilyen hibájára vezethető vissza, hanem inkább egy seb, mely az emberi szabadság rendetlen gyakorlásából származik. Végül Isten Igéje fölveti a problémát, hogy mi értelme van a létnek, és föltárja a választ, amikor az embert elvezeti Jézus Krisztushoz, a megtestesült Igéhez, aki az emberi létet a maga teljességében valósítja meg. A Szentírás olvasásából más szempontokat is ki lehet emelni, de a relativizmus, a materializmus és a panteizmus minden formájának elutasítása nyilvánvaló.

Ennek a Szentírásban rejlő „filozófiának” elsődleges meggyőződése, hogy az emberi élet és maga a világ valamit jelent, s arra a beteljesedésre irányul, mely Jézus Krisztusban valósul meg. A megtestesülés misztériuma marad mindig a középpont, amelyhez fordulni kell, hogy az emberi létnek, a teremtett világnak és magának Istennek a titkát fölfoghassuk. E misztériumban végletes kihívások vannak a filozófia számára, mert arra készíti az emberi észet, hogy tegyen magáévá egy olyan logikát, mely a beszűküléssel fenyegető falakat lerombolja. A lét értelme ugyanis itt éri el csúcspontját. Itt válik érthetővé Isten és az ember legbensőbb lényege: a megtestesült Ige misztériumában az isteni és az emberi természet mindegyike megőrzi a maga sajátosságait, ugyanakkor egyedülálló egység jön létre, mely keveredés nélkül köti őket össze.^[97]

81. Meg kell állapítanunk, hogy mai helyzetünk egyik legfontosabb összetevője „a dolgok értelmének krízise”. Úgy megsokasodtak a gyakran tudományos színezetű nézetek az életről és a világról, hogy valóban átéljük, hogyan hatalmasodik el a tudás töredékessége. Éppen ettől válik nehezzé és gyakran hiábavalóvá a dolgok értelmének keresése. Még drámaibb, hogy az adatok és tények e kavargásában melyek között élünk, s úgy látszik, ezek alkotják a lét tulajdonképpeni folyamatát nem kevesen megkérdézik, hogy egyáltalán van-e még értelme a dolgok értelmét keresni. A válaszra törekvő elméletek többsége, illetve a világ és az emberi élet különböző látás- és értelmezési módjai csak fölerősítik e radikális kétkedést, ami könnyen szkepticizmusba, közömbösségbe vagy a nihilizmus különböző megnyilvánulásaiba torkollik.

Ennek következtében az emberi szellemet kétértelmű gondolkodás keríti hatalmába, mely arra készíti, hogy még inkább önmagába, immanenciája korlátai közé zárkózzon és semmiféle kapcsolata ne legyen a transzcendenssel. A filozófiát, mely többé nem teszi föl a lét értelmének kérdését, az a nagy veszély fenyegeti, hogy pusztá eszközzé fokozza le az észet és kiöli belőle az igazság szenvedélyes keresésének készségét.

A filozófiának, hogy összhangban legyen Isten Igéjével, mindenekelőtt meg kell szereznie a bölcsesség jelleget, ami nem más, mint az élet végső és átfogó értelmének keresése. Ez az első követelmény, ha a dolgokat helyesen mérlegeljük, nagyon hasznos indítást ad magának a filozófiának arra, hogy alkalmazkodjék a természetéhez. Ha ezt teszi, nemcsak döntő kritikai fórum lesz, mely a tudomány különböző részeinek alapjait és korlátait jelöli ki, hanem az emberi tudás és cselekvés legfelső fóruma is lesz, mert arra rendeli őket, hogy végső céljuk és végső értelmük felé törekedjenek. E bölcsességi jelleg ma annál inkább elengedhetetlen, mert az emberiség rendkívül megnövekedett technikai hatalma megköveteli a végső értékek megújított és nagyon pontos ismeretét. Ha e technikai eszközöket egy, a pusztá hasznosságot felülmúló célra rendeltség nem vezérli, nagyon hamar embertelenné, sőt az emberi nemet elpusztító erővé válhatnak.[\[98\]](#)

Isten Igéje kinyilatkoztatja az ember végső célját, és a világban végzett tevékenységének egyetemes értelmet ad. Ezért készíti Isten Igéje a filozófiát, hogy kutassa ezen értelem természetes alapját, ami minden személy természetszerű vallásossága. Bármely filozófia, mely tagadni kívánná, hogy e végső és egyetemes értelem megtalálható, nemcsak alkalmatlan, hanem téves filozófia is volna.

82. E bölcsességre kötelezett szerepet képtelen volna egy olyan filozófia vállalni, mely nem volna önmagában valós és igaz tudás; azaz olyan filozófia, mely a valóságnak nemcsak egy-egy esetleges funkcionális, formális vagy utilitarista szempontjára, hanem a valóság teljes és végső igazságára, tehát a megismerés tárgyi lényegére irányul. Ezért érvényes a másik követelmény: bizonyítani kell, hogy az ember képes elérni az igazság megismerését; amely megismerés az objektív igazságot azon adaequatio rei et intellectus, 'a dolog és az értelem megfelelése' által éri el, melyről a skolasztikus tudósok beszéltek.[\[99\]](#) E követelményt, ami a hitnek sajátja, a II. Vatikáni Zsinat kifejezetten megerősítette: „Az értelem nem korlátozódik pusztán a jelenségekre, hanem az

érthető valóságot igaz bizonyossággal meg tudja ragadni, noha a bűn következményeként részben elhomályosult és meggyöngült.”[\[100\]](#)

Egy gyökerében fenomenologikus vagy relativista filozófia alig volna alkalmas arra, hogy ezt a segítséget megadja, amikor az Isten Igéjében rejlő teljesség mélyebb megismeréséről van szó. A Szentírás ugyanis mindig föltételezi, hogy az ember még ha vétkes is a hazugságban és a kétértelmű beszédben képes megismerni és megragadni a tiszta és egyszerű igazságot. A Szent Könyvekben, s főleg az Újszövetségben vannak teljesen ontológiai jellegű szövegek és kijelentések. A sugalmazott szerzők ugyanis tudtak igaz kijelentéseket tenni, tudniillik olyanokat, melyek tárgyi valóságot fejeznek ki. Nem állítható, hogy a katolikus hagyomány bármilyen módon tévedett volna, amikor Szent János és Szent Pál bizonyos kitételeit úgy fogadta, mint Krisztus lényegéről szóló megállapításokat. Ezért a teológiának, amikor e kijelentések megértéséhez és magyarázatához fog, szüksége van annak a filozófiának a szolgálatára, mely nem tagadja az objektíven igaz, természetesen mindig tökéletesítendő megismerés lehetőségét. Ez érvényes az erkölcsi lelkiismeret ítéletére is, melyről a Szentírás föltételezi, hogy tud objektíven igaz lenni.[\[101\]](#)

83. A két előbbi követelmény magával hozza a harmadikat is: valóban metafizikai természetű filozófiára van szükség, mely képes arra, hogy fölülmúlja az érzéki adottságokat, hogy igazságkeresése közben eljusson valami abszolút, végső és alapvető megismerésre. Olyan követelmény ez, mely burkoltan már benne van mind a bölcsesség jellegű, mind az analitikus megismerésekben; kiváltképpen az erkölcsi jóra vonatkozó ismeretek követelménye, melynek végső alapja a legnagyobb jó, maga Isten. A metafizikáról nem úgy kívánok szólni, mint sajátos iskoláról vagy különleges történeti irányzatról. Csak azt akarom megerősíteni, hogy a valóság és az igazság fölülmúlja a tényeket és az érzékelhető jelenségeket; meg akarom védeni az ember képességét, mellyel e transzcendens és metafizikai dimenziót valóban és biztonsággal, ámbár tökéletlenül és analóg módon megismeri. Így tehát a metafizika tudományát nem kell az antropológia ellenlábásának tekinteni, hiszen épp a metafizika alapozza meg a személy szellemi természetéből adódó méltóságát. S épp a személy jelenti a kiváltságos helyet, ahol az ember találkozik a létezés aktusával és ennek következtében a metafizikai reflexióval.

Valahányszor az ember fölfedez egy utalást az abszolútra és a transzcendensre, rés nyílik előtte a valóság metafizikai dimenziójára: az igazságban, a szépségben, az erkölcsi jóban, a többi személyben, a létben és Istenben. A nagy kihívás, ami az évezred végén vár ránk, abban áll, hogy sikerül-e végrehajtanunk a szükséges és sürgető átmenetet a jelenségtől az alaphoz. Ezért nem állhatunk meg a pusztá tapasztalatnál; még ha néhányszor a tapasztalat ki is fejezi és meg is mutatja az ember belső természetét és szellemiségét, a spekulatív mérlegelésnek kell elérnie a szellemi szubsztanciát és annak alapját. Egy olyan filozófiai gondolkodás, mely mellőzné e metafizikai nyitottságot, teljesen alkalmatlan volna arra, hogy a kinyilatkoztatás megértésében közvetítő szerepet játszasson.

Isten Igéje ugyanis folyvást arra utal, ami meghaladja az emberi tapasztalatot, sőt az emberi gondolkodást is; de ez a „misztérium” nem tudna föltárulkozni, és a teológia sem tudná bizonyos

fokig érthetővé tenni,[102] ha az emberi megismerést az érzéki tapasztalatok korlátai megkötnék. A metafizika ezért bizonyos értelemben közvetítő a teológiai kutatásban. Ha a teológiát megfosztanák a metafizikai távlattól, nem léphetne túl a vallásos tapasztalat vizsgálatán, és lehetetlen volna az is, hogy az intellectus fidei, a 'hívő megértés' megfelelő módon kifejezze a kinyilatkoztatott igazság egyetemes és transzcendens értékét.

Azért hangsúlyozom annyira a metafizikai összetevőt, mert meg vagyok róla győződve, hogy ezen az úton kell járnunk, hogy a mai filozófiát nagy részben érintő krízist legyőzhessük és a társadalmunkban elterjedt téves magatartásformákat kiigazítsuk.

84. A metafizikai munka jelentősége még nyilvánvalóbb lesz, ha a különböző nyelvanalízisek és a hermeneutikai tudományok fejlődését nagyító alá helyezzük. E kutatások eredményei nagyon hasznosak lehetnek a hívő megértés számára, amennyiben világosabbá teszik az emberi megismerés és beszéd struktúráját s a beszéd minden értelmét. Mégis vannak e tudományok szerzői között olyanok, akik hajlamosak a valóság megértésének és megnevezésének kutatásánál megtorpanni, továbbá nem ismerik el az emberi ész képességét, mellyel a dolgok lényegét fölfedezheti. Hogyan ne látnánk e magatartásban annak a korunkat átható bizalmi válságnak bizonyosságát, mely az ész képessége iránt mutatkozik meg? Mikor pedig bizonyos apriori, bizonyíték nélküli föltételezések alapján e vélemények már a hit tanítását homályosítják el és egyetemes érvényességét tagadják, nem csupán az észet alázzák meg, hanem önmagukat is teljesen beszűkítik. A hit ugyanis nyilvánvalóan föltételezi, hogy az emberi beszéd bizonyos egyetemes módon jöllehet analóg, de nem kevésbé kifejező fogalmakkal kifejezi az isteni és transzcendens valóságot.[103] Ha nem így volna, Isten Igéje, amely akkor is isteni, ha emberi nyelvbe öltözik, nem volna képes rá, hogy bármit elmondjon Istenről. E Szó magyarázata nem csupán az egyik értelmezésből a másikba utal bennünket, úgy, hogy semmiféle egyszerűen igaz állításhoz nem vezet; máskülönben nem volna isteni kinyilatkoztatás, hanem csak emberi nézetek keringésének Felőle, és arról, amit Ő rólunk valószínűleg gondol.

85. Jól tudom, hogy az Isten Igéje oldaláról a filozófiával szemben támasztott követelmények sokaknak, akik a filozófiai kutatás mai helyzetét átélik, nehéznek tűnhetnek. Ezért fölidézem, amit a pápák nemzedékek óta szüntelenül tanítanak, s amit a II. Vatikáni Zsinat is megerősített, és határozott meggyőződéssel szeretném állítani, hogy az ember képes a tudás egységes és rendezett látására eljutni. Egyike ez azoknak a feladatoknak, melyeket a keresztény gondolkodásnak a keresztény időszámítás következő évezredében vállalnia kell. Mivel a tudás mozaik-jellege az igazság töredékes megközelítését és a megértés belőle fakadó szétesését vonja maga után, megakadályozza a mai ember belső egységét. Nem kell-e az Egyháznak emiatt aggódnia? E bölcsességet érintő feladat közvetlenül az evangéliumból hárul a pásztorokra, és nem vonhatják ki magukat annak kötelezettsége alól, hogy vállalják e feladatot.

Úgy vélem, mindazok, akik ma filozófusként meg akarnak felelni a követelményeknek, melyeket Isten Igéje az emberi gondolkodással szemben támaszt, érvelésüket e posztulátumok alapján és azzal a nagy hagyománnyal összefüggésben kell kidolgozniuk, mely az ókori filozófusokkal

kezdődött, s az egyházatyákon és a skolasztika tudósain keresztül érkezik el az újabb gondolkodás megértéséhez és a jelenkor fő gyümölcseihez. Ha a filozófus használni tudja e hagyományt és engedi, hogy az irányítsa, nem lehet hűtlen a filozófiai kutatások autonómiájának őrzésében sem.

Ebben az értelemben még fontosabb, hogy jelenlegi helyzetünkben néhány filozófus kezdeményezze a hagyomány igen nagy fontosságának fölfedezését a helyes gondolkodás számára. A hagyományra való hivatkozás ugyanis nem egyszerű emlékezés a múltra; sokkal inkább az egész emberiséghez tartozó kulturális örökség elismerése. Sőt, azt mondhatjuk, hogy mi magunk a hagyományhoz tartozunk, és nem rendelkezhetünk vele kényünk-kedvünk szerint. Épp e hagyományba gyökerezettség teszi lehetővé ma, hogy kialakítsunk egy eredeti, új és jövőbe mutató gondolkodást. Ez fokozott mértékben érvényes a teológiára is. Nemcsak azért, mert ősforrása az Egyház élő hagyománya,^[104] hanem mert ezáltal képesnek kell lennie arra, hogy visszanyerje mind az elmúlt századokat átható mély teológiai hagyományt, mind a megszakítatlan filozófiai hagyományt is, mely igaz bölcsességével le tudta győzni a tér és idő korlátait.

86. A kortárs filozófiai reflexiónak a keresztény hagyományban kidolgozott filozófiával való folyamatos, szoros kapcsolatának sürgetése azt a veszedelmet akarja elhárítani, mely benne rejlik néhány, napjainkban széles körben elterjedt véleményben. Szükségesnek tartom, hogy legalább röviden kitérjek rájuk, hogy tévedéseiket és a filozófiai munkát veszélyeztető hatásukat megmutassam.

Az első veszedelem eklekticizmus néven ismert. E szó annak magatartását jelenti, aki kutatásába, tanításába, még a teológiai érvelésébe is egy-egy, különböző filozófiákból származó fogalmat átvesz anélkül, hogy annak rendszerbeli összefüggésével és történeti beágyazottságával törődne. Ily módon egy fogalomban nem képes megkülönböztetni az igaz részt a többi, téves vagy tökéletlen résztől. Az eklekticizmus szélsőséges formája ismerhető föl a filozófiai fogalmakkal való retorikus visszaélésben is, ami egyik-másik teológusnál olykor előfordul. Az ilyen visszaélés nem hasznos az igazság kutatása számára, és sem a teológus, sem a filozófus gondolkodását nem arra neveli, hogy okosan és komolyan érveljen. A filozófiai tanítások és sajátos nyelvük, valamint kialakulási körülményeik komoly és elmélyült tanulmányozása nagyon segít az eklekticizmus veszedelmének elkerülésében, és lehetővé teszi e tanok megfelelő beépítését a teológiai érvelésbe.

87. Az eklekticizmus módszertani tévedés, de magában rejthet olyan fölfogásokat, melyek a historicizmus jellemzői. Egy korábbi tanítást a helyes megértés érdekében a maga történelmi és kulturális összefüggésében kell látni. A historicizmus alaptétele ezzel szemben az, hogy egy-egy filozófia igazságát aszerint kell megítélni, hogy megfelelt-e az adott periódusnak és a meghatározott történeti feladatnak. Ily módon, legalábbis burkoltan, tagadják az igaz örökérvényűségét. Ami az egyik korszakban igaz volt, mondja a historicizmus tudósa, az egy másik korszakban érvényét veszítheti. Az emberi fogalmak története neki nem több, mint régészeti

lelet, melyből rekonstruálni lehet régi álláspontokat, de azokon nagyrészt túlhaladtunk és a jelen számára nincs semmiféle jelentőségük. Ezzel szemben meggondolandó, hogy e formulákban a kifejezett igazság vagy tévedés még akkor is, ha bizonyos módon időhöz és kultúrához kötött az idő és térbeli távolság ellenére minden esetben fölismerhető, s mint ilyen értékelhető lenne.

A teológiai gondolkodásban a historicizmus többnyire a „modernizmus” bizonyos formájában jelentkezik. Az egyébként jogos gondoskodással, hogy a teológiai érvelést a mai ember számára korszerűvé és elfogadhatóvá kell tenni, csak az új kifejezéseket és az általános filozófiai zsargont használják; ugyanakkor viszont mellőzik a kritikai észrevételeket, melyeket a hagyomány fényében olykor ki kell mondani. E modernizmus, mivel fölcseréli az igazságot a pillanatnyi hasznossággal, nem alkalmas arra, hogy megfeleljen az igazság követelményeinek, melyeknek a teológia köteles megfelelni.

88. További veszedelem, amire ügyelnünk kell, a szcientizmus. Ez a filozófiai fölfogás csak a pozitív tudományok megismerési formáit ismeri el érvényesnek, és a fantáziaképek világába utalja mind a vallási és teológiai megismerést, mind az etika és esztétika tudományát. Korábban ugyanezt a fölfogást pozitívizmusnak és újpozitívizmusnak nevezték, melyek értelmetlennek tartották a metafizikai jellegű kijelentéseket. A tudományelméleti kritika e véleményt hiteltelenné tette, de az most a szcientizmus köntösében újjáéled. Ebből a szempontból a metafizikai értékeket az érzelmi élet termékeivé silányítják, s mellőzik a „létezés” fogalmát, hogy a pusztaság és egyszerű tényeknek adjanak helyet. A tudomány tehát arra készül, hogy az emberi létet minden szempontból uralma alá hajtja a technológiai haladással. A természettudományos kutatások és a modern technológia kétségtelen eredményei hozzájárultak a szcientista szellem elterjedéséhez, ami határtalannak tűnik, ha figyelembe vesszük, mennyire behatolt a különböző kultúrákba és milyen alapvető változásokat hozott létre bennük.

Sajnos meg kell állapítanunk, hogy mindazt, ami az élet értelmének keresését érinti, a szcientizmus képviselői az irracionális vagy a képzeletbeli világ területére utalják. Nem kevésbé kiábrándító, ahogy ez a fölfogás a filozófia többi nagy problémájához közelít ha egyáltalán foglalkozik velük, melyeket felszínes analógiákra támaszkodó, minden értelmes alapot nélkülöző módon taglal. Ez pedig az emberi gondolkodás elszegényedéséhez vezet, mert ily módon megfosztják a gondolkodást azoktól az alapvető kérdésektől, melyekkel az animal rationale, az 'értelmes lény' földi léte kezdetétől fogva állandóan foglalkozott. Miután e fölfogás tükrében az etikai értékelésből kimaradt a kritikus ítélet, a szcientizmus gondolkodásának sikerült sokakat meggyőznie arról, hogy ami technikailag megvalósítható, az éppen emiatt erkölcsileg is elfogadható.

89. Nem kisebb veszéllyel jár a pragmatizmus, mely elsősorban arra jellemző lelkiület, aki döntéseiből kizárja az elméleti meggondolásokat vagy az etikai elvek alapján történő értékelést. E gondolkodási irányzat következményei súlyosak. Különösen az a demokrácia-értelmezés vált általánossá, mely figyelmen kívül hagyja az értékirányú, ezért változhatatlan alapokat: egy adott magatartás megengedett vagy tiltott volta a parlamenti többség szavazata alapján dől el.^[105] Az

ilyen ítéletalkotás következményei nyilvánvalóak: a fontos erkölcsi szabályok lassan bizonyos intézmények vitáinak hatáskörébe kerülnek. Mi több, maga az antropológia tudománya súlyosan sérül, ha az ember olyan egyoldalú szemlélésével művelik, melytől távol állnak az etikai töprengések, valamint a szenvedés és az áldozat, az élet és halál értelmének egzisztenciális analízise.

90. Az eddig felsorolt vélemények olyan általános fölfogáshoz vezetnek, mely úgy tűnik sok mai, a létezés értelmét mellőző filozófia közös horizontját adja. A nihilista értelmezésre gondolok, mely egyszerre utasít el minden megalapozást és tagad minden objektív igazságot. A nihilizmus az ember emberiségének és identitásának tagadása, már akkor, mielőtt ütközne Isten Igéjének tartalmával és követelményeivel. Nem kerülheti el ugyanis figyelmünket, hogy a „létről” való megfélekedés elkerülhetetlenül az objektív igazsággal, s vele együtt annak a kapcsolatnak elvesztésével jár, mely az emberi méltóság alapja. Ez készíti elő a lehetőséget, hogy az ember arcáról letöröljék az istenhasnolóságot tükröző vonásokat, s lassanként vagy egy pusztító hatalom karjaiba, vagy a magány kétségbeesésébe kergessék. Ha az embertől elveszik az igazságot, pusztá illúzió az állítás, hogy föl akarják szabadítani. Az igazság és a szabadság vagy együtt járnak, vagy mindkettő nyomorultul elvész.[\[106\]](#)

91. A fönt felsorolt gondolkodási irányzatokkal nem azzal a szándékkal foglalkoztam, hogy a filozófia jelenlegi helyzetéről tökéletes képet alkossak: egyébként is, nehéz volna e képet egyértelműen megalkotni. Szeretném hangsúlyozni, hogy a tudomány és a bölcsesség öröksége sok részterületen igazán gazdagodott. Elég említenünk a logikát, a nyelvfilozófiát, a tudományelméletet, a természetfilozófiát, az antropológiát, az affektív megismerés útjainak mély elemzését, a szabadság elemzésének egzisztenciális megközelítését. Ezzel szemben az immanencia elvének állítása, ami a racionalista törekvéseknek szinte középpontjában áll, már a múlt század óta olyan reakciókat váltott ki, melyek kétségbe vontak más, korábban nem vitatott alaptételeket. Így születtek irracionális áramlatok, s közben a kritika nyilvánvalóvá tette az ész abszolút uralmat követelésének teljes hiábavalóságát.

Néhány kifinomultabb szerző korunkat „posztmodern” kornak nevezi. E szó, melyet nem ritkán egymástól nagyon távol eső dolgokra használnak, olyan új elemek együttesének feltűnését jelzi, melyek elterjedtségük és hatékonyságuk révén súlyos és maradandó változásokat tudtak okozni. Ugyanezt a szót mindenekelőtt esztétikai, szociális és technológiai rendbe tartozó fogalmakra alkalmazták. Később vitték át a filozófia területére is, de mindig némi kétértelműséggel; részben azért, mert a posztmodern-nek minősített dolog megítélése olykor pozitív, máskor negatív; részben, mert nincs egyetértés a történelmi korszakok elhatárolásának kényes kérdése tekintetében. Egy dolog azonban kétségen felül áll: a gondolkodási irányzatok, melyek a posztmodernre hivatkoznak, figyelemre méltóak. Néhányuk véleménye szerint ugyanis a bizonyosság ideje visszahozhatatlanul elmúlt; az embernek most meg kell tanulnia a dolgok olyan horizontján élni, ahol semminek nincs értelme, s minden a mulandóság és esetlegesség jegyében áll. Minden bizonyosságot romboló kritikájában számos szerző hagyja figyelmen kívül a kellő megkülönböztetést, és tagadja a hitbeli bizonyosságot is.

E nihilizmus bizonyos igazolást nyer a rossz, a korunkat meghatározó szörnyűségek megtapasztalásában. E tapasztalat drámájával szemben a racionalista optimizmus, mely a történelemben a lépésről lépésre diadalmaskodó észben látta a boldogság és szabadság forrását, tarthatatlanná vált, olyannyira, hogy századunk végén a legaggasztóbb fenyegetés a kétségbeesés kísértése.

Mégis igaz, hogy egy meghatározott pozitívista szellemi magatartás elhitette annak illúzióját, hogy a természettudományos és technikai vívmányok következtében az ember mint világokat teremtő lény önmagában képes sorsa irányításának kézbe kaparintására.

A teológia mai feladatai

92. A teológia, mivel a kinyilatkoztatás megértése, a különböző történeti korszakokban mindig tudta, hogy vállalnia kell a kultúrák igényeit, hogy azok környezetében a tanítás megfelelő magyarázatával át tudja adni a hit elemeit. Ma is kettős feladata van. Egyrészt meg kell oldania azt a feladatot, amit a II. Vatikáni Zsinat a maga idejében rábízott: meg kell újítania a tanítás módját, hogy jobban szolgálja az evangelizációt. Erre vonatkozóan ki ne emlékezne XXIII. János pápának a zsinat megnyitáskor mondott szavaira: „Meg kell felelnünk azok várakozásának, akik valóban szeretik a katolikus és apostoli hitet, és a tanítást szélesebb körökben és mélyebben meg kell ismertetnünk; e biztos és változhatatlan tanítást, melyet hűségesen kell őriznünk, korunk követelményeinek megfelelően kell elmélyítenünk és előadnunk”.^[107]

Másrészt a teológiának a végső igazságra kell tekintenie, melyet a kinyilatkoztatás bíz rá, és nem szabad megelegednie azzal, hogy elidőz a közbeeső stációknál. Jól teszi a teológus, ha szem előtt tartja, hogy munkája „ahhoz a dinamikához igazodik, amely a hitben lakik”, s hogy kutatásának igazi tárgya „az igazság, tudniillik az élő Isten és az ő Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott üdvözítő terve”.^[108] E feladat, mely elsődlegesen a teológiának szól, kihívást jelent a filozófia számára is. A ma fölmerülő kérdések nyomasztó sokasága közös munkát és különböző módszereket követel, hogy újra megismerjük és kifejezzük az igazságot. Az igazság, aki Krisztus, egyetemes tekintély, aki irányítja, serkenti és gyarapítja mind a teológiát, mind a filozófiát.

Az, hogy hiszünk egy általános érvényű igazság megismerhetőségében, semmiképpen nem türelmetlenség forrása; épp ellenkezőleg, az emberek közötti igaz és őszinte dialógus szükséges előfeltétele. Csak így lehet legyőzni a széthúzásokat, és megtenni az utat az egy és teljes igazság felé azokon az ösvényeken, melyeket egyedül a föltámadott Úr Lelke ismer.^[109] Most azt szeretném kifejtetni, hogy figyelembe véve a teológia jelen feladatait miként valósul meg ma az egység igénye.

93. A fő cél, mely felé a teológia törekszik, a kinyilatkoztatás megértésének és a hit tartalmának bemutatása. Reflexiójának középpontja ezért a Szentháromság egy Isten titkának szemlélése. Hozzá úgy jutunk el, hogy végiggondoljuk Isten Fia megtestesülésének misztériumát: az Ő

megtestesülését, a szenvedés és halál következetes vállalását, a misztériumot, mely dicsőséges föltámadásába és mennybemetelésébe, az Atya jobbjára való fölmagasztalásba torkollik; onnan küldi el az igazság Lelkét, hogy megalapítsa és éltesse Egyházát. A dolgok e horizontján a teológia fő feladata Isten kenózisának (önkiüresítésének) a megértése, ami az emberi szellem számára valóban nagy misztérium marad, mert alig hihetőnek véli, hogy a szenvedés és a halál ki tudja fejezni a szeretetet, mely odaadja magát anélkül, hogy bármi viszonzást várna. E szempontból sürgető parancs a szövegek alapos elemzése: először a szentírási, majd az Egyház élő hagyományát kifejező szövegek elemzése. Ebben az összefüggésben ma fölmerülnek olyan csak részben új problémák, melyekre nem találhatunk megfelelő megoldást, ha lemondunk a filozófia támogató segítségéről.

94. Az első probléma a jelentés és az igazság kapcsolatának kérdése. Mint minden más szöveg, azok a források is, melyeket a teológus értelmez, mindenekelőtt olyan jelentést közvetítenek, melyet meg kell világítani és ki kell fejteni. A mi esetünkben ez a jelentés úgy mutatkozik, mint Istenről szóló igazság, melyet maga Isten közöl a szent szöveg által. Ezért az emberi beszédbe testesül Isten beszéde, aki a maga igazságát azzal a csodálatos „leereszkedéssel” közli, mely a megtestesülés logikáját tükrözi.^[110] A teológusnak tehát a kinyilatkoztatás forrásainak értelmezése közben azt a kérdést kell föltennie magának, hogy mi az a mély és hamisítatlan igazság, amit a szöveg, természetesen a nyelv korlátai között, közölni akar.

Ami a szentírási s főként az evangéliumi helyeket illeti, igazságuk a legkevésbé sem korlátozódik egyszerű történeti események elbeszélésére vagy közömbös tények fölfedezésére, ahogy ezt a historicizáló pozitivizmus szerette volna.^[111] Ellenkezőleg, e szövegek olyan történésekről tudósítanak, melyek igazsága túl van az egyszerű történeti eseményen: igazságuk az üdvtörténetben és az üdvtörténetért hordozott jelentésükben rejlik. Ez az igazság a maga teljességében abból a folyamatos használatból bontakozik ki, mellyel az Egyház a századok során e szövegekkel bánt, megőrizve eredeti jelentésüket. Ezért sürgető parancs, hogy filozófiailag is vizsgáljuk meg a tény és jelentése közötti kapcsolatot; ez a kapcsolat a történelem sajátos értelme.

95. Isten Igéje nem egyetlen néphez vagy egyetlen korszakhoz szól. Ugyanígy a dogmatikus tételek még ha olykor a megfogalmazás a kor kultúrájának befolyása alatt áll is szilárd és végleges igazságot fejeznek ki. Fölmerül ezért a kérdés, hogy miként egyeztethető össze az igazság abszolút és egyetemes volta az igazságot visszaadó formula elkerülhetetlenül történeti és kulturális föltételeivel. Mint előbb mondtam, a historicizmus nézetei tarthatatlanok. Ellenben egy metafizikai igényekre nyitott hermeneutika alkalmas arra, hogy megmutassa, mi módon lehet a szövegek megfogalmazásának történeti körülményei és esetlegességei világából átlépni a kifejezett igazsághoz, mely fölülmúlja e föltételeket.

Az ember történeti és korlátolt nyelve segítségével ki tud fejezni olyan igazságokat, melyek túlhaladják a nyelvek használatát. Az igazságot ugyanis nem korlátozhatja sem az idő, sem egy kultúra; a történelemben ismerjük meg, de fölülmúlja a történelmet.

96. Ez az eszmélődés megsejteti velünk egy másik probléma megoldását: nevezetesen a zsinati meghatározásokban használt fogalmi nyelv maradandó érvényességének problémáját. Már Tiszteletreméltó Elődöm, XII. Pius foglalkozott e kérdéssel Humani generis c. enciklikájában.[\[112\]](#)

A reflexió e témáról nem könnyű, mert komolyan számolni kell azzal, hogy a szavaknak különböző kultúrákban és különböző korszakokban más és más jelentése lehet. A gondolkodás története mégis bőségesen bizonyítja, hogy bizonyos alapfogalmak a kultúrák sokfélesége és fejlődése ellenére megőrzik egyetemes ismerettartalmukat, következésképpen a mondatok igazságát.[\[113\]](#) Ha nem így volna, a természettudományok és a filozófia képtelen lett volna kapcsolatba lépni egymással, és a keletkezési helyükön kívüli kultúrák képtelenek lettek volna befogadni őket. A hermeneutikai probléma tehát létezik, de megoldható. Sok fogalom valós értéke egyébként nem zárja ki jelentésük tökéletlen voltát; e téren a filozófiai gondolkodás nagy segítséget jelenthet. Ezért kívánatos, hogy külön vizsgálat tárgya legyen az értelmes beszéd és az igazság közötti kapcsolat s a beszéd helyes megértésére vezető utak kijelölése.

97. Ha a teológiának nehéz feladata a források értelmezése, további és még kényesebb és szükségesebb feladata a kinyilatkoztatott igazság megértése, vagyis az intellectus fidei, a hívő megértés kidolgozása. Az intellectus fidei, mint már utaltam rá, kapcsolatot tételez föl a létezés filozófiájával, mely mindenekelőtt a dogmatikus teológiának teszi lehetővé, hogy megfelelő módon végezze feladatait. A 20. század elején divatos dogmatikus pragmatizmus, mely szerint a hitigazságok nem egyebek viselkedési szabályoknál, már túlhaladott és elvetett fölfogás;[\[114\]](#) ennek ellenére megmarad a kísértés, hogy ezeket az igazságokat pusztán funkcionálisan tekintsék. Ebben az esetben azonban alkalmatlan és megcsonkított séma fogságába esnénk, melyből hiányzik a spekulatív súly. Például az egyoldalúan „alulról” kiinduló krisztológia ahogy ezt manapság mondják vagy egyháztan, mely kizárólag a polgári társadalom mintájára épülne föl, alig kerülhetné el az ilyen csonkítás veszélyét.

Ha az intellectus fidei a teológiai hagyomány teljes gazdagságát be akarja építeni, igénybe kell vennie a létezés filozófiáját. E filozófiának alkalmasnak kell lennie arra, hogy a létezés problémáját az egész filozófiai hagyomány beleértve a legutolsó időköt is igényei és anyaga szerint felölelje; elkerülve annak veszélyét, hogy elavult rendszerek élettelen ismétlése legyen. A létezés filozófiája a keresztény metafizikai hagyományban aktív, dinamikus filozófia, mely az igazságot a maga ontológiai, oksági és kommunikatív struktúráiban nyújtja. Erejét és állandóságát onnan nyeri, hogy a létezés aktusára támaszkodik, mely teljes és általános nyitottságot biztosít a teljes valóság iránt, átlépve minden határon, hogy elérje Azt, aki mindent megajándékoz a beteljesedéssel.[\[115\]](#) A teológiában, mely alapelveit a kinyilatkoztatásból mint új ismeretforrásból meríti, e látás a hit és a metafizikai értelmesség szoros összefüggéséből megerősítést nyer.

98. Hasonló megfontolásokat végezhetünk az erkölcssteológiával kapcsolatban is. A filozófia megfelelő helyre állítása szükséges a hívők életét és tevékenységét irányító hívő megértéshez is. A mai szociális, gazdasági, politikai és tudományos kihívások következtében az ember erkölcsi lelkiismerete elbizonytalanodik. A Veritatis splendor c. enciklikámban kiemeltem, hogy a mai

világban tapasztalható problémák sokasága az „igazság körüli válságból” ered: „Ha elvész az emberi értelem számára megismerhető jó egyetemes igazságának fogalma, elkerülhetetlenül megváltozik a lelkiismeret fogalma is: már nem a maga eredeti valóságában mint a személyes értelem aktusát tekintik, melynek az a feladata, hogy a jó egyetemes ismeretét alkalmazza egy meghatározott helyzetben, s egy itt és most jó cselekvést kimondó ítélet legyen; ehelyett az egyéni lelkiismeretet fölruházzák annak kiváltságával, hogy autonóm módon állapítsa meg a jó és a rossz ismertetőjegyeit s az ebből fakadó cselekvést. Ez az elgondolás szorosan kapcsolódik az individualista etikához, mely szerint mindenki a másokétól különböző, saját igazságához igazodik.”^[116]

Az egész enciklikában világosan és érthetően hangsúlyoztam az igazságnak az erkölcs területén betöltött alapvető szerepét. Az etikai problémák zömének esetében ez az igazság a moralisták részéről figyelmes gondolkodást igényel, mely rá tud mutatni az Isten Igéjébe nyúló gyökereire. E feladat megoldásához az erkölcssteológiának olyan filozófiai etikára van szüksége, mely tiszteletben tartja az értékek igazságát; olyan etikára, amely nem szubjektív, és nem is csak a hasznosságot szolgálja. Ez az etika föltételezi és magában foglalja a filozófiai antropológiát és az értékek metafizikai földolgozását. Ha az erkölcssteológia ezt az egységes szemléletet követi, mely szükségszerűen kapcsolódik a keresztény életszentséggel, a természetes és természetfölötti erényekkel, képes lesz arra, hogy a legmegfelelőbbben és hatékonyan közeledjék azokhoz a problémákhoz, melyekben illetékes: a béke, a szociális igazságosság, a család, az élet védelme és a környezet problémáihoz.

99. Az Egyházban a teológiai munka mindenekelőtt az igehirdetés és a katekézis szolgálatában áll.^[117] Az igehirdetés, más néven a kerygma megtérésre szólít, bemutatván Krisztus igazságát, mely az Ő húsvéti misztériumában teljeseedik be: mert egyedül Krisztusban ismerhető föl az embert üdvözítő igazság teljessége (vö. ApCsel 4,12; 1Tim 2,46).

Ebben az összefüggésben értjük meg, hogy a filozófiának miért van jelentős kapcsolata a teológián kívül a katekézissel is: ez ugyanis magában foglal olyan filozófiai kérdéseket, melyeket a hit fényénél kell elmélyíteni. A katekézis által közvetített tanításnak személyt formáló hatása van. A katekézisnek, ami nyelvi közlés is, az Egyház egész tanítását közölnie kell,^[118] miközben meg kell mutatnia az érintkezési pontokat a hívő életével.^[119] Egyedülálló kapcsolat alakul ki így a tanítás és az élet között, ami más módon megvalósíthatatlan. Amit ugyanis a katekézis közvetít, nem fogalmi igazságok halmaza, hanem az élő Isten misztériuma.^[120]

A filozófiai reflexió sokat segíthet az igazság és az élet, a történések és a tanított igazság kapcsolatának tisztázásában. Különösen hozzájárulhat a transzcendens igazság és az emberileg érthető nyelv kapcsolatának megértéséhez.^[121] A teológia szakágai és a különböző filozófiai áramlatok által elért eredmények közötti kölcsönös kapcsolat valóban termékeny lehet a hit közvetítése és mélyebb megértése számára.

BEFEJEZÉS

100. Több mint 100 évvel XIII. Leó Aeterni Patris enciklikájának megjelenése után, melyre e lapokon ismételten hivatkoztam, szükségét éreztem, hogy visszatérjek a hit és ész kapcsolatának részletesebb taglalására. Nyilvánvaló, mily nagy jelentősége van a filozófiai gondolkodásnak a kultúrák kibontakozásában s a személyes és társadalmi magatartás alakításában. A teológiára és annak szakágaira is nagy hatással van a filozófiai gondolkodás, akkor is, ha nem mindig vehető észre kifejezetten. Több okból is helyesnek és szükségesnek tartottam, hogy egyrészt hangsúlyozzam a filozófia értékét a hívő megértésben, másrészt a határokat, melyekbe beleütközik, ha megfeledek a kinyilatkoztatott igazságokról, vagy tagadja azokat. Az Egyház ugyanis mélységesen meg van győződve arról, hogy a hit és az ész „kölcönösen segítik egymást”, [122] miközben mindkettő kritikus-megtisztító vizsgálatot végez, illetve ösztökélik egymást a keresés és elmélyülés útján.

101. Ha tekintetünket elsősorban a nyugati gondolkodás történetére vetjük, könnyen fölismerhetjük, mily nagy gazdagság származott az emberiség előbbrejutása számára a filozófia és teológia találkozásából és mindenkori eredményeik cseréjéből. A teológia, mely az ajándékba kapott nyitottság és eredetiség következtében a hit tudománya lehet, biztonsággal készíti az észet arra, hogy maradjon nyitott az isteni kinyilatkoztatásban elének táruló radikális újdonságra. Ez kétséget kizáróan javára vált a filozófiának, mely ily módon más jelentésekre nyíló új távlatokat látott meg, melyeket az észnek mélyebben kell átvizsgálania.

E megállapítások fényében ahogy a teológia feladatáknak hangsúlyoztam a filozófiával való kapcsolat helyreállítását kötelességemnek tartom, hogy hangsúlyozzam annak szükségességét, hogy a gondolkodás épsége és haladása érdekében a filozófiának is vissza kell nyernie kapcsolatát a teológiával. A filozófia a teológiában nem az egyes egyedekre irányuló eszmélődést fogja megtalálni, mely bármilyen mély és gazdag is, a gondolkodás elé mindig odaállítja az egyes személyekre jellemző perspektíva korlátait, hanem az egyetemes gondolkodás gazdagságát találja meg. A teológia ugyanis az igazság kutatásában lényege szerint az egyháziasságra [123] és Isten népe hagyományára támaszkodik, melyre a tudás és a kultúrák sokfélesége jellemző a hit egységében.

102. Amikor az Egyház hangsúlyozza a filozófiai gondolkodás jelentőségét és igazi értékét, mind az emberi méltóságot, mind az evangélium hirdetését védi. Ma nincs sürgetőbb feladat, mint ez az előkészítés, tudniillik az emberek rávezetése arra, hogy fedezzék föl az igazság megismerésének és megtalálásának képességét [124] és a lét végső és beteljesült jelentése utáni vágyat. E vágy és képességek figyelembevételével melyeket Isten oltott az emberi természetbe világosabban jelenik meg Isten Igéjének emberi jelentése, mely emberibbé teszi az embereket. A filozófia jóvoltából, mely valóban bölcsesség is, a mai ember így fölismerheti, hogy annál emberibbé lesz, minél inkább megnyílik Krisztus felé, hittel fogadva az evangéliumot.

103. Emellett a filozófia egyúttal tükör, melyben a népek kultúrája tükröződik. Az a filozófia, amelyik a teológiai igények kihívását követve a hittel összhangban bontakozik ki, a „kultúra evangelizációjához” tartozik, amit VI. Pál az evangelizáció fő céljai közé sorolt. [125]

Miközben nem fáradok bele, hogy az új evangelizáció szükségességét hangoztassam, fölszólítom a filozófusokat, mélyítsék el az igaz, a jó és a szép dimenzióit, melyekhez Isten Igéje vezet el. Ez még sürgetőbbé válik, ha figyelembe vesszük a kihívásokat, melyeket, úgy tűnik, az új millennium hoz magával: e kihívások különösen is érintik a régi keresztény hagyományú kultúrákat és régiókat. Ennek meggondolása is eredeti és nagy segítségnek tekintendő az új evangelizációhoz.

104. Egyedül a filozófia tudományában találunk megértést és lehetőséget a dialógusra azokkal, akik nem osztják velünk a hitet. A mai idők filozófiai helyzete a hívő filozófusok figyelmes és szakavatott munkáját igényli, akik képesek rá, hogy megértsék e történelmi pillanat elvárásait, nyitottságait és problémafölvetéseit. A keresztény filozófus, akit mindig az Isten Igéjéből származó megértés vezérel, miközben az ész fényénél és annak szabályai szerint érvel, képes olyan gondolatmenetet kibontani, mely azoknak is érthető és elfogadható lesz, akik az isteni kinyilatkoztatás által föltárt teljes igazságot még nem ismerik. A megértésnek és a dialógusnak e területe ma egyre fontosabb, mert az emberiség égető problémái gondoljunk csak az ökológia, a béke, vagy a fajok és kultúrák együttélésének problémáira megoldást találhatnak annak a világos és becsületes együttműködésnek a fényénél, melyet a keresztények folytatnak más vallások híveivel és mindazokkal, akik, bár a vallásos hitet nem vállalják, szívükön viselik az emberiség megújulását. A II. Vatikáni Zsinat kifejezetten állítja ezt: „E dialógus vágya, melyet egyedül az igazság iránti szeretet és a kellő okosság vezérel, a magunk részéről senkit sem rekeszt ki: azokat sem, akik az emberi szellem csodálatos értékeit megbecsülik ugyan, de Szerzőjüket még nem ismerik el, s azokat sem, akik ellenfelei az Egyháznak, és különféle módokon üldözik azt.”^[126] Az a filozófia, amelyben fölragyog valami Krisztus igazságából, aki az egyetlen végső válasz az ember problémáira,^[127] hatékony támasza lehet annak az igaz és ugyanakkor világméretű etikának, amelyre a mai emberiségnek szüksége van.

105. Szükségét érzem, hogy ezt az enciklikát azzal a gondolattal zárjam, mely elsősorban a teológusoknak szól, hogy különös figyelmet szenteljenek Isten Igéje filozófiai vonatkozásaira, és olyan gondolatmenetet kövessenek, melyből következik a teológiai tudomány spekulatív és praktikus jelentősége. Szeretném megköszönni nekik egyházi szolgálatukat. A teológiai tudomány és a filozófiai bölcsesség közötti szoros kapcsolat a kinyilatkoztatott igazságot kutató keresztény hagyomány egyedülálló kincse. Ezért fölszólítom a teológusokat, hogy fedezzék föl újra és jobban mutassák meg az igazság metafizikai jellegét, hogy így kritikus és igényes dialógust tudjanak folytatni korunk filozófiai gondolkodóival és az egész filozófiai hagyománnyal, akár összhangban vannak Isten Igéjével, akár szemben állnak vele. Mindig álljon a szemük előtt a gondolkodás és a lelkeség nagy mesterének, Szent Bonaventurának mondása, aki olvasóját az Itinerarium mentis in Deum c. műve bevezetésében arra intette, „nehogy azt higgye, hogy elegendő az olvasás töredelem nélkül, az elmélkedés ájtatosság nélkül, a keresés csodálkozás nélkül, az óvatos körültekintés ujjongás nélkül, a törekvés jámborság nélkül, a tudomány szeretet nélkül, a megértés alázatosság nélkül, a tanulás az isteni kegyelem nélkül, a gondolkodás a sugalmazott isteni bölcsesség nélkül.”^[128]

Gondolatom azokhoz is szól, akik akár akadémiai, akár szemináriumi szinten felelősek a

papnevelésért: igen nagy figyelmet fordítsanak azok filozófiai képzésére, akiknek majd a mai embernek kell hirdetniük az evangéliumot, s még nagyobb figyelmet azokra, akik később a teológia kutatói és tanárai lesznek. Munkájukat a II. Vatikáni Zsinat^[129] és az azt követő dokumentumok szellemében végezzék, melyekből kiviláglik a sürgető, senki által el nem hanyagolható és mindannyiunkat kötelező feladat, tudniillik hogy őszintén és elmélyülten fáradozzunk a hit igazságának közvetítéséért. Nem szabad megfélemedezni a megfelelő tanárok fölkészítésének felelősségéről sem, akikre később szemináriumokban és egyházi fakultásokon a filozófia oktatása vár.^[130] A tanári tevékenység természetesen megfelelő tudományos képzést tételez föl, melynek a keresztény hagyomány nagy örökségének átadásakor rendszeresnek kell lennie, és megfelelő megkülönböztető képességgel kell rendelkeznie az Egyház és a világ jelen szükségleteinek megítélésékor.

106. Felhívásom a filozófusoknak és a filozófiát tanítóknak is szól: az örökérvényű filozófiai hagyomány ismeretében bátran szerezzék vissza a filozófia tudományának igazi bölcsesség és igazság beleértve a metafizikai igazságot is jellegét. Engedjék, hogy az Isten Igéjéből születő követelmények megszólítsák őket, és fáradságot nem kímélve gondolkodjanak és érveljenek, hogy e követelményeknek meg tudjanak felelni. Keressék mindig az igazságot, és ügyeljenek a jóra, melyet az igazság tartalmaz. Így képesek lesznek megfogalmazni azt a hamisítatlan etikát, melyre az emberiségnek, különösen napjainkban, annyira szüksége van. Az Egyház figyelemmel és szimpátiával kíséri a filozófusok kutatásait; ezért biztosak lehetnek abban, hogy tudományuk jogos autonómiáját az Egyház mindig tiszteletben fogja tartani. Külön is szeretném buzdítani a filozófia területén tevékenykedő hívőket, hogy világítsák meg az emberi tevékenység különböző területeit, hiszen ők olyan észet használnak, mely a hittől támogatva még biztosabbá és élesebbé válik.

Végül szólnom kell még a természettudósokhoz, akik kutatásaikkal egyre több ismeretet hoznak a világegyetemről, annak hihetetlenül gazdag élő és élettelen részeiről, s azok komplex atom- és molekulaszervezetéről. Főként ebben az évszázadban olyan fejlődést és olyan célokat értek el, melyek csodálatot keltenek bennünk. Amikor kifejezem csodálatomat és bátorításomat a tudományos kutatás e bátor úttörőinek, akiknek nagyrészt köszönheti az emberiség mai haladását, szükségét érzem, hogy felszólítsam őket: úgy folytassák fáradozásaikat, hogy mindig maradjanak meg abban a bölcsességben, melyben a tudomány és a technikai gyümölcsei kapcsolódnak a filozófiai és etikai értékekkel, melyek az emberi személy jellegzetes és elveszítetetlen sajátosságai. A tudós nagyon jól tudja, hogy „az igazság keresése soha nem ér a véget, akkor sem, ha a világ vagy az ember egy jól körülhatárolt részére vonatkozik is; mert kutatása mindig arrafelé viszi, ami a kutatott tárgy fölött áll, tudniillik olyan kérdések felé, melyek megnyitják a Misztériumhoz vezető utat.”^[131]

107. Kérek mindenkit, legyenek tekintettel az ember akit Krisztus megváltott szeretetének misztériumában mélységére és állandó igazság- és értelemkeresésére. Különböző filozófiai iskolák ámítással győzték meg az embert arról, hogy abszolút ura önmagának, autonóm módon dönthet a sorsa és jövője felől, ha kizárólag önmagára és saját erőire hagyatkozik. Ez soha nem

teheti nagygyá az embert. Önmegvalósulása számára csak az a döntés lehet meghatározó, mellyel beépül az igazságba azáltal, hogy a bölcsesség árnyékában veri föl sátrát és állandó lakója marad. Csak az igazságnak ezen a horizontján fogja megérteni szabadságának teljes kifejezését és Isten megismerésére és szeretésére szóló hivatását, mint önmaga legmagasabbrendű kibontakozását.

108. Utolsó gondolatom ahhoz száll, akit az Egyház imádsága így szólít: a Bölcsesség Széke. Az ő élete igazi példa, mely meg tudja világítani mindazt, amit eddig mondtam. Tiszta összhang figyelhető meg ugyanis a Boldogságos Szűz Mária és az igazi filozófia hivatása között. Miként a Szűz arra volt hivatva, hogy mint ember és mint nő egész létét odaadja azért, hogy Isten Igéje testté és testvérünké lehessen, úgy a filozófia arra hivatott, hogy kritikus észmunkájával tegye lehetővé, hogy a teológia mint hívő megértés termékeny és hatékony legyen. Miként Mária a Gábiel által hozott üzenetre mondott igenjével semmit nem veszített el igazi emberségéből és szabadságából, úgy a filozófiai gondolkodás sem veszít semmit autonómiájából, ha elfogadja a megszólítást, ami az evangélium igazságából hangzik feléje. Sokkal inkább megtapasztalja, filozófiai gondolkodás, hogy egész kutatása a legmagasabb megvalósulás felé tör. Nagyon jól megértették ezt az igazságot a keresztény ókor szent szerzetesei, amikor Máriát „a hit értelmes asztalának” nevezték.^[132] Meglátták benne a filozófia megfelelő képét és meg voltak róla győződve, hogy „Máriában” kell filozofálniuk (philosophari in Maria).

A Bölcsesség Széke legyen biztos kikötője mindazoknak, akik életüket az igazság keresésévé formálják. A minden tudomány végső és igaz célját jelentő bölcsességhez vezető út legyen szabad minden akadálytól annak közbenjárására, aki az Igazságot világra szülve és a szívében őrizve mindörökre közölte az egész emberiséggel.

Kelt Rómában, 1998. szeptember 14-én, a Szent Kereszt fölmagasztalásának ünnepén, pápaságom 20. évében.

II. János Pál pápa

JEGYZETEK

[1] Ezt írtam már első enciklikámban, a Redemptor hominisban: »Így váltunk Krisztus prófétai küldetésének részeseivé, és ennek végrehajtása közben szolgáljuk az isteni igazságot az Egyházban. Ez az igazság körül vállalt szolgálat egyértelmű azzal, hogy szeretjük, és gondoskodunk róla, hogy mindenki megismerhesse, s így közelebb juthassunk valamennyien üdvözítő erejéhez, ragyogó fényességéhez, mélységeihez és egyszerűségéhez.« 19: AAS 71 (1979), 306.

[2] Vö. GS 16.

[3] LG 25.

[4] 4. p.: AAS 85 (1993), 1136.

[5] DV 2.

[6] Vö. Dei Filius dogmatikus konstitúció, III. fej.: DS 3008.

[7] Uaz. IV. fej.: DS 3015; idézi a GS 59 is.

[8] DV 2.

[9] Tertio millennio adveniente apostoli levél (1994. november 10.), 10: AAS 87 (1995), 11.

[10] 4. p.

[11] 8. p.

[12] 22. p.

[13] Vö. DV 4.

[14] DV 5.

[15] Az I. Vatikáni Zsinat, melyre a fent idézett mondat hivatkozik, tanítja, hogy a hit engedelmissége az ész és az akarat meghajlását követeli: „Mivel az ember mint Teremtőjétől és Urától egészen Istentől függ, és a teremtett ész teljesen alá van vetve a teremtetlen igazságnak, a kinyilatkoztató Istennek az ész és az akarat teljes engedelmisségével tartozunk.” (Dei Filius, III. fej.: DS 3008)

[16] Vö. Úrnapi szekvencia. Sík Sándor ford.

[17] Pensées, 789 (ed. L. Brunschvieg)

[18] GS 22.

[19] DV 2.

[20] Proslogion, Proemium és 1,15. pont: PL 158, 223224.226; 235.

[21] De vera religione, XXXIX, 72: CCL 32,234.

[22] „Ut te semper desiderando quaerent et inveniando quiescerent”, 'Hogy mindig Utánad vágyódva keressenek, és megtalálva Téged megnyugodjanak': Missale Romanum.

[23] Arisztotelész: Metafizika, I,1.

[24] Vallomások, X, 23, 33: CCL 27,173.

[25] 34. p.: AAS 85 (1993), 1161.

[26] Vö. II. János Pál pápa: Salvifici doloris apostoli levél (1984. febr. 11.), 9: AAS 76 (1984), 209210.

[27] Vö. NAe 2.

[28] Erről az általam régóta használt érvelésről már több alkalommal is szóltam: „Mi az ember és mire való? Mi jó és mi rossz neki? (Sir 18,8)... E kérdéseket minden ember a szíve mélyén hordozza, ahogy erről minden idők minden népének költői génusza mely mintegy próféciaként újra meg újra fölteszi az emberiségnek azokat a komoly kérdéseket, amik az embert igazán emberré teszik tanúskodik. E kérdésekben fejeződik ki az igény, hogy alapot találjon az ember létéhez, annak minden pillanatában, a fontos és döntő szakaszokban éppúgy, mint a mindennapokban. Bennük igazolódik az emberi lét mélységesen értelmes volta, mert az észet és az akaratot arra serkentik, hogy szabadon keressen olyan megoldást, amely az életnek észet tud adni. E kérdések éppen ezért az emberi természet legmagasabbrendű kifejezései: a válaszok jelentik a mércét a mélységhez, amellyel létét birtokolja. Főként, ha a dolgok végső alapjait keresi,

akkor éri el az emberi ész a maga csúcsait és nyílik meg a vallás felé. A vallásosság ugyanis a személy legmagasabbrendű emberi megnyilvánulása, mert értelmes voltának csúcsát jelenti. Az ember mély igazságvágyából fakad, és alapja az isteni valóság szabad és személyes keresése”. Általános kihallgatás 1983. X. 19-én: *Insegnamenti* VI,2 (1983), 814815.

[29] „[Galilei] kifejezetten állította, hogy a két igazság, a hit igazsága és a tudomány igazsága soha nem mondhat egymásnak ellent, »mert a Szentírás és a természet egyformán az isteni Igéből származik, azt a Szentlélek diktálta, emez Isten rendelkezéseinek hűséges végrehajtója«, ahogy ezt P. Benedetto Castellinek írta 1613. december 21-én. A II. Vatikáni Zsinat hasonlóképpen nyilatkozott; ugyanazokat a kifejezéseket használja, amikor tanítja, hogy »bármelyik szaktudomány módszeres kutatása ha valóban tudományosan és az erkölcsi normák szerint folyik igazában soha nem kerül ellentétbe a hittel, mert a földi valóságok és a hit valóságai ugyanattól az Istentől erednek« (GS 36). Galilei tudományos kutatásai során érezte a Teremtő jelenlétét, aki lelkének mélyén működve serkentette, meglátásait megelőzte és kísérte.” II. János Pál pápa: Beszéd a Pápai Tudományos Akadémiához 1979. XI. 10-én: *Insegnamenti*, II, 2 (1979), 11111112.

[30] *Vö.* DV 4.

[31] *Contra Celsum*, 3,55: SC 136,130.

[32] *Dialógus Triphonnal*, 8,1: PG 6,492.

[33] *Stromata*, I,18,90: SC 30,115.

[34] *Vö. Ua.*, I, 16, 80, 5: SC 30,108.

[35] *Vö. Ua.*, I, 5, 28: SC 30,65.

[36] *Ua.*, VI, 7, 55, 12: PG 9, 277.

[37] *Ua.*, I, 20, 100, 1: SC 30,124.

[38] *Szent Ágoston: Vallomások* VI, 5,7: CCL 27, 7778.

[39] *Vö. Ua.*, VII, 9, 1314: CCL 27,101102.

[40] *De praescriptione haereticorum*, VII, 9: SC 46,98: »Quid ergo Athenis et Hierosolymis? Quid academiae et ecclesiae?«.

[41] *Vö. A Katolikus Nevelés Kongregációja: Instrukció a patrisztika tanításáról a papképzésben*, (1989. nov. 10.) 25: AAS 82 (1990), 617618.

[42] *Szent Anzelm: Proslogion*, 1: PL 158,226. »Azért teremtettem, hogy Téged lássalak; és még semmit nem tettem azért, amire teremtettem.«

[43] *Uő: Monologion*, 64: PL 158, 210.

[44] *Vö. Aquinói Szent Tamás: Summa contra Gentiles*, I, VII.

[45] *Vö. Uő: Summa Theologiae*, I, 1, 8 ad 2: »cum enim gratia non tollat naturam sed perficiat«, 'ugyanis a kegyelem nem szünteti meg, hanem tökéletesíti a természetet'.

[46] *Vö. II. János Pál pápa: Beszéd a 9. Nemzetközi Szent Tamás-Kongresszus résztvevőihöz* (1990. szept. 29.): *Insegnamenti*, XIII,2 (1990), 770771.

[47] *Lumen Ecclesiae apostoli levél* (1974. nov. 20.), 8: AAS 66 (1974), 680.

[48] *Vö. I, 1, 6: „Praeterea, haec doctrina per studium acquiritur. Sapientia autem per infusionem habetur, unde inter septem dona Spiritua Sancti connumeratur”.* 'Ezenkívül e tudást tanulással szerezzük. A bölcsességet viszont belénk árasztás révén kapjuk, ezért számláljuk az Szentlélek

hét ajándéka közé.'

[49] Ua., III, 45,1 ad 2; vö. III, 45, 2.

[50] Ua., III, 109, 1 ad 1, idézi Ambrosiaster 1Kor 21,3-hoz: fűzött ismert mondását (PL 17, 258).

[51] XIII. Leó pápa: Aeterni Patris enciklika (1879. aug. 4.): AAS 11 (1878-1879), 109.

[52] VI. Pál pápa: Lumen Ecclesiae apostoli levél (1974. nov. 20.), 8: AAS 66 (1974), 683.

[53] Redemptor hominis enciklika (1979. márc. 4.), 15: AAS 71 (1979), 286289.

[54] Vö. XII. Pius: Humani generis enciklika (1950. aug. 12.): AAS 42 (1950), 566.

[55] Vö. I. Vatikáni Zsinat: Pastor aeternus, DS 3070; LG 25c.

[56] Vö. Konstantinápolyi Zsinat, DS 403.

[57] Vö. I. Toledói Zsinat, DS 205; I. Bragai Zsinat, DS 459460; V. Sixtus pápa: Coeli et terrae Creator bulla (1586. jan. 5.): Bullarium Romanum 4/4, Róma, 1747, 176179; VIII. Orbán pápa: Inscrutabilis iudiciorum (1631. ápr. 1.): Bullarium Romanum 6/1, Róma, 1758, 268270.

[58] Vö. Viennei Zsinat: Fidei catholicae dekrétum, DS 902; V. Lateráni Zsinat: Apostolici regiminis bulla: DS 1440.

[59] Vö. Tételek, amelyeket Louis-Eugène-Marie Bautain, püspöke parancsára 1840. szept. 8-án aláírt, DS 27512756; Tételek, amelyeket Louis-Eugène-Marie Bautain, a Püspökök és Szerzetesek Szent Kongregációjának parancsára 1844. ápr. 26-án aláírt, DS 27652769.

[60] Vö. Indexkongregáció: Tételek Augustin Bonnetty tradicionalizmusa ellen (1855. jún.11.), DS 28112814.

[61] Vö. IX. Pius: Eximiam tuam breve (1857. jún. 15.), DS 2828 2831; Gravissimas inter breve (1862. dec. 11.), DS 28502861.

[62] Vö. A Szent Officium Kongregációja: Az ontologisták tévedései dekrétum (1861. szept. 18.), DS 28412847.

[63] Vö. Dei Filius, II: DS 3004; 2.1. kánon: DS 3026.

[64] Ua., IV: DS 3015, idézi a GS 59.

[65] Dei Filius, IV: DS 3017.

[66] Vö. Pascendi dominici gregis enciklika (1907. szept. 8.): AAS 40 (1907), 596597.

[67] Vö. IX. Pius: Divini Redemptoris enciklika (1937. márc. 19.): AAS 29 (1937), 65106.

[68] Humani generis enciklika (1950. aug. 12.): AAS 42 (1950), 562563.

[69] Ua. 563564.

[70] Vö. II. János Pál pápa: Pastor Bonus apostoli konstitúció (1988. jún. 28.), 4849: AAS 80 (1988), 873; Hittani Kongregáció: Donum veritatis instrukció a teológus hivatásáról az Egyházban, (1990. máj. 24.), 18: AAS 82 (1990), 1558.

[71] Vö. Libertatis nuntius, instrukció a „Felszabadítás teológiája” néhány szempontjáról (1984. aug. 6.), VII.: AAS 72 (1984), 890903.

[72] Az I. Vatikáni Zsinat világos és kötelező erejű szavakkal ezt a tévedést már elítélte, amikor egyrészt kijelentette: „Ez a hit azonban a katolikus Egyház hitvallása szerint természetfölötti erény, mellyel az isteni kegyelem támogatásával és segítségével hisszük, hogy az Istentől kinyilatkoztatott dolgok igazak, de nem azért, mert az ész természetes világossága átlátta belső igazságukat, hanem magának a kinyilatkoztató Istennek a tekintélye miatt, aki sem tévedni, sem megtéveszteni nem tud.” (Dei Filius konstitúció, III: DS 3008, és 3,2. kánon: DS 3032). Másrészt a

Zsinat kijelentette, hogy az ész e titkokat »soha nem lesz képes úgy átlátni, mint azokat az igazságokat, melyek saját tárgyát képezik« (Ua. IV: DS 3016). Ebből vonta le a Zsinat a gyakorlati következtetést: „Ezért minden keresztény hívőnek nemcsak az tiltott, hogy véleményeket, melyekről felismerik, hogy a hittel ellenkezők főként ha az Egyház el is vetette azokat jogos tudományos eredményként védelmezzenek, hanem kötelesek azokat az igazság hamis látszatával fellépő tévedésként maguktól távoltartani.” Ua., IV: DS 3018.

[73] Vö. DV 910.

[74] DV 10.

[75] DV 21.

[76] Vö. DV 10.

[77] Vö. Humani generis: AAS 42 (1950), 565567; 571573.

[78] Vö. Aeterni Patris: AAS 11 (1878-1879), 97115.

[79] Ua., uott 109.

[80] Vö. GS 1415.

[81] Vö. GS 2021.

[82] GS 22; vö. Redemptor hominis 8.

[83] OT 15.

[84] Vö. II. János Pál pápa: Sapientia christiana apostoli konstitúció (1979. ápr. 15.) 7980: AAS 71 (1979), 495496; Pastores dabo vobis apostoli levél (1992. márc. 25.), 52: AAS 84 (1992), 750751. Vö. néhány kommentár Szent Tamás filozófiájához: Beszéd az Angelicum Nemzetközi Pápai Egyetemen 1979. nov. 17-én: Insegnamenti II, 2 (1979), 11771189; Beszéd a VIII. Nemzetközi Tomista Kongresszushoz 1980. szept 13-án: Insegnamenti III, 2 (1980), 604615; Beszéd a »Szent Tamás-Társaság« Nemzetközi Kongresszuságnak résztvevőihez 1986. jan. 4-én: Insegnamenti IX, 1 (1986), 1824.; Katolikus Nevelés Kongregációja: Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis (1970. jan. 6.), 7075: AAS 62 (1970), 366368; Uő: Sacra Theologia dekrétum (1972. jan. 20.): AAS 64 (1972), 583586.

[85] Vö. GS 57, 62.

[86] Vö. GS 44.

[87] Vö. V. Lateráni Zsinat: Apostolici regimini sollicitudo bulla, sessio VIII: Conc. Oecum. Decreta, 1991, 605606.

[88] Vö. DV 10.

[89] Summa Theologiae, III, 5,3 ad 2.

[90] „A fundamentális teológiának kutatnia kell a feltételeket és körülményeket, melyek közepette az ember fölteszi magának az első alapvető kérdéseket élete értelméről, az előtte álló célról s arról, ami a halál után vár rá, hogy a hit ma is meg tudja mutatni az észnek az igazság keresésének teljes útját.”: II. János Pál pápa: Levél a fundamentálteológusok nemzetközi kongresszusához, melyet a Dei Filius közzétételének 125. évfordulója alkalmával rendeztek. (1995. szept. 30.), 4: L'Osservatore Romano, 1995. okt. 3., 8.

[91] Uo.

[92] Vö. GS 15; AG 22.

[93] Aquinói Szent Tamás: De Coelo, 1, 22.

[94] Vö. GS 5359.

[95] Szent Ágoston: De praedestinatione sanctorum, 2,5: PL 44, 963.

[96] Szent Ágoston: De fide, spe et caritate, 7: CCL 64, 61.

[97] Vö. Kalkedoni Zsinat: Symbolum, Határozat: DS 302.

[98] Vö. Redemptor hominis 15.

[99] Vö. pl. Summa Theologiae, I, 16,1; Szent Bonaventura: Coll. in Hex., 3, 8, 1.

[100] GS 15.

[101] Vö. II. János Pál pápa: Veritatis splendor enciklika (1993. aug. 6.), 5761: AAS 85 (1993), 11791182.

[102] Vö. Dei Filius, IV: DS 3016.

[103] Vö. IV. Lateráni Zsinat: De errore abbatis loachim, II: DS 806.

[104] Vö. DV 24; OT 16.

[105] Vö. II. János Pál pápa: Evangelium vitae (1998. márc. 25.), 69: AAS 87 (1995), 481.

[106] Ugyanezt írtam első enciklikámban Szent János evangéliumának „Megismeritek az igazságot és az igazság szabaddá tesz titeket” szavait (8,32) magyarázva: »E szavak egy alapvető követelményt és egy intelmet tartalmaznak: az igaz szabadság elemi föltétele az igazság iránti tisztességes lelkület; az intelleum arra figyelmeztet, hogy kerülni kell minden színlelt szabadságot, minden felületes és csak az egyik félnek kedvező szabadságot, s végül azt a szabadságot, mely nem hatja át az ember és a világ teljes igazságát. Ma is, kétezer évvel később, Krisztus úgy jelenik meg előttünk, mint aki meghozza az embernek az igazságban gyökerező szabadságát; mint aki megszabadítja az embert mindentől, ami megkötné, csökkentené vagy gyökerében, azaz az ember szívében, lelkében és lelkiismeretében megfojthatná a szabadságát.«
Redemptor hominis enciklika 12.

[107] Beszéd a Zsinat megnyitásakor 1962. okt. 11-én: AAS 54 (1962), 792.

[108] Donum veritatis 78: AAS 82 (1990), 1552-1553.

[109] A Jn 16,12-13 verseket magyarázva írtam a Dominum et vivificantem c. enciklikámban: »Jézus a Közbenjárót, az Igazság Lelkét úgy említette, mint aki „tanítani és „emlékeztetni” fog, aki mellette „tanúskodik”; most azt mondja: „Ő elvezet benneteket a teljes igazságra”. Ez a kijelentés: „elvezet benneteket a teljes igazságra” amennyiben arra vonatkozik, amit az apostolok „most nem tudnának elviselni” , szükségszerűen kapcsolódik Jézus önküresítéséhez, azaz szenvedésével és kereszthalálával, amely már a küszöbön volt, amikor ezeket mondta. De később kitűnik, hogy ez az „elvezetés a teljes igazságra” nem csupán a „scandalum crucis”-ra, 'a kereszt botrányára' szorítkozik, hanem kiterjed mindenre, amit Krisztus „tett és tanított”. Az egész Krisztus-misztérium megköveteli a hitet, mert ez vezeti be az embert alkalmas módon a kinyilatkoztatott misztériumok valóságába. „A bevezetés a teljes igazságba” a hitben és a hit segítségével valósul meg: ez az Igazság Lelkének műve és az emberben kifejtett hatásának gyümölcse. Így a Szentlélek az emberek legfőbb tanítója, az emberi szellem világossága.« (6. pont): AAS 78 (1986), 815-816.

[110] Vö. DV 13.

[111] Vö. Pápai Biblikus Bizottság: Instrukció az evangéliumok történeti igazságáról (1994. ápr. 21.): AAS 56 (1964), 713.

[112] „Világos, hogy az Egyház nem kötődhet egy népszerű, rövid életű filozófiai rendszerhez; de

az, amit a katolikus teológusok egyetértésben, évszázadokon át tartó munkával kidolgoztak, hogy bizonyos mértékben eljussanak a dogma megértéséhez és megragadásához, nem ilyen bizonytalan alpra támaszkodik. Mert olyan alapelveken és fogalmakon nyugszik, amelyek a teremtett dolgok igaz megismeréséből származnak: ezen ismeret megszerzésénél és megfogalmazásánál az isteni kinyilatkoztatás csillagként világított az Egyház által az emberi szellemnek. Ezért nem kell azon csodálkoznunk, hogy néhány ilyen fogalmat egyetemes zsinatok nem csupán felhasználtak, hanem rögzítettek is úgy, hogy attól eltérnünk nem szabad” (Humani generis DS 3883): AAS 42 (1950), 566567; vö. Nemzetközi Teológus Bizottság: Interpretationis problema dokumentum (1989): Ench.Vat. 11, Nr. 27172811.

[113] „Ami a dogmatikus formulák jelentőségét illeti, az az Egyházban egyszer s mindenkorra megmarad, akkor is, ha tartalmát jobban megvilágítják és tökéletesebben megismerjük. A krisztushívőknek tehát el kell határolódnium attól a véleménytől, mely szerint a dogmatikus megfogalmazások (vagy bizonyos fajtájuk) az igazságot nem tudják meghatározó módon kifejezni, hanem csak változékony megközelítései az igazságnak, melyet bizonyos fokig el is torzítanak ill. megmásítanak.” Hittani Kongregáció: *Mysterium Ecclesiae* nyilatkozat a katolikus egyháztan megvédéséről (1973. jún. 24.), 5: AAS 65 (1973), 403.

[114] Vö. Szent Officium Lamentabili dekrétuma (1907. júl. 3.), 26: AAS 40 (1907), 473.

[115] Vö. II. János Pál pápa: Beszéd az Angelicum pápai főiskolán 1979. nov. 17-én, 6: *Insegnamenti*, II, 2 (1979), 1183-1185.

[116] 32: AAS 85 (1993), 1159-1160.

[117] Vö. *Catechesi tradendae*, 30: AAS 71 (1979), 1302-1303; *Donum veritatis* 7: AAS 82 (1990), 1152-1153.

[118] Vö. *Catechesi tradendae* (1979. okt. 16.), 30: AAS 71 (1979), 1302-1303.

[119] Vö. Ua., 22, Uo., 1295-1296.

[120] Vö. Ua., 7, Uo., 1282.

[121] Vö. Ua., 59, Uo., 1325.

[122] *Dei Filius*, IV: DS 3019.

[123] »Ezért senki sem foghatja föl a teológiát úgy, mintha személyes vélemények gyűjteménye lenne, hanem minden teológusnak tudnia kell: szoros egységben kell lennie az igazság tanításának azzal a küldetésével, mely az Egyház felelősségére van bízva.«. *Redemptor hominis* 19: AAS 71 (1979), 308.

[124] Vö. DH 13.

[125] Vö. *Evangelii nuntiandi* 20: AAS 68 (1976), 1819.

[126] GS 92.

[127] Vö. GS 10.

[128] *Prologus*, 4: *Opera omnia*, Firenze, 1891, V, 296.

[129] OT 15.

[130] Vö. *Sapientia Christiana* 6768: AAS 71 (1979), 491-492.

[131] II. János Pál pápa: Beszéd a krakkói egyetemen az Alma Mater Jagellonica 600 éves jubileumi ünnepségén 1997. jún. 8-án, 4: *L'Osservatore Romano*, 1997. jún. 9-10., 12. o.

[132] „he noerà tes pisteos tràpeza”: PseudoEpiphaniosz: Homília az Istenanya tiszteletére: PG

© Copyright 1998 - Libreria Editrice Vaticana

Copyright © Dicastero per la Comunicazione - Libreria Editrice Vaticana